

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR PEDAGOGIK OCH SPECIALPEDAGOGIK

I särskolans spår

Hur kan man förstå särskolans läroplaner över tid
i relation till begrepp som värdegrund och bedömning

Marie Carlsson & Lena Hagström

Uppsats: 15 hp
Kurs: PDA252
Nivå: Avancerad nivå
Termin/år: Vt 2012
Handledare: Lena Fridlund
Examinator: Girma Berhanu
Rapport nr: VT12-IPS-01 PDA252

Kurs: PDA 252
Titel: I Särskolans spår
Hur kan man förstå särskolans läroplaner över tid, i relation till begrepp som värdegrund och bedömning
Författare: Marie Carlsson & Lena Hagström
Handledare: Lena Fridlund
Examinator: Girma Berhanu
Termin/år: Vt 2012
Rapport nr: VT12-IPS-01 PDA252
Nyckelord: Särskola, läroplan, Lgr 11, Lgrs 11, värdegrund, individualisering, demokrati, kunskap, bedömning.

Bakgrund och syfte Den 1 juli 2011 trädde en ny läroplan för särskolan i kraft. Skrivningen ”efter sina förutsättningar” har nu tagits bort. Särskolans elever skall uppnå godkänd nivå i kursplanens ämnen. Lärare i särskolan har gett uttryck för en oro över dessa förändringar. Frågor har ställts om konsekvenserna för de elever som inte kommer att nå alla mål. Vad ligger bakom att ett mål och resultatnriktat synsätt applicerats även på särskolans elevkrets? Vi funderade över särskolans tidigare läroplaner och synsätt. Vi gjorde antagandet att vi genom att titta på läroplanerna i dåtid och samtid, skulle kunna få en glimt av en framtid. Syftet med studien är att studera särskolans läroplaner, med fokus på begrepp som värdegrund och bedömning. Hur kan man förstå särskolans läroplaner i relation till sin historiska kontext? Vilken syn på grundläggande värden och bedömning kommer där till uttryck? Vilka tendenser i termer av värdegrund och bedömning kan en sådan tillbakablick ge?

Metod Studien är en litteraturstudie. De texter som studeras är särskolans sex läroplaner från 1959 till 2011. Ett kritiskt begreppshistoriskt perspektiv har använts. Ord och begrepp har undersökts i sin historiska kontext. Två författare har möjliggjort dialog med såväl text, som med varandra, det har stärkt ett hermeneutiskt förhållningssätt. Etiska ställningstaganden, validitet och reliabilitet har även säkerställts. Ett konkret arbetssätt har använts, centrala begrepp har därmed processats med variation och noggrannhet.

Resultat Begreppen individualisering, demokrati, kunskap och bedömning har trätt fram som avstämningpunkter. Individens begrepp har under tidsperioden gått från att vara en länk i en kedja till en solitär. Demokratibegreppet har gått från att röra den stora demokratin, allas angelägenhet, till den lilla, till individens arena för valfrihet. Kunskapssynen har gått från synen på kunskap som samhällsbärare till kunskap som nyckel till individuell valfrihet samt som globalt gångbar vara. Bedömning har gått från relaterat till kunskap och lärarskicklighet till förödande för självkänslan till att uttrycka elevens grad av måluppfyllelse. Omsorgslagen som 1967 gav alla utvecklingsstörda rätt att gå i skolan blev en milstolpe för särskolan. En ny elevgrupp påverkade, hela människan blev viktig, experter måste samarbeta. Äldre läroplaner utbildar läraren. Särskolans läroplan har närmast sig grundskolans från 90-talet. Kunskap om utvecklingsstörning har försvunnit ur dessa läroplaner. Är elever i grundsärskolan på väg in i grundskolans organisation? Kommer särskolans elevkrets i framtiden att utgöras av träningskolans elevkrets? Särskolans betyg kan möjligen komma att bli sorterande.

Innehållsförteckning

Inledning	1
Syfte	3
Litteraturgenomgång	4
De utvecklingsstördas historia.....	4
Att läsa läroplaner.....	9
Begreppshistoriskt perspektiv.....	9
Särskolans läroplaner.....	11
1959 - Läroplan för rikets särskolor 1959	13
Historien (1946-1959).....	13
Organisationen	13
Eleven.....	14
Läraren	14
Undervisningen	14
Arbetsättet.....	14
Resultatet.....	15
Bedömningen	15
Skolan och	15
1968 – Läroplan för särskola - skola för undervisning.....	15
Historien (1959-1968).....	15
Organisationen	16
Eleven.....	16
Läraren	16
Undervisningen	16
Arbetsättet.....	17
Resultatet.....	17
Bedömningen	17
Skolan och.....	17
1973 – Läroplan för särskolan (Lsä 73).....	18
Historien (1968-1973).....	18
Organisationen	18
Eleven.....	18
Läraren	19
Undervisningen	19
Arbetsättet.....	19
Resultatet.....	19
Bedömningen	20
Skolan och.....	20
1990 - Läroplan för den obligatoriska särskolan (Lsä 90).....	20

Historien (1973-1990).....	20
Organisationen	21
Eleven.....	21
Läraren	21
Undervisningen	22
Arbetsättet.....	22
Bedömningen	23
Skolan och.....	23
1994 – Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen	23
och fritidshemmet (Lpo 94)	23
Historien (1990-1994).....	23
Organisationen	24
Eleven.....	24
Läraren	24
Undervisningen	24
Arbetsättet.....	25
Resultatet.....	25
Bedömningen	25
Skolan och.....	25
2011 - Läroplan för grundskolan 2011 (Lgr 11).....	26
Historien (1994-2011)	26
Organisationen	26
Eleven.....	26
Läraren	27
Undervisningen	27
Värdegrundsbegreppet.....	28
Grundläggande värden	28
Individualisering.....	29
Demokrati	31
Kunskap.....	35
Bedömning.....	37
Metod	39
Etiska överväganden.....	44
Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet	44
Resultat	45
Läroplansanalys	47
1968.....	48
1973.....	48
1990.....	50
1994.....	51
2011	52
Diskussion	53
Metoddiskussion.....	53
Resultatdiskussion	54
Sammanfattning.....	67

Referenser	70
-------------------------	-----------

Inledning

Den första juli 2011 trädde en ny läroplan för särskolan i kraft, *Läroplan för grundsärskolan 2011* (Lgr 11). I den nya läroplanen för särskolan kommer regeringens politiska avsikter bland annat till uttryck genom att man tagit bort den tidigare skrivningen ”efter sina förutsättningar”. I de nya kursplanerna beskrivs detaljerat vad eleverna skall lära sig och man ställer nu krav på att särskolans elever skall uppnå godkänd nivå i kursplanernas ämnen. Regleringen av antalet skolår har förändrats så att det tionde skolår som tidigare erbjöds, ersätts av möjligheten till två extra år i relation till elevens måluppfyllelse.

Bland verksamma lärare i särskolan har vi hört många röster ge uttryck för en oro över hur effekten av dessa förändringar kommer att falla ut (personlig kommunikation^{1,2}, vt 2011). Frågor om konsekvenser har ställts om elever i särskolan som inte kommer att nå upp till godkänd nivå i ett eller flera av de ämnen som ingår i särskolans kursplaner. Farhågor har yttrats huruvida de kommer att tvingas övergå till inriktning träningskola. Detta ställt mot ett resonemang kring att dessa elever mycket väl kan ha möjlighet att nå de givna målen senare, om förutsättningar ges. Eleven kan menar man, ha en särskilt långsam inlärningsstakt och vid bedömningstillfället vara upptagen av utveckling inom ett annat område än det givna ämnet. Man talar också om den frekventa förekomsten av elever i särskolan med en ojämn begåvningsprofil. Eleven kan ligga på en tidig utvecklingsnivå inom vissa områden och visa en åldersadekvat kapacitet inom andra. I båda fallen gäller menar man, att eleven mycket väl kan nå upp till den önskade nivån vid ett senare tillfälle. Man befärdar att elevens och omgivningens förväntan på utveckling i ett fall av det slag som beskrivits, kan komma att minska eller ta en annan riktning, innehållet i träningskolans kursplaner är ju till stora delar ett annat än grundsärskolans ämnen. Man talar också med skepsis och oro om hur det som många upplever varit något av särskolans signum, att varje elev arbetar och utvecklas efter sina förutsättningar och i sin takt, nu tycks ha förkastats till förmån för ett synsätt där eleven lyckas eller misslyckas, klarar sig eller slås ut.

Detta tal om oro inför förväntade effekter av reformer av särskolan, fick oss att fundera över vad som lett fram till att det här nya målinriktade synsättet även applicerats på särskolans elevkrets. Vilka erfarenheter eller politiska avsikter låg bakom? Utmönstringen av formuleringen ”efter sina förutsättningar”, tycktes ha uppstått ur ett förändrat synsätt på särskolans elevkrets. Vad hade förändrats mellan 1994 års läroplan och Lgr 11? Vi började fundera över särskolans tidigare läroplaner, över tidigare synsätt.

---

¹ Läroplan för grundsärskolan 2011 förkortas på skolverkets hemsida Lgr 11 vid tiden för arbetet med denna studie. Grundskolans läroplan förkortas likadant. I slutskedet av vår arbetsprocess dök i några sammanhang skrivningen Lgrs 11 upp, dock ej med konsekvens. Vi har valt att utifrån nuläget skriva Lgr 11.

² Under våren 2011 höll Skolverket 31 konferenser på 25 orter i landet. Vi närvarade vid två av dessa. Vid dessa lyftes de beskrivna frågeställningarna upp. En femtedel av Sveriges skolor utgjorde referensskolor i arbetet med de nya läroplanerna. Synpunkter på läroplansutkasterna gick att ta del av via Skolverkets hemsida.

Förhållandet mellan tradition och förändring är mångfasetterat. Varje läroplan speglar i varierande grad sina föregångare. Reformatorer tar avstamp i, vidareutvecklar, förkastar eller förändrar ett existerande styrdokument. Att förstå hur dagens värdegrund, som den formuleras i läroplanstexter för den obligatoriska skolan, förhåller sig till de grundläggande värden som gårdagens skola uttryckte är centralt för att begripa vad som vuxit fram ur en tradition, vad som förändrats och hur vi ska förstå och förhålla oss till detta i vår tid och i vårt mångkulturella samhälle (Linné, 2001, s. 27).

Linné (2001) betonar att läroplanstexter måste förstås i sin historiska kontext för att få mening. Hon pekar även på hur den svenska folkundervisningen alltid sammanbundit värderingar och kunskap. Hon framhåller moralfrågornas komplexitet och menar att värderingar är av avgörande betydelse för människans liv. Skolan har en viktig uppgift i att hålla samtalen om dessa värderingar levande. Vi blev nyfikna på vilka avsikter och riktlinjer som uttryckts i styrdokument under särskolans historia. Vilken kunskapssyn, vilka värderingar som varit rådande och vilka mål man velat uppnå. Vi funderade över vilken syn på värdegrund och bedömning som där formulerats och hur i termer av detta, vägen fram till dagens läroplan för särskolan sett ut. Skulle kunskap om det kunna peka mot framtida tendenser? Vi hoppas med vår studie söka bidra till ökad kunskap om särskolans läroplaner med fokus på värdegrund och bedömning.

Vi som nu utifrån detta intresse söker svar och ställer frågor om särskolans läroplaner förr och nu, har tillsammans många års erfarenhet av särskolans verksamhet. Båda är utbildade lärare; tidigarelärare med specialpedagogisk kompetens respektive mellanstadielärare med specialpedagogexamen. Vi har sett och varit en del av hur olika synsätt på hur särskolan skall organiseras och bedrivs styrt under årens lopp, från 1970- talet och framåt. Vår förförståelse är alltså god och utgör den gemensamma grund vi stod på då vi började reflektera över de frågor den nya läroplanen väckte. Vi har trots att vi avråtts från att göra det, valt att skriva denna uppsats tillsammans. Forskningsområdet är ett gemensamt intresse som vi båda är starkt engagerade i. Vi har goda erfarenheter av att tidigare både ha arbetat och skrivit tillsammans och har sett vilka vinster detta kan ge.

De centrala begrepp vi kommer att undersöka och i litteraturdelen diskutera är framförallt värdegrund, individualisering, demokrati, kunskap och bedömning. Vi har valt att göra en litteraturstudie. De texter som studeras är särskolans läroplaner från 1959 och framåt, till detta krävs lämpliga redskap. De texter vi valt att studera är till stor del dokument från en förfluten tid. För att kunna förstå dem i termer av värdegrund och bedömning behöver vi förstå den historiska kontext de skapats i. Det begreppshistoriska perspektivet ger oss det verktyg vi behöver. Vi kommer att redogöra vidare för detta i litteraturdelen.

Särskolan är en liten, många menar nog en marginaliserad, verksamhet. Den är i ringa utsträckning föremål för forskares intresse. De uppsatser och avhandlingar som skrivits om särskolan är förhållandevis få och om särskolans läroplaner har så vitt vi kunnat utröna ingenting skrivits³. Här ser vi att vår studie kan fylla ett tomrum. Vi hoppas med denna få lämna ett bidrag till att nytt kunnande om särskolan skapas och kommuniceras.

---

3 Sökningar har gjorts på Google, Google scholar, Libris websök, Eric samt Gunda.

Syfte

Vårt syfte är att studera särskolans läroplaner, med fokus på begrepp som värdegrund och bedömning.

- Hur kan man förstå särskolans läroplaner i relation till sin historiska kontext?
- Vilken syn på grundläggande värden och bedömning kommer där till uttryck?
- Vilka tendenser i termer av värdegrund och bedömning kan en sådan tillbakablick ge?

Litteraturgenomgång

Vi inleder denna del med en tillbakablick över hur livsvillkoren sett ut för de människor som genom tiderna kallats idioter, sinnesslöa, förståndshandikappade, utvecklingsstörda eller begåvningshandikappade. Vi rör oss i studien som en följd av detta mellan olika benämningar på personer med utvecklingsstörning, i en strävan att där detta stärker texten använda ett tidsenligt begreppsregister. Den historiska sammanställningen gör inte anspråk på att vara fullständig men kan sägas göras nedslag vid omvälvande händelser i de utvecklingsstördas historia, av betydelse för deras livssituation. Härefter berättar vi om några olika sätt att närma sig läroplanstexter, detta följs av en beskrivning av vårt teoretiska perspektiv.

I det påföljande textavsnittet, vilket är tänkt att introducera läsaren i särskolans läroplaner, har vi valt att ge läsaren en inblick i *Provisorisk undervisningsplan för sinnesslöskolorna från 1946*. Denna undervisningsplan har inte tagits med i vår studie i den meningen att vi inte bearbetat denna text på samma vis som läroplanstexterna. Däremot låter vi undervisningsplanen här tala för sig själv genom att låta läsaren möta den som en del av historien. På så sätt berikas läsarens förförståelse och känsla för den tid och de villkor som föregått den första egentliga läroplanen för särskolan. På samma sätt har vår egen historiska förförståelse berikats av att ta del av den provisoriska undervisningsplanen. Inför valet att likställa den med en läroplan och därför ta med den eller betrakta den som en förlöpare, om än intressant, var detta det val vi gjorde. Dock skall tilläggas att det var ett val vi gjorde efter att ha läst beskrivningen om dess provisoriska konstruktion, långt innan vi tillslut lyckades få tag i den och bilda oss en egen uppfattning. I ljuset av det vi vet om den idag hade vårt beslut möjligen varit ett annat.

Vi har valt att redan tidigt låta läsaren möta vår empiri, särskolans läroplaner, i form av subjektiva summeringar redan här i teori och litteraturdelen. Argumenten för detta menar vi vara att läsaren då får möta texten utifrån liknande villkor som våra, läsaren får i någon mån följa vår arbetsgång. Läsaren kan naturligtvis liksom vi när som helst senare återvända till läroplanstexterna i sammandrag och läsa igen, med andra ögon. Vi redogör därpå i tur och ordning för de centrala begrepp vi valt att fokusera; värdegrundsbegreppet, individualisering, demokrati, kunskap och bedömning.

De utvecklingsstördas historia

Människor med utvecklingsstörning är en märklig grupp i vår befolkning. Inga andra har varit föremål för en sådan attitydsvängning: från att ha varit önskade, förskjutna, hånade, fruktade t.o.m. förföljda, till att bli fullvärdiga och respekterade medborgare till goda levnadsvillkor (Grunewald, 2009, s. 19).

Grunewald (2009) beskriver de utvecklingsstördas historia som på många sätt en förfärlig historia. Människor med utvecklingsstörning har blivit utnyttjade, utstötta och betraktade som icke mänskliga, de har i alla tider väckt starka känslor. Kristendomens syndabegrepp, folketro och vidskepelse, har alla hittat olika mer eller mindre märkliga sätt att hantera dessa ofta negativa känslor. De utvecklingsstörda barnen har setts som en belastning, både av familjen

och av den socken de levte i men framförallt har de ansetts som ett hinder för samhällsutvecklingen. Under 1700- och 1800- talet leder detta synsätt till att många av dessa barn och vuxna placerades på byns fattighus för att röjas ur vägen. Under slutet av det senare århundradet uppförs ett antal asylor och arbetshem där alltför, vilka man ansåg vara "icke bildningsbara", låses in mot sin vilja. Där får de leva under mycket enkla och torftiga förhållanden, ett antal berättelser beskriver det som en ren misär. Att skrivas ut är i princip omöjligt.

Begreppet sinnesslö och sinnesslövärd beskrivs första gången i Sverige 1857. Andra namn på människor med utvecklingsstörning som nämns vid samma tid är idiot⁴ och imbecill. Det saknas i stort sett systematisk dokumentation från den här tiden men man har bland annat funnit en förteckning som upprättats av Carl von Linné 1741. Han beskriver där tio fall med avvikande barn vilka levte under perioden 1500 -1700 talet (Grunewald, 2009).

Frankrike brukar beskrivas som specialpedagogikens föregångsland. Detta bör ses i skenet av att det är i 1700- talets Frankrike man börjar förespråka idéer och tankar som sedan mynnar ut i de mänskliga rättigheterna. Under samma tid blir barnen och barnens situation tack vare filosofen Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) synliga i samhället. Intresset för människor med funktionshinder ökar, man börjar se på de svaga i samhället med andra ögon. Den franska revolutionen 1789 blir det stora startskottet på ett nytt sätt att se på människan i samhällsgemenskapen. Nu sprids idén om jämlikhet, frihet och broderskap, alla skall få vara med och rättvisa skall råda. Som en följd av dessa tankegångar bildas bland annat världens första nationalinstitut för blinda och döva. Det framstår nu som medborgarens heliga plikt att bistå dem i sin närhet som drabbas av olycka (ibid).

En person som runt ett halvsekel senare blir betydelsefull inom det specialpedagogiska området är läkaren Edouard Séguin (1812-1880). Han öppnar i Frankrike den första skolan för sinnesslöa barn, detta efter att ha lyckats med uppgiften att lära en pojke med idioti att såväl tala som läsa och skriva. Han undervisar därefter ett antal barn med idioti med gott resultat, vilket leder till att den franska vetenskapsakademien intresserar sig för hans arbete och vill veta mer om hans metoder. År 1846 publicerar han så handboken *Moralisk, hygienisk och pedagogisk behandling av idioter och andra efterblivna barn*. Skriften översätts några år senare till engelska. Séguins handbok kommer att utgöra grunden för västvärldens sinnesslöpedagogik (ibid).

En annan betydelsefull person i sammanhanget är läkaren Johann Guggenbühl (1816-1863) som i slutet av 1830- talet öppnar en anstalt för idioter i Schweiz. Hans arbete med de utvecklingsstörda barn och ungdomar han behandlar på sin anstalt, bidrar till att intresset för sinnesslöhet sprider sig runt om i Europa. Nämns bör även Carl W Saegert (1809-1879). Han verkar under mitten av 1800- talet som dövstumpeagog i Berlin och startar 1845 tillsammans med sin hustru ett litet internat för barn med idioti. I Europa går utvecklingen när det gäller att bygga anstalter snabbast i Tyskland, Österrike och England. I Frankrike intresserar man sig framförallt på att finna och utveckla metoder för sinnesträning och intelligenstestning. I Sverige går dock utvecklingen inom detta område långsamt framåt (ibid).

---

4 Ordet "idiot" kommer från grekiskan *idiotes* som betyder en enskild man eller kvinna i motsats till en offentlig (Grunewald, 2009).

Rören (2007) skildrar i sin avhandling *Idioternas tid* hur den första utbildningen för människor med utvecklingsstörning tar fart i Norden mellan 1840 - 1870, inspirerad av undervisningen i Centraleuropa. En experimenttid menar Fritiof (2007). Initiativtagare till de första skolorna för idioter är de så kallade hospitalläkarna eller sinnessjukläkarna. De anser inte att idioterna skall vara på hospitalen, de arbetar i stället för att samhället skall starta speciella skolanstalter likt de som vuxit fram i övriga Europa, idioterna skall bort från sjukhusen. Rören lyfter i sin avhandling här fram en svensk kvinna som bryter ny mark inom området, Emanuella Carlbeck. Hon startar sin första skola år 1866 i Västsverige, med sin systerson som en av eleverna (Rören, 2007). Carlbeck är inte ensam i sitt slag. En rad kvinnor bidrar till utvecklingen av utbildningen och vården för sinnesslöa under slutet av 1800-talet; Thorborg Rappe, Ebba Ramsay, Sofia Wilkens, Elisabeth Anrep-Nordin och Emanuella Carlbeck. Carlbeck framhålls dock och hyllas särskilt för sin envisa kamp för de sinnesslöa barnen (ibid).

En milstolpe i svensk skolhistoria, folkskolestadgan, tillkommer 1842. Den säger att alla medborgare har rätt att gå i skolan, om än under ett fåtal år. Fattiga och sinnesslöa skall även de få en liten del av kakan i form av så kallade minikurser. Detta är en omvälvande reform i vårt samhälle, den når dock inte hela vägen fram då reformen i praktiken egentligen inte på allvar inkluderar alla elever. Så kallat obildbara elever, vilka man ansåg inte kunde tillägna sig skolans läs- och skrivundervisning, välkomnas inte i folkskolans elevkrets. Därmed hamnar vissa personer med utvecklingsstörning ändå utanför lagsystemet. Försök görs 1916 att införa skolplikt även för de sinnesslöa barnen men regeringen avslår utredningens förslag (Rabe, 1997; Richardsson, 2004).

Sinnesslövårdens framväxt under 1900- talet sker utan engagemang från läkarna. Barnläkarna intresserar sig för den så kallade nya uppfostran, inspirerade av Rousseau som menade att barnen skulle vara fria från auktoritära krav. I Sverige stöds dessa tankegångar livligt av Ellen Key vars tankar om uppfostran och barns frihet ger genklang långt ut över Sveriges gränser (Grunewald, 2009).

Jag har ännu aldrig sett en uppfostrad människa. Jag har sett några uppälskade, en del uppdrivna, många upptuktade – aldrig en uppfostrad! (Key, 1995, s. 11).

Detta intresse gäller dock inte de obildbara, dem hänvisar man till anstalter eller skolhem, i folkmun kallade fattigskolor. Utbyggnaden av skolhemmen går långsamt, det beror bland annat på att socknarna inte vill betala för barnens skolgång och att föräldrarna av känslomässiga skäl har svårt att lämna sina barn ifrån sig (Grunewald, 2009).

Den ekonomiska krisen samt den dåliga befolkningstillväxten bidrar till att man gör prioriteringar som bromsar utvecklingen för de sinnesslöa. Debatten kring ras- och arvshygien tar också vid denna tid fart. Kategorisering och avskiljning av sinnesslöa personer kommer att bli karaktäristiskt för 1920- och 1930- talets Sverige. Tre insatser från samhällets sida framhålls som nödvändiga för att som man uttrycker det ”rädda befolkningsmaterialet”; anstaltsvård, sterilisering och äktenskapshinder (ibid).

Sterilisering annat än av medicinska skäl kan näppeligen utnyttjas annat än i de fall av förekomna mindervärdiga individer, som enligt ärftlighetslagarna, oavbrutet alstras såsom avfallsprodukter (SOU 1936:59).

Ovanstående citat är hämtat ur Befolkningskommissionens betänkande gällande ”sexualfrågan”. Grunewald (2009) pekar på detta citat som den allra grävsta officiella kränkning av utvecklingsstörda personer. Den citerade skrivningen leder till en attityd som kommer att prägla både allmänhet och de politiskt styrande vid denna tidsperiod. I Sverige resulterar andra världskriget i en svår samhällsekonomisk situation, dessutom får rasbiologiska tankar och åsikter ny fart. Vid andra världskrigets slut vänder dock konjunkturen, Sverige får bättre ekonomiska förutsättningar och därmed en ökad tillväxt. Man har också blivit varse vart de rashygieniska avsikterna kan leda, detta bidrar till att dessa tankegångar avtar i Sverige.

1944 kommer en lag som ger de sinnesslöa rätt till utbildning. Lagen riktar sig dock inte till barn med omfattande utvecklingsstörning, den gäller endast de man kallar bildbara sinnesslöa. Några år senare öppnas den första skolan utanför institutionerna, det blir ett steg mot en integrering av personer med utvecklingsstörning i samhället. Trots att det råder optimism i landet vid den här tiden konstaterar Grunewald om tiden att ...”sinnesslövarlden stod stilla” (s. 130). Utredningar tillsätts utan resultat och det råder en stor okunnighet kring de så kallat obildbara barnen. Det råder stor platsbrist på anstalterna och de anstalter som finns försummas. Ett antal anstaltsskandaler blir uppmärksammade, det handlar om barn som dör på grund av vanvård och att många är felinskrivna. Dessa missförhållanden leder till att föräldrar till utvecklingsstörda barn går samman och bildar en förening vilken skall arbeta för att ta till vara de utvecklingsstördas rättigheter och förbättra deras livsvillkor. Riksförbundet för utvecklingsstörda barn, FUB, bildas under 1950- talet. Från flera håll pressas regeringen att agera. Det resulterar i att en ny lag presenteras 1954. Den nya lagen ger landstinget det övergripande ansvaret för de utvecklingsstörda. Vård och undervisning blir kostnadsfri. Reglerna för in- och utskrivning av utvecklingsstörda på vårdanstalter ses över, man inför även rätten att överklaga in- och utskrivningar. Utbyggnaden av vårdanstalter kommer att fortsätta ända in på 1960- och 1970-talet (ibid).

1955 får vi ett nytt begrepp, särskola. Den hundraåriga internatundervisningen som varit rådande överges och antalet elever tredubblas tack vare den externatundervisning som erbjuds (Grunewald, 2009). 1967 kommer så Omsorgslagen. Med den ges alla personer med utvecklingsstörning rätt till undervisning och sysselsättning. Den följs 1968 av en skollag som säger att alla barn, alltså nu även barn med utvecklingsstörning, skall ha rätt till att gå i skolan (Rabe, 1997; Richardsson 2004).

I Gunnar Kyléns avhandling *Psykiskt utvecklingshämmandes förstånd*, presenterar han tillsammans med sina medarbetare vid forskningsstiftelsen ALA ett sätt att beskriva olika grader av utvecklingsstörning. Han utgår från Piagets beskrivning av begåvningsutvecklingen och skiljer mellan tre stadier (Grunewald, 1998).

- A – nivå = svår/grav utvecklingsstörning
- B – nivå = måttlig utvecklingsstörning
- C – nivå = lindrig/lätt utvecklingsstörning

Uppdelningen i A-, B- och C-nivån innebär endast någon slags genomsnittlig och ungefärlig beteckning av handikappets grad. Kylén poängterar att varje person är unik och aldrig definitivt kan sorteras in på en viss nivå då utveckling är en process som pågår under hela livet och mycket av effekten av den hämmade begåvningsutvecklingen beror på miljön. En annan faktor menar Kylén som försvårar bedömningen, är att personer med utvecklingsstörning ofta har en ojämn begåvningsprofil. Begåvningen kan inom olika områden variera starkt hos en och samma person (Bakk & Grunewald, 1998). Kyléns avhandling får stort genomslag och ger kunskaper om förståndets innebörd och utveckling. Detta speglar också av sig i utbildningen för personal inom området (Grunewald, 2009).

1985 görs en revidering av omsorgslagen. Resultatet av revideringen blir att ansvaret för särskolan slutligen övergår från landstinget till det offentliga skolväsendet. I och med den reviderade lagen görs även förbättrade insatser för elever med autism. Lagen uttrycker med tydlighet att psykiskt utvecklingsstörda skall ha samma möjligheter leva och verka i samhället som alla andra. Vikten av att värna om de enskildas självbestämmande och integritet poängteras. Vid den här tiden lägger man ner de stora vårdanstalterna och de där boende flyttas i stället till sina hemlandsting där ett mer hemligt boende, till exempel gruppboendestäder ordnas. Begrepp som kontaktperson, daglig verksamhet, elevhem, gruppboendestad, korttidsvistelse och korttidstillsyn blir nya (ibid).

1993 träder ännu en ny omfattande lag i kraft, Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS. Lagen ersätter och utökar den tidigare omsorgslagen, bland annat införs rätten till personlig assistans. Lagen styrker den enskildes rätt till självbestämmande och valfrihet. Huvudansvaret för personer med utvecklingsstörning flyttas från landstingen till kommunerna, något som inte uppskattas på grund av ekonomiska skäl på kommunnivå (ibid).

Särskolans vara eller inte vara aktualiseras 2001 då regeringen tillsätter en kommitté vilken får namnet Carlbeckskommittén. Den får uppdraget att utreda utbildningen för elever med utvecklingsstörning utifrån begreppet ”en skola för alla”. Tre års arbete resulterar i förslaget att skolformen träningsskola skall tas bort, man förordar också en mer inkluderande verksamhet där elever med och utan utvecklingsstörning möts. Grundsärskolan bör menar kommittén, endast ta emot elever med utvecklingsstörning. Detta innebär att elever med enbart diagnosen autism föreslås inte längre höra till grundsärskolans elevkrets (SOU 2004:98). Carlbeckskommitténs utredning läggs efter regeringsskiftet 2006 åt sidan och den debatt som ligger till grund för utredningens tillsättande tonas för tillfället ned (Frithiof, 2007).

Vi har sett hur de utvecklingsstördas livsvillkor genomgått stora förändringar under det senaste seklet. Tack vare enskilda personers drivkraft och statliga reformer har människor med utvecklingsstörning fått förbättrade villkor och bemötande. Bättre mediciner, hjälpmedel och god omvårdnad leder i dag till att livslängden för äldre människor med utvecklingsstörning ökar precis som för övriga människor i vårt samhälle. Det innebär att vi i framtiden kommer att få se allt fler äldre med utvecklingsstörning i vårt samhälle (Grunewald, 2009).

Att läsa läroplaner

Hur kan läsaren då närma sig en text av det slag som en läroplan utgör? Ja, det hänger förstås samman med syftet bakom läsandet och vilken ansats man därför väljer. Söker läsaren kunskaper om vad beslutsfattarna vill uppnå med den? Söker läsaren finna mening bakom texten eller mellan raderna? Är syftet att förstå dess historiska uttryck? Som läsare kan man uppleva en osäkerhet huruvida den tolkning man till sist väljer är den rätta (Alvesson & Sköldberg, 2008). Tillämpningen av den tolkning man väljer hänger intimt samman med eller motsvarar verkligheten. Alvesson och Sköldberg definierar tre sanningsbegrepp, mening, användning och korrespondens som de menar samspelar i en tolkningsprocess. De benämner detta samband det trilaterala sanningsbegreppet och beskriver hur de står i ett beroendeförhållande till varandra.

Ett annat möjligt sätt att närma sig en text låter Alvesson och Sköldberg (2008) Hirsch berätta om. När Hirsch för ett resonemang om hur text kan tolkas ställer han sig frågan om det är textens mening eller textens betydelse som väger tyngst och lutar åt det förstnämnda. Hirsch säger sig dock inte utesluta vilken betydelse texten får för läsaren.

Torpsten (2006) beskriver en analysmodell där hon placerar läroplanstexten i sitt historiska sammanhang. Utifrån det studerar hon vilken politisk ideologi och målsättning som då råder, vilka politiska kompromisser den föregåtts av men också hur de tagit sig uttryck i texten. Att analysera en text måste menar Torpsten, ske genom att som läsare stå i dialog med texten, leva sig in i den och söka klargöra betydelsen av den.

Linde (2001) å sin sida framhåller att läroplanstexter i stor utsträckning utgörs av värdegrundstext. Den beskriver vilka grundläggande värden skolan skall ansluta sig till och fostra eleverna i och uttrycker på så vis normgivande etiska ställningstaganden. Linde påpekar att läroplaner därför kan sägas uttrycka normativ etik och kan läsas som sådan. Författaren beskriver hur man i ett första skede då kan närma sig texten genom att ställa frågor om läsarens samt skribentens syfte och roll. Som läsare skall man på det viset söka svar på frågorna vem som skriver för vem, vad som skrivs och med vilken rätt det skrivs? Man söker därpå analysera de bärande begrepp knutna till etik som framkommer i texten. Det kan finnas många olika sätt att se på vad till exempel jämlikhet innebär. Här menar Linde att man får vända och vrida på begreppen för att uttömma olika möjliga sätt att se.

Begreppshistoriskt perspektiv

Om textanalys kan man säga att det är en disciplin utan grundkurs. Textanalys kan utföras på så många sätt och med så många syften, att det knappast är möjligt att finna en ingång som är mer grundläggande än någon annan. Men för att börja någonstans kan vi säga att textanalytiska ansatser brukar tjäna något av syftena att vara kritiskt granskande eller söka vara exponerande och klargörande – att säga det författaren sagt på ett sätt som förtydligar textens mening för en läsare. Ingångarna i textanalys kan i kritisk granskning vara begreppsanalys (Linde, 2001, s. 15-16).

I varje läroplan har man med det förflutnas erfarenheter i ryggen tagit avstamp i sin samtid med sikte mot framtiden, mot en utveckling av den verksamhet läroplanen skall reglera. En

förutsättning för att förstå dessa styrdokument är att få kunskap om den sociala och politiska kontext de skapats i. I vår studie var värdegrund och bedömning de begrepp vi initialt fokuserade då vi läste läroplanerna. Frågan uppstod dock hur dessa numera frekvent använda begrepp har uttryckts i särskolans tidigare läroplaner. (Hur) har deras innebörd förändrats under årens lopp? Hur kan man jämföra begrepp som nämns i ett styrdokument från 1959 med ett från 2011?

Kurunmäki (2005) menar att man även bör undersöka begrepp knutna till eller besläktade med de begrepp som avses studeras. Dessa problemformuleringar och frågeställningar ledde oss till det begreppshistoriska perspektivet. Studien ur det begreppshistoriska perspektivet betraktar språket som ett historiskt fenomen. Var och en av de läroplaner som styrts särskolans arbete har varit en produkt av sin tid, det innebär att varje läroplan måste ses i relation till sin samtid. Ord och begrepp behöver förstås utifrån den tid och den kontext de finns eller har funnits i. "Begrepp är inte tidlösa entiteter som kan definieras som stabila, oföränderliga eller gemensamma för alla" (ibid, s. 181). Ord och begrepp är heller inte samma sak. Begreppshistorikern betraktar begrepp som själva mötespunkten för ord och idéer. Begrepp kan sägas vara synonymt med flertydiga ord. Det begreppshistoriska perspektivet visar på nya möjliga sätt att betrakta sociala och politiska fenomen. Man söker kunskap om hur de centrala begrepp man studerar har använts och vilken betydelse de tillmätts av de historiska aktörer som framträtt. Det begreppshistoriska perspektivet tittar även på närliggande begrepp, man undersöker dessutom de centrala begreppens motsatser. Genom detta kan man dra slutsatser, menar begreppshistorikern. Om ett begrepps motsatsord ändras kan man räkna med att huvudbegreppets innebörd också blivit ett annat (Kurunmäki, 2005).

Betraktelsen av begreppshistoria som ett perspektiv på sociala och politiska fenomen, kräver egentligen inga svar på några ontologiska frågor. Däremot pekas på ett samband mellan den språkliga, den sociala och den politiska världen – den epistemologiska utgångspunkten, hur vi når kunskap om verkligheten, fastställs alltså som förbunden med språket (ibid).

Enligt Kurunmäki (2005) urskiljs särskilt två riktningar inom begreppshistoria; den tyska begreppshistorien med historieprofessorn Koselleck i spetsen samt Cambridgeskolan med professorn i modern historia, Skinner, som frontperson. Skinner intresserar sig i första hand för retorik i specifika historiska situationer. Koselleck däremot, intresserar sig för och formulerar en teori kring hur begrepp innehåller flera temporala nivåer. Koselleck menar att varje begrepp alltid innehåller flera nivåer av tid.

Detta betyder att de centrala politiska och sociala begreppen kan tolkas som knutpunkter såväl i historien som i samtiden. Därför kan en analys av en begreppslig förändring ge forskaren nya perspektiv på politiska och sociala förändringar, liksom på olika strider och debatter (Kurunmäki, 2005, s. 185).

Kurunmäki (2005) lyfter fram Kosellecks beskrivning av hur det sker begreppsliga förändringar vid tiden för den franska revolutionen 1789. De politiska och sociala begreppen får en riktning mot framtiden. Tidigare hade de beskrivit den rådande situationen och rådande politiska erfarenheter, nu får de en karaktär av förväntningar, av en rörelse framåt snarare än upprätthållande av den nuvarande ordningen. "Enligt Koselleck fick **förväntningshorisont** (*Erwartungshorizont*) en mer central plats än **erfarenhetsrum** (*Erfahrungsraum*) i det politiska handlandet" (ibid, s. 186).

Inom begreppshistorien talar man framförallt om två viktiga analytiska steg, den synkrona samt den diakrona analysen. Den förstnämnda analysoperationen består i att analysera det utvalda begreppet i förhållande till andra samtida begrepp. Man försöker här få en överblick över det semantiska fältet och frågan man då ställer sig rör på vilket sätt begrepp förhåller sig till varandra i en viss situation. Den andra analysoperationen, den diakrona, går ut på att jämföra ett begrepps innebörd vid skilda tidpunkter. Som forskare strävar man här efter att se hur begreppets betydelse har förändrats i takt med tiden. Såväl den synkrona som den diakrona analysen ses som nödvändig för att få en hel bild av begreppet och för att kunna se det ur flera temporära nivåer. Forskaren skall dessutom se på de synkrona respektive diakrona analyserna ur två skilda perspektiv; den semasiologiska analysen vilken analyserar begreppet som ord, det vill säga vilka olika betydelser det eller de ord som begreppet hör i hop med har fått samt den onomasiologiska analysen vilken analyserar begreppet som sak genom att titta på de synonymer begreppet fått över tid (Kurunmäki, 2005).

Ytterligare ett angreppssätt är att söka efter det utvalda begreppets motsatsord, det asymmetriska motbegreppet och analysera det. Ur det motsatspar man nu ser, är alltid ett av begreppen negativt laddat. Kosellecks tes är att om man hittar nya motbegrepp till sitt utvalda begrepp, kan man förvänta sig att det utvalda begreppet ändrat innebörd (ibid).

Sammanfattningsvis har det begreppshistoriska perspektivet kvalitéer för att fungera väl i en studie som denna. Enligt Kurunmäki (2005) passar perspektivet utmärkt att användas vid analyser av historiska, långvariga utvecklingsprocesser, särskilt då de handlar om politiska strider. Han påpekar dock att det inte bara behöver handla om gamla historiska ämnen, perspektivet kan med framgång användas även vid nutida politisk analys. Och för att återknyta till Linde (2001), textanalyser brukar ha en kritiskt granskande funktion, utgångspunkter vi tagit fasta på.

En studie som denna kan knappast säga utmana samhället men den avser inte heller stryka det samhället medhårs (Alvesson & Sköldberg, 2008, s. 333).

Särskolans läroplaner

Den lag som träder i kraft 1945, *Lag om undervisning och vård av bildbara sinnesslöa*, ålägger stad och landsting att upprätta anstalter för bildbara sinnesslöa barn där dessa kan bo och få undervisning (Grunewald, 2009). 1946 fastställer Kungliga Skolöverstyrelsen så den första formella men provisoriska undervisningsplanen för sinnesslöskolan år 1946. Syftet är att på försök använda undervisningsplanen under en övergångstid tills en permanent läroplan kan fastställas (Kungliga Skolöverstyrelsen, 1946).

Provisorisk undervisningsplan för sinnesslöskolorna

Sinnesslöskolan har till ändamål att meddela undervisning och uppfostran åt barn, vilka på grund av bristande förståndsutveckling sakna förutsättningar att tillgodogöra sig folkskolans vanliga undervisning eller hjälpundervisning men dock i viss grad äro mottagliga för teoretisk och praktisk utbildning (Kungliga Skolöverstyrelsen, 1946, s. 5).

Målet med undervisningen beskrivs också vara ”...att göra lärjungarna i möjligaste mån livsdugliga och socialt anpassbara” (s. 10). Undervisningsplanen består av tre delar. Den inleds med sinnesslöskolans ändamål och anordning, därefter följer sinnesslöundervisningens mål, arbetsätt med mera. Undervisningsplanen avslutas med kursplaner. Sinnesslöskolans organisation beskrivs som åttaårig men med två inledande försöksår. Dessa försöksår är tänkta att utröna möjligheten till fortsatta studier vid sinnesslöskolan. De har också en karaktär av inskolning. Försöksavdelningens undervisning består av sinnes- och uppmärksamhetsövningar, verksamhets- och arbetsövningar, talövningar, sång, gymnastik och småbarnsslöjd. Den egentliga skolavdelningen är indelad i fyra olika kurser; grundkurs, mellankurs, övre kurs och fortsättningskurs. Varje kurs omfattar två års studier. De ämnen timplanen visar anges som allmänna riktlinjer vilka man utifrån individuella förutsättningar har möjlighet att avvika från. Ämnena är; kristendomskunskap, modersmålet, räkning, hembygdskunskap med arbetsövningar, geografi och naturkunnighet med arbetsövningar, historiska berättelser, sång och sånglekar, gymnastik, lek, idrott och friluftsverksamhet, slöjd samt trädgårdsskötsel. I fortsättningskursen försvinner hembygdskunskap med arbetsövningar, arbetsövningarna inom geografi och naturkunnighet, historiska berättelser och sånglekar. Dessa ersätts av medborgarkunskap och hushållsgöromål (Kungliga Skolöverstyrelsen, 1946).

Det finns även en manuell linje ”för lärjungar, som sakna förutsättningar för teoretiska studier men äro mottagliga för praktisk utbildning, bör jämsides med den egentliga skolavdelningen vara anordnad en arbetsskoleavdelning (skolans manuelle linje)” (s. 5). Dessa lärjungar får lära sig enkla färdigheter och begrepp som hyfs och hövlighet, att äta och kläda sig. Kroppens kontroll, lydnad, förmågan att lystra och att övervinna en del av sina besvär och svårigheter är kvalitéer som gymnastikundervisningen är tänkt att bibringa dessa barn. De följer i stort sett försöksavdelningens undervisningsinnehåll, man påpekar dock att den manuella linjens praktiska inriktning inte får utesluta att teoretisk undervisning kan inskjutas där det bedöms lämpligt och anpassas individuellt. ”Skolans manuelle linje, vilken är avsedd för sådana lärjungar, vilka visserligen icke kunna lära läsa, skriva och räkna men äro mottagliga för praktisk utbildning, har till syfte att uppöva lärjungarnas händighet, uppfattning och självverksamhet samt lära dem vissa slöjdarter” (ibid, s. 10).

Vi har i det följande valt att till varje läroplan först ge en kort resumé av den tid som just föregått densamma. Vi tar avstamp i tiden för andra världskrigets slut, 1945. I skissartade drag tecknar vi en bakgrund till och gör nedslag i det samhälle och den tid varje läroplan är en produkt av. Därefter följer ett citat med de inledande raderna ur varje läroplan, (eventuella förord är bortvalda). Slutligen följer en sammanfattning av läroplanens innehåll⁵. Vi har valt att strukturera innehållet i sammanfattningarna enligt följande rubriker; *historien, organisationen, eleven, läraren, undervisningen, arbetsättet, resultatet, bedömningen samt skolan och...* . Under den sistnämnda rubriken beskriver vi vem eller vilka parter man under respektive läroplansperiod beskrivit som viktig att samverka med, inom eller utanför skolan.

---

5 I några fall har läroplanernas skiftande uppbyggnadskaraktär försvårat möjligheterna till överblick. Vi har i de fallen valt att hämta information om kursplanernas innehåll trots att de legat utanför läroplanens allmänna del.

1959 - Läroplan för rikets särskolor 1959

Historien (1946-1959)

Vid andra världskrigets slut är framtidsoptimismen stor. Svenskarna upplever nu en befrielse från kristidens restriktioner. Den samlingsregering som under krigsåren letts av Per Albin Hansson, avlöses av en socialdemokratisk minoritetsregering vilken efter Per Albin Hanssons död 1946 leds av Tage Erlander. Han kommer att inneha posten som statsminister under ett par decennier framåt. Den socialdemokratiska regeringen kan under Tage Erlanders ledning under efterkrigstidens rekordår förverkliga en stor del av folkhemmets drömmar och visioner (Dahlberg, 1999). I skolan kommer undervisningens innehåll och metodik nu att förändras, delvis som en effekt av det industrisamhälle som nu vuxit fram. Erfarenheterna från krigstidens nazistvälde leder till att man nu ser ett behov av att värna om och utveckla demokratin. Man ser också skolans fostransroll som viktig. Erlander pekar på vikten av att de unga skall vara delaktiga i utformningen av skolan. Han menar att det är nödvändigt att nu frånga skolans tidigare auktoritära uppbyggnad. Skolan skall inte isoleras från det övriga samhället utan nå alla. Den politiska diskussion om skolan som nu tar fart kommer till stor del att handla om jämlikhet, teoretisk kontra praktisk kunskap och skolans organisatoriska form. Man diskuterar och utformar en försöksverksamhet av en så kallad enhetsskola, en skola för alla elever oavsett social bakgrund. Den stora frågan är hur och när en differentiering ändå skall ske. Vilka elever skall läsa vidare på en teoretisk utbildning och vilka skall uteslutas från denna? Den socialdemokratiska falangen vill ha en så sen differentiering som möjligt då de menar att de praktiska kunskaperna utvecklas sent. Högerfalangen vill ha en tidig differentiering. Efter en mångårig debatt om detta landar man i en sexårig enhetsskola med möjlighet till två års tillval samt linjeval i årskurs nio (Lindesjö & Lundgren, 2000).

Regeringen tillsätter samtidigt en utredning om vården och undervisningen av de bildbara sinnesslöa, *1946 års sinnesslöhetsutredning*. Trots att den pågår i tre år resulterar den inte i någon praktisk förändring. Det skall dröja fram till 1954 innan en ny lag gällande de sinnesslöa träder i kraft. Nu blir istället landstinget huvudman för vården och undervisningen av de sinnesslöa. Vården och undervisningen skall nu också bli kostnadsfri. Detta blir starten på de nya omsorgerna. 1955 kompletteras lagen med ett särskolereglemente (SF 1955:730). Det är här första gången begreppet särskola nämns. 1959 ersätts så den provisoriska undervisningsplanen av särskolans första läroplan, *Läroplan för rikets särskolor 1959* (Grunewald, 2009).

Särskolan har till ändamål att meddela undervisning och fostran åt barn och ungdom, som enligt lag om undervisning och vård av vissa psykiskt efterblivna är särskolepliktiga.

Målet för verksamheten bör vara att utveckla eleverna till harmoniska, dugliga och ansvarsställande människor och samhällsmedlemmar (Skolöverstyrelsen, 1959, s. 9).

Organisationen

Särskolan är organiserad i klasser. Normerna för klasstorlek anges noggrant och hänger samman med elevernas ålder och antal. Exempel på normer för klassindelning är 6-12 elever bildar en klass, 13-24 elever bildar två klasser och så vidare. Läroplanen visar på modeller för organisering av lektioner, så kallad arbetsordning. Eleverna går i skolan måndag till och med lördag. Antalet undervisningstimmar för eleverna ligger mellan 24 och 35 per vecka, beroende på elevernas ålder (Kungliga Skolöverstyrelsen, 1959).

Eleven

De elever som enligt 1959 års läroplan räknas till särskolans krets anges som ”vissa psykiskt efterblivna”. Man talar i läroplanen om elevernas förmåga och vill lyfta och poängtera de sidor eller kompetenser som eleverna har och bygga vidare på dem. Personlighetsutvecklingen ses som minst lika viktig som den kognitiva utvecklingen. Det ses som en nödvändig självklarhet att dessa båda går hand i hand (Kungliga Skolöverstyrelsen, 1959).

Läraren

Läraren måste arbeta på att utveckla ett sätt att ge liv åt undervisningen. Läraren uppmanas att visa omtanke och förhålla sig lugn. Hon uppmanas också lära känna var och en av eleverna ordentligt. Detta menar man finns goda förutsättningar för då klasserna är små. Läraren har en viktig roll som fostrare. Hon ska kunna ge beröm och staka ut den rätta vägen. Läroplanen påtalar att beröm ger större effekt än klander (ibid).

Undervisningen

Läroplanen inleds med tal om fostran. Man talar om olika sorters fostran, till exempel ekonomisk. Utöver det stoff som nämns i kursplanerna, är undervisning om narkotiska och stimulerande ämnen, sexualundervisning, friluftsvksamhet, naturvård, naturens skönhet, kärlek till djur och natur viktig. Trafikundervisning lyfts särskilt fram (ibid).

Kursplanerna innehåller för varje ämne mål, kursinnehåll samt anvisningar. I 1959 års läroplan kan vi läsa att följande ämnen skall studeras;

Kristendomskunskap	Sinnesövningar
Modersmålet	Teckning
Hembygdskunskap med arbetsövningar	Musik
Historia	Gymnastik med lek och idrott
Samhällskunskap	Slöjd- (trä, metall och textil)
Geografi	Hemkunskap och hushållsgöromål
Naturkunskap	Yrkeskunskap
Matematik	Trädgårdsskötsel

Anvisningarna är noggranna, man ger många exempel på vad eleven ska göra och hur. Dock betonas att läraren har en frihet att utforma undervisningen efter eget tycke (ibid).

Arbetsättet

Läroplanen innehåller beskrivning av lämpliga arbetsmetoder. Den ger också råd om lämpliga undervisningsmedel, till exempel flanellograf och radio. Läraren instrueras om hur hon ska hantera att det i klassen finns olika årskurser. Man tipsar om så kallad periodläsning, man menar att det är mer effektivt (ibid).

Resultatet

Resultatet anses avhängigt hur väl läraren lyckats i undervisningen. Man förordar ett livfullt berättande, konkret arbete och visualisering. ”I allt skolarbete är framgången i stor utsträckning beroende av arbetsmetoderna och lärarens förmåga att skapa intresse och ge liv åt sin framställning” (s. 11). Man betonar lärarens roll och ansvar. Fungerar inte undervisningen så ska läraren fundera över vad hon kan ändra eller förbättra. ”Läraren äga stor frihet”. Man uppmuntrar lärarens kompetensutveckling och ser gärna att hon prövar nya metoder eller nytt material (Kungliga Skolöverstyrelsen, 1959).

Bedömningen

Bedömning av arbetsresultatet är noggrant reglerat och ska ske kontinuerligt under terminens gång. Man nämner olika typer av kontrollmöjligheter för att göra kunskapsbedömningar. Det kan vara muntliga förhör, uppsatser eller andra skrivövningar. Resultatet av kunskapsbedömningen skall dokumenteras noggrant. Man har betyg som man poängterar ska visa på kunskaper och färdigheter⁶. Man är tydlig med att elevens personlighet inte ska betygssättas, den kan kommenteras i andra dokument (ibid).

Skolan och ...

Samarbete mellan skolan och hemmet ses som viktigt. ”Hemmet” kan betyda anstalt, det behöver inte betyda föräldrahemmet (ibid).

1968 – Läroplan för särskola - skola för undervisning

Historien (1959-1968)

Sverige har en socialdemokratisk regering. Industribranschen växer i Sverige, i synnerhet storföretagen gynnas av den rådande lagstiftningen och konjunkturen. Rikshushållare Gunnar Sträng driver på för en ökning av skatteintäkterna, detta finansierar en ökad välfärd. En nioårig grundskola införs 1962 permanent och ersätter därmed folkskolan, fortsättningskolan, högre folkskolan och den allmänna realskolan. Under detta decennium införs du- reformen, nu uppmanades befolkningen att lägga bort titlarna inom alla områden. 1965 sänks rösträttsåldern från 21 till 20 år. Bilismen ökar, fler har råd att äga en bil. 1967 införs högertrafiken. Ungdomsrevolten startar i Europa och även i Sverige. Man demonstrerar mot förtryck, mot Vietnamkriget och mot planerade universitetsreformer. Man börjar bli uppmärksam på miljögifter som till exempel kvicksilver (Dahlberg, 1999). Genom omsorgslagen (1967:940) som år 1968 träder i kraft, ges även psykiskt utvecklingsstörda barn och ungdomar med mer omfattande behov, tillträde till särskolan. Härmed ökar antalet elever i särskolan markant. Först nu har alltså alla barn i Sverige skolplikt (Grunewald, 2009).

---

6 Kunskapsrelaterade betyg: A-Berömlig. a-Med utmärkt beröm godkänd. AB-Med beröm godkänd. Ba-Icke utan beröm godkänd. B-Godkänd. BC-Icke fullt godkänd. C-Underkänd/Otillräcklig (Kungliga Skolöverstyrelsen, 1959).

I särskola för grundundervisning (Grundsärskola) skall enligt lagen angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda undervisas enligt läroplan fastställd av SÖ.

Mål och riktlinjer är generellt sett desamma för grundsärskolan som för grundskolan. Den utvecklingsstörde elevens begränsade intellektuella resurser leder emellertid till vissa speciella konsekvenser rörande undervisningen.

Skolans uppgift att ge sina elever en så harmonisk utveckling som möjligt såväl i deras skol- som vuxensituation, innebär för grundsärskolan en svårare avvägning än för grundskolan mellan kunskapsmeddelande och den sociala funktionsträningen (Kungliga Skolöverstyrelsen, 1968, s. 3).

Organisationen

Landstinget ansvarar för särskolan (Grunewald, 2008). Eleven placeras med tanke på självkänsla, utifrån sin levnadsålder i lämplig årskurs i särskolan. Detta även om elevens prestationsförmåga ligger på ett yngre barns nivå. Läraren uppmanas vara uppmärksam på om någon elev förefaller vara felplacerad och egentligen bör gå i grundskolan (Kungliga Skolöverstyrelsen, 1968).

Eleven

Eleven benämns ”den utvecklingsstörde eleven”. Eleven tränas. Personlighetsutvecklingen och social utveckling ses som minst lika viktig som kunskapsutvecklingen. Man ser det som en självklarhet att dessa båda går hand i hand. Man utgår till stor del från elevens bristande förmågor (ibid).

Läraren

Läraren skall vara medveten om sin yrkesroll, bland annat talar man om behovet av att ha distans till eleven men samtidigt utveckla en nära relation. Man varnar för att alltför starka känslöbindningar lätt kan uppstå mellan elev och lärare. Läraren skall vara medveten om sitt agerande i klassrummet, till exempel inte tala med för hög röst, hålla sig lugn och vara medveten om sin egen attityd mot eleverna. Lärarens roll som vuxen förebild är mycket viktig. Läraren förväntas tillägna sig bakgrundsinformation och kunskaper om eleven och dess livssituation. Det åligger läraren att hålla kontakt med hemmet samt att hålla informationsmöten för föräldrarna om vad särskolans undervisning innebär. Aktuell kunskap om elevens beteende och attityd till skolan är något läraren skall hålla sig informerad om och ständigt uppdatera (ibid).

Undervisningen

Kunskaperna meddelas. Man poängterar att både individuell- och gruppundervisning är viktigt. Specialundervisning erbjuds i form av klinikundervisning till elever som har ytterligare hindrande störningar såsom talrubbingar, beteendestörningar, synned sättningar etcetera. Skolbiblioteket bär en viktig funktion i undervisningen. Man pekar på att detta bör leda till att eleven så småningom som vuxen om kan nyttja folkbiblioteken. Läraren uppmanas till eftertanke och noggrannhet vid val av läromedel och material, vikten av konkretion påpekas (ibid).

Kursplanerna innehåller ämnesanvisningar, riktlinjer och kommentarer.

Svenska	Sinnesövningar
Matematik	ADL- träning
Orienteringsämnen	Musik
Kristendomskunskap	Teckning
Hembygdskunskap	Slöjd
Samhällskunskap	Hemkunskap
Historia	Gymnastik
Geografi	Praktisk yrkesorientering
Naturkunskap	

Utöver dessa ämnen tillkommer en handledning och studieplan i sexualundervisning i särskolan samt samlevnadsfostran (Kungliga Skolöverstyrelsen, 1968).

Arbetsättet

Läroplanen talar om samlad undervisning, det vill säga ett tväramnesinriktat arbetsätt format utifrån teman. Man talar om fördelarna med audiovisuella hjälpmedel som film och ljudupptagningar men man påtalar också att tempot i dessa hjälpmedel oftast är för högt för att vara till gagn för särskolans elever (ibid).

Resultatet

Om eleven misslyckas måste i första hand läraren rannsaka sig själv och bedöma om undervisningen kan förbättras så att eleven har större möjlighet att lyckas. Man pekar också på vikten av samverkan mellan skolan och föräldrahemmet och i ofta förekommande fall elevhem, för att eleven skall nå goda resultat (ibid).

Bedömningen

Som en strävan att hjälpa eleven framåt används med försiktighet bedömning av elevens prestationer. Betyg ges men man pekar på en risk för att arbetsgivare kan missförstå vilken kunskapsnivå betygen står för. Man poängterar att betygen endast har ett ringa värde på arbetsmarknaden. Betygens värde anges för särskoleeleven främst som en likvärdighets-handling i jämförelse med grundskolans betyg. För elever med särskilda svårigheter kan betygen efter rektors beslut bytas mot intyg. Betyg i uppförande och ordning ges (ibid).

Skolan och...

Många experter ur skilda yrkeskategorier såsom talpedagog, psykolog och klinisklärare, finns nu runt den utvecklingsstörde eleven. Denna samverkan sker bland annat genom konferenser. Läroplanen talar om vikten av att dessa samverkar med varandra. Läraren skall samverka med hemmet. Hemuppgifter ses förutom som ett extra träningstillfälle och som ett tillfälle att understödja goda arbetsvanor, även som ett värdefullt kontaktmedel mellan skolan och hemmet. Man trycker också på att skolan bör samverka med samhället i stort (ibid).

1973 – Läroplan för särskolan (Lsä 73)

Historien (1968-1973)

Sverige har fortfarande ett socialdemokratiskt styre, Olof Palme väljs till statsminister 1969 efter Tage Erlander. 1969 börjar TV2 sända, året efter får vi färg-TV. Det är lågkonjunktur i hela Västeuropa, det råder oro på den svenska arbetsmarknaden och flera stora strejker utbryter, bland annat på LKAB i Norrbotten och på Volvo i Göteborg. Industrin slutar expandera, antalet krisbranscher ökar, bland annat varvsindustrin och textilbranschen. Som en följd av detta ökar arbetslösheten. Trots lågkonjunkturen kämpar regeringen för att uppnå full sysselsättning åt alla. Många av de arbetslösa får arbete inom den offentliga sektorn som då ökar. Den tidigare generösa löneutvecklingen inom industrin har lett till prisökningar. Detta medför inflation och kronan devalveras. De stora höghusförorterna byggs ut.

Välfärdssamhället har också lett till miljöproblem, DDT är ett av dem och förbjuds nu i Sverige. Oljeindustrin höjer sina priser vilket leder till bensinransonering 1973.

Energipriserna ökar. Antalet kommuner minskas från 800 till 282. Myndighetsåldern sänks från 21 till 20 år (Dahlberg, 1999). Grundskolan får en ny läroplan 1969 (Lgr 69), den ersätter läroplanen för 1962 (Lgr 62). En stor fråga under 1970 års riksdag är disciplin och arbetsmiljöfrågor i skolan. Betygssystemet som utgår ifrån normalfördelningskurvan kritiserar. En betygsutredning tillsätts. Man utreder skolans inre arbete (SIA-utredningen) och Piaget, Eriksson och Freire med sin dialogpedagogik är i ropet (Lindesjö & Lundgren, 2000). Effekterna av 1967 års omsorgslag blir märkbara. I och med träningskoleelevernas intåg på särskolans arena ökar trycket på lokaler i skolan. Särskolans och grundskolans elever kommer därför rent fysiskt närmare varandra men lokalintegreringen går ändå långsamt på grund av lokalbrist (Grunewald, 1999).

Den genom samhällets försorg bedrivna undervisningen av psykiskt utvecklingsstörda barn och ungdomar har till syfte att meddela eleverna kunskaper och färdigheter som är av betydelse för deras situation i och utanför skolan och senare som vuxna, samt att i samarbete med hemmen främja elevernas utveckling (Skolöverstyrelsen, 1973, s. 6).

Organisationen

Till särskolans krets hör alla barn och ungdomar med utvecklingsstörning. Landstinget ansvarar för särskolan. Särskolan är organiserad i förskola, skola för grundundervisning, träningskola och yrkesskola. Många olika professioner med expertkunnande är knutna till särskolan och dess elever. Rektor är arbetsledare (Skolöverstyrelsen, 1973).

Eleven

Eleven behandlas. Eleven står i centrum och hela människan är viktig. Man talar om elevens anpassning till den omgivande miljön som en källa till mening med livet. Vid anpassnings-svårigheter uppmanar man till analys av miljön snarare än att söka finna orsaken till problemet i utvecklingsstörningen. Funktionsnivån hos den utvecklingsstörde eleven kategoriseras i tre nivåer; A, B och C-nivå. Elevens personlighetsstruktur, den personliga inlärningssituationen (man nämner tre processer; den kognitiva, den informerande och den agerande processen) har stor betydelse för skolarbetet. Man analyserar processer kring den utvecklingsstördes minnesfunktion, perception, motivation, emotion och motorik (ibid).

Läraren

Läraren (klassföreståndaren) ställer diagnoser och är en del av arbetslaget runt eleven. Hon förväntas tillägna sig bakgrundsinformation och kunskaper om eleven och dess livssituation. Läraren skall föra pedagogisk journal (Skolöverstyrelsen, 1973).

Undervisningen

Kunskaper och färdigheter meddelas. Skolan utvecklar eleven. Ämnesundervisning sker men man förordar så kallad periodundervisning, då man under en period fördjupar sig särskilt i ett par ämnen och då släpper eller minskar på andra. Man förordar även samlad undervisning, då man arbetar med tema eller stoff som binder samman ämnen till helheter med förankring i vardagslivet. Läraren bör dock se till att alla ämnen får ungefär det timantal som anges i timplanen. Specialundervisning ges i observationsklass och samordnad specialundervisning i klinik. Som läromedel nämns föremål, bilder, läroböcker, ljud och laborativt material (ibid).

Kursplanerna innehåller syfte, innehåll och kommentarer.

Grundsärskola		Träningskola
Svenska	Slöjd	Svenska
Matematik	Hemkunskap	Matematik
Orienteringsämnen	Gymnastik	Orienteringsämnen
Sinnes-ADL träning	Engelska	Sinnesträning
Musik	Maskinskrivning	ADL- träning med hemkunskap
Teckning		Praktiskt arbete
		Musik
		Gymnastik

Engelska och maskinskrivning är tillvalsämnen. Utöver de ämnen som anges i kursplanerna finns ”speciella moment”; miljövårdsfrågor, trafikundervisning, alkohol, narkotika och tobak, samlevnads- och sexualfrågor, lag och rätt samt kost- och motionsfrågor (ibid).

Arbetsättet

Lagarbetet mellan alla som arbetar med eleven är nödvändigt. Konkretion, motivation och aktivitet är en del av arbetsättet. Man säger att eleven skall tränas att samarbeta med andra men eleven skall också ges individuellt anpassade uppgifter (ibid).

Resultatet

Måluppfyllelsen står i relation till hur väl samverkan genom samarbetsvilja, hänsyn, tolerans och solidaritet sker mellan de olika personer som arbetar med eleven. Man arbetar i arbetslag, det ger många perspektiv (ibid).

Bedömningen

Bedömning hjälper eleven ”framåt med tillförsikt” och ger läraren möjlighet att undervisa på rätt nivå. Läraren informerar föräldrarna kontinuerligt om elevens utveckling och kunskapsnivå, därmed kan missförstånd kring betygens funktion undvikas. Man framhåller betygens funktion som stimulans men framförallt som en jämlikhetsfaktor. Betygen utgår ifrån individuellt uppsatta mål. Betyg ges (1-5) till grundsärskoleelev vid vårterminen årskurs 3, 6, 7, 9 och 10. Särskolan ansluter sig inte till det relativa betygssystemet⁷, det anses motbjudande i förhållande till särskolans elevkrets. Träningsskoleeleven ges betyg vid slutet av varje stadiums vårtermin. Betyg kan bytas mot intyg. Betygens roll och värde minskar i grundskolan – Särskolans läroplan önskar följa tendensen (Skolöverstyrelsen, 1973).

Skolan och...

Samverkan med hemmet framhålls. Man uppmanar till klassmöten, föräldramöten och åhörardagar. Yrkes- och verksamhetsorientering är viktigt. Samverkan med samhällsinstitutioner som till exempel polisen, ger en inblick i samhället. Föräldrar i samråd med eleven bör föreslå studiemål. Skolan ger studie- och yrkesvägledning samt praktik efter intresse och "vad samhället erbjuder" (ibid).

1990 - Läroplan för den obligatoriska särskolan (Lsä 90)

Historien (1973-1990)

1973 har Sverige fortfarande en socialdemokratisk regering och Sverige får en ny kung, Carl XVI Gustaf. Under det tidiga sjuttioalet växer kvinnokampen, den feministiska rörelsen, fram och ger många ringar på vattnet. Bland annat införs 1974 abortlagen. Kvinnan får nu rätt att göra abort före den tolfte graviditetsveckan. Daghemmen byggs ut för att kunna möta behovet av barntillsyn då många kvinnor nu arbetar, till exempel i den offentliga sektorn. 1976 kommer medbestämmandelagen, MBL-lagen, vilken ger den anställde nya rättigheter. På den politiska arenan blir det ett scenbyte. Efter att ha suttit vid makten i 44 år förlorar Socialdemokraterna så 1976 med få röster makten till en högerkoalition bestående av Centerpartiet, Moderata Samlingspartiet och Folkpartiet. 1974 sänks rösträttsåldern och myndighetsåldern till 18 år. Kulturen är en nu politisk röst både för vuxna och barn. Teater, film, litteratur och musik bär och sprider politiska budskap, till exempel motstånd mot kärnkraft. 1977 införs en femte semestervecka för alla. En ny successionsordning införs 1979. Den ger möjlighet till kvinnlig tronföljd, prinsessan Viktoria blir nu tronföljare. Miljöförstörelsen ökar. 1980 hålls en folkomröstning om kärnkraften. Resultatet blir ett svårtolkat ”nja”. Stora konflikter på arbetsmarknaden leder till storstrejker, bland annat går LO:s medlemmar, många offentligt anställda samt hamnarbetare ut i strejk (Dahlberg, 1999). 1980 kommer en ny läroplan för grundskolan, Lgr 80 (Lindensjö & Lundgren, 2000). 1981 bildas Miljöpartiet. Ny teknik blir tillgänglig för fler, bland annat börjar datorerna göra sitt intåg. Detta skrämmer många, man fruktar att datorerna skall ersätta människornas arbetsinsatser. Under skiftande former har högerpartierna hållit sig kvar vid makten fram till 1982, Socialdemokraterna återtar då den styrande positionen (Dahlberg, 1999).

---

⁷ Det relativa betygssystemet delade ut en viss procent av varje betyg enligt en normalfördelningskurva (Skolöverstyrelsen, 1973).

1985 kommer en ny skollag (Dahlberg, 1999). Även särskolan omfattas av den nya skollagen, särskolans regelverk tas alltså ut ur omsorgslagen (Grunewald 2009). Av skollagen framgår nu att föräldrar måste ge sitt godkännande för att eleven skall få skrivas in i särskolan. En härdsmälta inträffar i kärnkraftsreaktorn i Tjernobyl i Sovjetunionen 1986 och på väg från en biograf en kväll i slutet av februari samma år, mördas statsminister Olof Palme. Sverige är ett land i chock. 1989 överförs skolväsendet från staten till landets kommuner, samma år river man muren i Berlin. Finansvalp, löntagarfond och dokusåpa är nya begrepp som myntas (Dahlberg, 1999).

Verksamheten i grundskolan utformas efter föreskrifter och riktlinjer, som fastställs av riksdag och regering. Många förhållanden regleras dessutom genom avtal, som sluts mellan statens arbetsgivarverk och olika personalorganisationer eller mellan kommunerna och personalorganisationerna (Skolöverstyrelsen, 1990, s. 8).

Skolan omfattar alla barn och skall tillgodose deras rätt till utveckling och utbildning. Principen om alla människors lika värde och varje individs betydelse i vårt gemensamma sociala liv är allmänt vedertagen i vårt samhälle. Ett demokratiskt samhälle förutsätter att alla är respekterade samhällsmedlemmar även om förmågan att prestera och ta ansvar kan vara olika från individ till individ (ibid, s. 15).

Organisationen

Skolan styrs av den kommunala skolstyrelsen. Särskolan beskrivs ofta i relation till grundskolans organisation. Till särskolans krets hör elever som på grund av psykisk utvecklingsstörning inte kan tillgodogöra sig undervisning i grundskolan. Det finns nu rektorsområden i kommunerna, rektors arbetsuppgifter är nu tydligt reglerade i läroplanen. Rektorsområdena är indelade i arbetsenheter. Särskoleklasser kan bilda en arbetsenhet, grundskoleklasser tillsammans med särskoleklasser kan också bilda en arbetsenhet. Arbetsenheterna underlättar för lärarna att samarbeta i arbetslag, detta ses också som ett sätt att fostra till demokratiska arbetsformer. Man ser arbetslaget som en styrka när det gäller att möta elever med svårigheter. Särskolans elever går i små grupper. Verksamheten på varje skola styrs förutom av läroplanen av en arbetsplan som skall utformas av rektor. Arbetsplanen skall förtydliga läroplanen och planlägga den enskilda skolans utvecklingsarbete. Arbetsplanen skall nogt utvärderas vid läsårets slut. För särskolans del gäller att särskilt utvärdera verksamheten runt varje enskild elev då man pekar på att särskolans elever kräver en mer individualiserad undervisning än grundskolans elever. Konferenser är ett viktigt redskap för att föra verksamheten framåt. Läroplanen beskriver hur elevassistenter skall arbeta med eleverna samt att de ska vara delaktiga i arbetslagets planering (Skolöverstyrelsen, 1990).

Eleven

Man talar om ”eleven”. Skolan utvecklar eleven och ger eleven kunskap. Eleven skall lära sig att ta del av andras erfarenheter och tankar. Eleven skall lära sig att använda bibliotek och media (ibid).

Läraren

Läraren skall i samråd med elever, elevassistenter samt övriga lärare i arbetsenheten planlägga undervisningen. Läraren får inte inskränka sig till att ge eleverna i förväg färdigställda arbetsuppgifter att arbeta med individuellt, detta ses som ett hinder för utveckling. Läraren skall i stället verka i dialog med eleven, samtalet skall stå i fokus (ibid).

Undervisningen

Det framhålls i läroplanen att regering och riksdag har beslutat om undervisningens innehåll. Undervisningen skall präglas av skolans mål och syften med en syn på människan som ansvarstagande, kunskapssökande, aktiv och skapande. Den skall sträva mot ett samhälle med likvärdig utbildning för alla och fostra eleven till att vilja omfatta demokratiska värderingar. Särskolans pedagogiska grundsyn bör vara att varje individ ska ges möjlighet till både känslomässig, social, begåvnings-, kunskaps och färdighetsutveckling (Skolöverstyrelsen, 1990).

Kursplanerna för grundsärskolan respektive träningskolan innehåller syfte, mål, huvudmoment och riktlinjer.

Grundsärskolan		Träningskolan
Barnkunskap	Musik	Kommunikation och socialt samspel
Bild	Orienteringsämnen: naturorienterande ämnen ⁸	Verklighetsuppfattning och omvärldskunskap
Engelska	Orienteringsämnen: samhällsorienterande ämnen ⁸	Motorik
Franska/Tyska ⁹	Slöjd	Skapande aktiviteter
Hemkunskap	Svenska	Vardagsaktiviteter
Idrott		
Matematik		

Svenska som andraspråk är för berörda elever, obligatorisk. Som tillval kan hemspråk samt maskinskrivning väljas (ibid).

Arbetsättet

Det påpekas att arbetsättet ständigt bör prövas och att det bör variera i förhållande till individ och miljö. Läraren bör bygga sin undervisning på elevernas nyfikenhet och på det som ligger eleven nära till hands i en yttre och inre verklighet. Eleverna skall uppmuntras till att undersöka, kritiskt granska, dra slutsatser och försöka lära sig att se samband i samhälle och natur. Man förespråkar tväramnesinriktat temaarbete som ett av flera sätt att organisera arbetet för eleverna. Eleverna bör vara delaktiga i organiseringen av arbetet. Man menar att lärare och elever bör pröva sig fram till vilken längd arbetspassen bör ha. En arbetsform som framhålls är lägerskola. Datorer nämns som särskilt värdefulla hjälpmedel för särskolans elever (ibid).

⁸ Man framhåller vikten av att i OÄ arbeta med kunskapen om människan i centrum för att sedan i allt vidare sammanhang öka sin förståelse för människan och dess omvärld. Eleven skall lära sig se de stora sambanden. Läraren måste prioritera, stoffet beskrivs som mycket stort.

⁸ Som ovan.

⁹ Franska och tyska finns med i grundsärskolans kursplan, dock ej i kommentarmaterialet till kursplanerna, det omnämns inte heller bland övriga ämnen som beskrivs i förordet till kursplanerna.

Resultatet

Utvärdering är en flitigt använd metod att överblicka resultatet. Utvärdering sker inom rektorsområdet (Skolöverstyrelsen, 1973).

Bedömningen

Utvärdering sker framförallt genom gruppdiskussioner på skolan samt genom att man till exempel tittar på resultat från diagnostiska prov, intern statistik gällande närvaro och bokutlåning, enkäter, intervjuer med mera. Utvärderingen ses som ett instrument att nå måluppfyllelse. Den mäter i vilken mån lärare och elever nått de mål de gemensamt satt upp. Utvärderingen angår alla, både lärare och elever och bör ske på ett enkelt sätt. Betyg ges inte då eleven har rätt att efter uppnådd skolplikt få börja i yrkessärskola utan betyg (ibid).

Skolan och...

I läroplanen uttrycks att samverkan mellan skolformer är viktigt. Man beskriver även samverkan med hemmet som viktig men betonar en informativ karaktär. I läroplanen uppmanar man även till samverkan med föreningar, kulturlivet, näringslivet samt arbetslivet i övrigt. Skolan skall ordna Praktisk yrkesorientering (prao) på arbetsplatser, detta i första hand för att det utvecklar elevernas omvärldsuppfattning. Praktik ökar också möjligheten för eleverna att få insikter om sina möjligheter och förutsättningar när det gäller arbetslivets krav. Man talar om framtiden i termer av fortsatt utbildning, till exempel nämns yrkesträning (ibid).

1994 – Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94)

Historien (1990-1994)

1990 är 50 000 datorer i Sverige anslutna till internet. Valet 1991 resulterar i ett nytt parti i riksdagen, Ny Demokrati. Samtidigt bildas en ny regering. Den består av Moderata Samlingspartiet, Centerpartiet, Folkpartiet och Kristdemokraterna. Det utbryter finanskris 1992. Ett par dagar är räntorna uppe i 500 %. Arbetslösheten ökar. 1992 förändras skolplikten för särskolans elever från 21 till 15 år. Skolminister Göran Persson lägger 1990 fram ett förslag om att lägga ner Skolöverstyrelsen och i stället etablera två nya myndigheter, Statens skolverk och Statens institut för handikappfrågor. Persson menar att statens roll måste förändras när det gäller skolfrågor. Påföljande år går förslaget igenom (Dahlberg, 1999). Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) införs 1993. Skolan tilldelas mindre pengar än tidigare av staten. Detta medför konsekvenser även för särskolan (Grunewald, 2009). Skollagen (SFS 1985:1100) reglerar vilka elever som hör till särskolans krets. Dit hör de barn och ungdomar som på grund av en utvecklingsstörning inte bedöms kunna nå upp till de mål man ställt i grundskolan. Till kretsen räknas också elever med autism oavsett begåvningsnivå. Det är vårdnadshavaren som om kriterierna för att få studera enligt särskolans kursplaner uppfylls, avgör om man väljer att låta sitt barn gå i särskola eller om man väljer grundskola. Det finns även möjlighet för eleven att gå integrerad i grundskolan men läsa enligt särskolans kursplaner. Särskolan regleras även genom särskoleförordningen (SFS 1986:573) där man skriver om betygssättning, timplaner, skoldagens och skolårets tider med mera. Man hänvisar även till att grundskoleförordningen (SFS 1988:655) skall användas för särskolans reglering.

Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund. Skollagen (1985:1100) slår fast att verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att var och en som verkar inom skolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö (1 kap. 2 §).

Skolan skall förmedla sådana kunskaper som är nödvändiga för varje individ och samhällsmedlem. Dessa ger också en grund för fortsatt utbildning. Skolan ska bidra till elevernas harmoniska utveckling (Skolverket, 1994. s. 5).

Organisationen

Skolan som institution har en framträdande roll i läroplanen. Man talar till exempel om ”Alla som arbetar i skolan skall.”. Man trycker på de grundläggande värdena, ”människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta” (Skolverket, 1994, s. 5). Särskolan har nu samma läroplan som grundskolan, sameskolan och specialskolan. I läroplanen formuleras ”mål att sträva mot” vilka är gemensamma för dessa skolformer. Strävansmålen berör och utgår från de normer man anger i skolans värdegrund och uppdrag, det vill säga individens frihet, jämställdhet och solidaritet med svaga. I läroplanen formuleras även en lägstanivå på kunskaper, ”mål att uppnå”. Dessa är specifika för varje skolform. Särskolans målbeskrivningar för varje ämne inkluderar skrivningen ”efter sina individuella förutsättningar”. Särskolan är organiserad i grundsärskola och träningsskola (Skolverket, 1994).

Eleven

Eleven benämns ”eleven”. Eleven skall ta personligt ansvar för och ha inflytande över sin egen utbildning. Eleven skall utveckla sin förmåga att arbeta under demokratiska former. Eleven inhämtar och utvecklar kunskaper (ibid).

Läraren

Läraren skall anpassa undervisningen efter varje elevs förutsättningar, handleda och stimulera. Hon skall också organisera arbetet och samverka med andra lärare i sin strävan att eleven skall nå de uppsatta målen (ibid).

Undervisningen

Undervisningen skall vara icke konfessionell men skall genom elevens fostran till ansvarstagande och rättskänsla förmedla såväl västerländsk humanism som kristen tradition. Undervisningen skall bygga vidare på elevens lust att lära, elevens nyfikenhet samt låta eleven vara aktiv och undersökande. Undervisningen tar även sikte på den internationella arenan. Främmande språk har en framträdande plats och man talar om möjligheterna för eleverna att få fortsatt utbildning i andra länder (ibid).

Kursplanerna innehåller för varje ämne; syfte, mål att sträva mot, ämnets karaktär och uppbyggnad samt mål att uppnå. Lpo 94 innehåller följande ämnen;

Grundsärskola		Träningskola
Bild	Musik	Estetisk verksamhet
Engelska	Naturorienterande ämnen (Biologi, fysik, kemi, teknik)	Kommunikation
Hem- och konsumentkunskap	Samhällsorienterande ämnen (Geografi, historia, religionskunskap, samhällskunskap)	Motorik
Idrott och hälsa	Slöjd	Vardagsaktiviteter
Matematik	Svenska	Verklighetsuppfattning
Modersmål	Svenska som andraspråk	

Arbetsättet

Eleven skall utveckla sin egen lust att lära och självständigt söka kunskap. Eleven skall utveckla sin förmåga att lyssna, argumentera, kritiskt granska och värdera. Estetiska uttrycksformer, upplevelser och arbetsätt skall ges utrymme i undervisningen (Skolverket, 1994).

Resultatet

Kommunen är huvudman och ansvarar för att uppnåendemålen nås (ibid).

Bedömningen

Eleven skall sträva mot att själv kunna värdera sina studieresultat och även kunna ställa dem i relation till andras bedömning. Läraren bär ansvar för utvecklingssamtalen. Vid dessa samtal skall läraren för eleven och vårdnadshavaren beskriva sin bedömning av elevens kunskapsutveckling och studieresultat men också ge en bedömning av elevens sociala utveckling. Detta skall även komma rektor till kännedom. Betyg ges¹⁰ (ibid).

Skolan och...

Skolan skall samverka med och vara ett stöd för hemmen. (Sär)skolan skall samverka med andra skolformer. Begreppet integrering används. Skolan skall för att ge eleverna förutsättning att välja fortsatt utbildning, samverka med arbetslivet och närsamhället. Skolan skall förbereda för arbetslivet. De skall få kännedom om att fortsatta studier även kan ske i andra länder. Eleven skall få inblick i kultur och föreningsliv (ibid).

10 I sarskoleförordningen (SFS 1986:573) anges att elev eller vårdnadshavare kan begära betyg (Godkänd eller Väl Godkänd) från och med årskurs 9 (senare årsk.8).

2011 - Läroplan för grundsärskolan 2011 (Lgr 11)

Historien (1994-2011)

Färjan Estonia sjunker i Ålands hav i september 1994, över 800 personer omkommer. Europaparlamentet godkänner samma år ett medlemskap i EG och Sverige inträder. Ett målrelaterat betygssystem införs detta år i skolan. Hösten 1994 återkommer Socialdemokraterna i styrande position och får två år senare en ny statsminister i Göran Persson. Sveriges första kvinnliga biskop utses 1997. Utställningen Eco Homo skapar debatt bland de troende. I samband med ett tunnelbygge genom hallandsåsen sker en miljökatastrof, grundvattnet förgiftas (Ibid). Svenska kyrkan skiljs från staten år 2000. Samma år invigs Öresundsbron. Den 11 september 2001 utsätts USA för en massiv terrorattack då två flygplan flygs in i World Trade Center. Samma år utreder Carlbeckskommittén särskolans vara eller icke vara. De aktualiserar begreppet ”en skola för alla” (SOU 2004:98). Den 11 september 2002 avlider den socialdemokratiska utrikesministern Anna Lindh efter att ha blivit knivhuggen. År 2004 sveper en tsunami in över bland annat den Thailändska kusten, hundratusentals människor förolyckas, däribland över 500 semestrande svenskar. Vid valet 2006 får vi ett regeringsskifte, den borgerliga alliansen avlöser den socialdemokratiska regeringen och folkpartisten Jan Björklund blir skolminister. Regeringen visar reformiver när det gäller skolväsendet. Skolfrågorna rankas inför valet 2010 som den tredje största frågan (Liedman, 2011). I samma val röstas Sverigedemokraterna in i Sveriges riksdag (Oscarsson, 2010). Nu skrivs en ny skollag vilken kommer att reglera grundsärskolan till att utgöras av nio årskurser, vilka dock om målpuppfyllelse inte uppnås kan förlängas med två år. Skollagen inför nu också ett nytt betygssystem för både grundskola och särskola. Till särskolans krets räknas barn och ungdomar med utvecklingsstörning. Personer med autism eller autismliknande tillstånd kommer att höra till särskolans krets endast i de fall då eleven även har en utvecklingsstörning eller en förvärvad hjärnskada¹¹ (SFS 2010:800).

Skolväsendet vilar på demokratins grund. Skollagen (SFS 2010: 800) slår fast att utbildningen inom skolväsendet syftar till att elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden (Skolverket, 2011, s.7).

Organisationen

Särskolans i läroplanen formulerade värdegrund är i stort sett likalydande med grundskolans. Undervisningen regleras av hemkommunen. Man trycker på att hemkommunen själv ska anordna särskola. Särskolan benämns nu grundsärskola. Inom grundsärskolan finns inriktningen träningsskola. Enligt träningsskolans inriktning läser man ämnesområden, enligt grundsärskolans huvudinriktning läser man ämnen. Elever som inte förväntas nå upp till ämnesmålen läser enligt inriktning träningsskola. Rektors arbetsuppgifter och ansvarsområden beskrivs (Skolverket, 2011).

Eleven

Läroplanen talar om ”individens” och ”eleven”. Individens inhämtar och utvecklar kunskaper. Eleven skall ha inflytande över sin utbildning (ibid).

---

11 Av yttre våld eller sjukdom förvärvad hjärnskada av bestående karaktär som medfört begåvningsnedsättning.

Läraren

Läraren skall organisera, leda och genomföra en strukturerad undervisning där eleven får optimala möjligheter att utvecklas. Läraren skall arbeta för att stärka elevernas självkänsla och ge elever med svårigheter särskilt stöd. Läraren skall ge eleverna ökat ansvar, ge möjlighet till ämnesfördjupning och stödja elevens språkutveckling. Läraren skall också hålla sig informerad om den enskilde elevens bakgrund och livssituation. Läraren skall samarbeta med hemmen och tydligt förmedla skolans regler. Läraren skall även samverka med andra lärare för att stärka elevens möjlighet att nå kunskapsmålen (Skolverket, 2011).

Undervisningen

Undervisningen skall vila på demokratins grund och främja förmågan till medmännisklighet och förståelse för andra. Man betonar att undervisningen skall anpassas individuellt till varje elevs behov och förutsättningar. Undervisningen skall vara saklig och allsidig.

Undervisningen skall rusta eleven för ett mångfacetterat samhälle med snabba förändringar. Man uttrycker att undervisningen skall genomsyras av tre perspektiv; miljöperspektivet, det internationella perspektivet och det historiska perspektivet. Den skall också bygga på en diskussion om kunskapsbegrepp, vad kunskap är. Man talar här om fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet som olika kunskapsformer (ibid).

Kursplanerna innehåller syfte, centralt innehåll och kunskapskrav.

	Grundsärskolan	Inriktning träningskolan
Engelska	Samhällsorienterande ämnen: Geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap.	Estetisk verksamhet
Hem och konsumentkunskap	Slöjd	Kommunikation
Idrott och hälsa	Svenska	Motorik
Matematik	Svenska som andraspråk	Vardagsaktiviteter
Modersmål	Teknik	Verklighetsuppfattning
Musik		

Modersmål skall erbjudas i förekommande fall. Elevens val och Skolans val skall utöver kursplanernas innehåll anordnas (ibid).

Arbetsättet

Man talar för ett arbetsätt där elevinflytande aktivt gynnas. Skapande och lek lyfts fram som en aktiv beståndsdel i lärandet. Eleven skall få uppleva och ge uttryck för olika känslöstämningar genom drama, rytmik, dans och andra estetiska verksamheter. Läraren uppmanas låta eleverna pröva ett ämnesövergripande arbetsätt (ibid).

Resultatet

I läroplanen framställs konkreta kunskapskrav för varje ämne i årskurs sex respektive nio som ett stöd för betygssättningen. Krav finns på att eleven skall nå upp till godkänd nivå i varje ämne. Rektor har ansvar för skolans resultat (Skolverket, 2011).

Bedömningen

Eleven skall utveckla sin förmåga till eget ansvar och självbedömning och skall öva upp sin skicklighet i att bedöma både sin egen och andras insats i relation till resultat, arbetsinsats och förutsättningar. Det åligger läraren att kontinuerligt informera hemmet om elevens kunskapsutveckling i relation till kunskapsmålen. Elevens kunskapsutveckling skall allsidigt utvärderas och redovisas för både hem, elev och rektor. Detta sker bland annat i form av utvecklingsamtal och upprättande av individuella utvecklingsplaner. Betyg ges¹². Efter genomgången utbildning ges särskolans elever ett intyg som på begäran kan kompletteras med ett studieomdöme (ibid).

Skolan och...

Skolan skall samverka med hemmen. Inom skolan skall samverkan ske mellan förskola, skola och fritidshem. Skolan skall samverka med gymnasiet och det lokala arbetslivet. Skolan skall verka för ett internationellt perspektiv. Man talar om framtiden i termer av fortsatta studier, man talar även om möjligheten till studier i andra länder (ibid).

Värdegrundsbegreppet

Nationalencyklopedin (2011) låter berätta att begreppet värdegrund betyder ”De grundläggande värderingar som formar en individs normer och handlingar”. Lahdenperä (2001) berättar att ordet värdegrund kan härledas till 1990-talet, då det började förekomma allmänt. Det lyftes 1999 till en ny nivå då skolminister Ingegerd Wärnersson utlyste ett värdegrundsår. Betydelsen av begreppet värdegrund är dock tvivelaktig, ”... begreppet i sig själv är innehållslöst. Det måste artikuleras och konkretiseras för att ge innebörd och mening. Eftersom ordet värdegrund är en konstruktion av orden värde och grund kan det tolkas, beskrivas och analyseras från olika utgångspunkter” (s. 116). Värderingar av skilda slag finns det gott om. Lahdenperä förklarar värderingar som att de kan motiveras men sällan bevisas. Olika värderingar skapar tillsammans ett värde. Värderingarna berättar om attityder och reaktioner, tyckanden och prioriteringar. Vårt handlande styrs av värderingar även på en social nivå där de kommer till uttryck i gemensamma spelregler, kommunikation och samspel mellan människor. Härmed blir gemensamma värderingar en markör för både särskiljande och samhörighet mellan människor. Värderingar bidrar till att skapa identitet, självkänsla, mening, värdighet, samhörighet och spelregler i samhället (Lahdenperä, 2001).

Grundläggande värden

Även om begreppet värdegrund är förhållandevis nytt har grundläggande värden uttryckts och förmedlats långt före denna tid. Fram till det tidiga 1900-talet hade kyrkan och beaktelsen

---

¹² Betyg ges om elev eller vårdnadshavaren begär det enligt en femgradig skala A-E i grundsärskolans ämnen från och med årskurs sex (SFS 2010:800).

till den Lutherska Läran med dess katekes varit det som styrde de grundläggande värderingarna. Detta synliggörs entydigt och starkt även i skolans reglerande styrdokument. I dessa styrdokument saknades målformuleringar, texterna dominerades snarare av ett värdebaserat tänkande (Linde, 2001).

De grundläggande värden som därefter i en tid av industriell expansion, av en framväxande socialreformatorisk rörelse och kampen för allmän rösträtt lyfts fram, handlar om idéer om fosterlandet, om samhällsnytta, moral, hygien och hälsa. De grundläggande värderingarna utmanar de gamla och det finns en uttalad optimism inför framtiden och en tro på framtida utveckling. Skolans tidigare roll som fostrare till underdånighet omvandlas nu till att omfatta samhörighetsfostran. Det är en gemenskapsideologi som tar form men medborgaren som individ börjar också tillskrivas ansvar och förväntas kunna ta ställning i frågor som rör grundläggande värderingar. Vetenskapen får allt större plats, även inom det pedagogiska fältet. Man ser nu barn och ungdomstiden som avgränsad från vuxenlivet, en egen utvecklingsperiod vilket bland annat Ellen Key (1995) då ger uttryck för i *"Barnets århundrade"*, en skrift som får stor genomslagskraft. Ett förändrat produktionsliv medför att grundläggande värden som att värna om arbetets dygd nu framförs och ställs i arbetets, hembygdens och fosterlandets tjänst. Ett andra världskrig kommer så att ytterligare stärka viljan till karaktärsdanande fostran och god moral. Tiden efter kriget präglas av en vilja att stärka värderingar som nationell beredskap, nationell samhörighet och moralisk fostran. Den fria svenska medborgaren skall medvetandegöras om sitt medansvar för sitt folks framtid (Linde, 2001). Värdegrundsbegreppet används i dag framförallt inom skolans värld.

Individualisering

Vi har i följande text i den mån vi ansett att det tillfört kunskap om synen på individualisering, även berört begrepp som enskilt arbete och individ.

Individualiseringsbegreppet beskrivs i Nationalencyklopedin (2011) som *"betecknar inom undervisning anpassning av lärokurser och timplaner till den enskilde elevens förutsättningar, behov och intressen"*. Där beskrivs individualisering även som en motsats till så kallad katederundervisning. Tittar vi på begreppet individ finner vi i Nationalencyklopedin (2011) förklaringen *"Filosofisk fackterm, skapad under antiken, för de minsta existerande enheterna"*. Nationalencyklopedins definition av begreppet individualisering har föregåtts av en utveckling i samhället och i skolan där individens utrymme i varierande grad har uppmärksamats och getts utrymme. Vi har tidigare beskrivit hur synen på grundläggande värden gått från den Lutherska lärans synsätt, där individen knappast omnämns annat än i termer av underdånighet och lydnad, till efterkrigstidens vision om den fria medborgaren, vilken (dock) skall sträva mot att uppfatta och ta ett solidariskt medansvar för sitt folk och dess framtid. Linde (2001) nämner en vision som vid samma tid presenteras av den dåvarande skolkommissionen. I den visionen talas om en demokratisk skola som fostrar fria individer.

Så småningom kommer under 1960- talet skolans styrdokument att präglas av en idé om eleven i centrum. Skolans uppdrag befinner sig vid den här tiden i en skärningspunkt mellan samhällets krav och individens behov. Eleven ses både som en samhällsmedborgare och en

enskild människa. Skolan skall verka för att eleven utvecklar sitt känsloliv, sin självförtroende och sin initiativförmåga men skolan skall också utveckla elevens beredskap att samarbeta med andra. Ur detta uppstår en spänning - att kunna samverka med andra och att kunna ha en individuell frihet. Denna spänning tycks enligt de då rådande läroplanstexterna vara möjlig att på ett harmoniskt sätt hantera genom samarbete och samverkan (ibid, 2001). Skoldebatten under denna tid upptas av kravet på ett individualiserat kunskapsinhämtande. Lösningen på detta ser man i tekniska lösningar (Englund, 2009).

Under 1980- talet tar sig en förändrad syn på grundläggande värderingar i uttryck genom den läroplan för grundskolan, Lgr 80, som nu tas i bruk. Läroböcker med diagnostiskt material för självvärdering blev vanligt. Detta blev ett sätt som verkar för individualisering. Det lösgjorde även lärartid och ansågs öka elevernas motivation (Korp, 2003). De rådande och önskade värderingar som nu uttalas berör på många sätt enskildas situation och handlar om jämställdhet mellan kvinna och man, solidaritet med de svaga, en önskan om att söka fredliga lösningar och en vilja att inbegripa invandrare i samhällsgemenskapen. Man talar nu om att skilda värderingar ska få framföras, men att skolan skall ta ställning för demokratins värden och ta avstånd från värderingar som motsäger dessa (Linde, 2001).

Med 1990- talet följer en våg av decentralisering från stat till kommun, vilket ger kommunerna tämligen fria händer att utforma hur man i skolan ska nå de mål som nu förtydligats. Begrepp som kvalitet och valfrihet blir vanliga även i skolans värld (Lindensjö & Lundgren, 2000). I Lpo 94 skriver man "Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla" (Skolverket, 1994, s. 3). Man betonar att utbildningen nu ska anpassas efter varje elevs förutsättningar och behov. Utbildningen skall oavsett var i landet den ges, vara likvärdig inom varje skolform. Här räknas nu även särskolan med, det är första gången särskolan och grundskolan har gemensam läroplan. Man uttrycker angående likvärdigheten:

En likvärdig utbildning innebär inte att undervisningen skall utformas på samma sätt överallt eller att skolans resurser skall fördelas lika. Hänsyn skall tas till elevernas olika förutsättningar och behov. Det finns också olika vägar att nå målet. Skolan har ett särskilt ansvar för de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen. Därför kan undervisningen aldrig utformas lika för alla (Skolverket, 1994, s.4).

I Lpo 94:s mål och riktlinjer förtydligas detta ytterligare genom att läraren åläggs att "utgå från varje enskild individs behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande" (Skolverket, 1994, s.12). För särskolans elever gäller i varje ämnes måluppfyllelse skrivningen "efter sina individuella förutsättningar" (Skolverket, 1994).

Den syn på individens behov och behovet av individualisering som under rubriken "En likvärdig utbildning" ges uttryck för i den senaste läroplanen, Lgr 11¹³, är i allt väsentligt likalydande med den som skrivs i Lpo 94 och som citerats ovan. I en artikel i Dagens Nyheter den 13 mars 2011 bekymrar sig utbildningsminister Jan Björklund över dåliga resultat den

---

13 "De samlade läroplanernas första del är i princip likalydande för grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan" (Skolverket, 2011, s. 3).

svenska skolan och refererar till en undersökning som Institutet för marknadspolitisk utvärdering, IFAU, har gjort. De menar att de dåliga resultaten beror på allt för mycket enskilt arbete i skolan. Detta sägs även öka klassklyftorna. Björklund refererar även till att Skolinspektionen lämnat kritik rörande att allt för mycket matematikarbete sker individuellt, de menar att detta är orsaken till dåliga matematikresultat (Björklund, 2011).

Lärare i särskolan talar om ett stort behov av individualisering i undervisningen. Detta menar man beror på elevernas stora skillnader i förutsättningar för lärande. De framhåller också dilemmat med detta stora behov av enskild anpassning då det riskerar att bli på bekostnad av gruppens samarbete och samspel. ”Individualiseringen riskerar att splittra gruppen och känslan av samhörighet och därmed få negativa konsekvenser för elevernas självförtroende” (Skolverket, 2009, s. 61). Här pekas på brister i lärarnas förmåga att skilja på individuellt arbete och individualisering och menar att elevernas utbildning är avhängig hur läraren förstår begreppet individualisering. De menar att det finns en risk att den kollektiva delen av skolarbetet får alltför liten plats om särskolans lärare fastnar i ett arbetssätt där eleven i allt för stor utsträckning får arbeta individuellt i sin egen takt med egna, nivåanpassade arbetsuppgifter. Detta menar man, strider mot läroplanens mål. De påtalar också hur skolans mål vid ett sådant arbetssätt riskerar att förändras. ”När skolan bryter ned mål på individnivå tenderar de dessutom att förlora sin karaktär av mål för att i stället beskriva arbetsmoment, kunskapsstoff och rutiner” (Skolverket, 2009, s. 62).

Demokrati

Begreppet demokrati anges i Nationalencyklopedin (2011) som ”folkvälde”, ”folkmakt” eller ”folkstyre” och härstammar från grekiskan. Man påpekar dock att det är ett mångtydigt begrepp och att meningarna går isär om innebörden i det. Man menar att samhället ständigt är i förändring och att det påverkar hur man tolkar begreppet. Samma sak säger Svenska akademiens ordbok, SAOB (2011), där man ger en mängd exempel på olika sorters demokrati, bland annat talar man om ekonomisk demokrati, beslutsdemokrati och demokrati som livsform. Man påtalar att det saknas ett entydigt språkbruk när det gäller begreppet.

Just kopplingen till begreppets ursprung i det antika Aten är klassisk och något man brukar berätta om i de sammanhang där demokrati ska förklaras eller beskrivas, berättar Liljequist (1999). Han beskriver hur begreppet växte fram som en motsats till monarki och aristokrati, envälde respektive elitvälde. Liljequist ställer sig kritisk till det gängse synsättet på den klassiska Atenska demokratin som han menar ger en idealiserad bild av verkligheten, inte minst skola och läromedel har bidragit till detta. Han påpekar att den Atenska demokratin i själva verket, och definitivt i jämförelse med dagens demokratiska styrelseformer, snarare var ett elitvälde, då det endast var de fria männen som hade rätt att rösta och delta i politiken. Dessutom måste de vara födda i staden.

Liljequist (1999) beskriver en oenighet i vårt samhälle om vad demokratibegreppet representerar. ”Demokrati har blivit vår tids mest värdeladdade, men också mest missbrukade ord, ett ord som tycks kunna ge legitimitet åt strängt taget vilken handling som helst på den politiska arenan” (s. 119). Möjligen är vi överens om de värderingar om lika värde och

respekten för mänskligt liv som de mänskliga rättigheterna uttrycker men förövrigt råder delade meningar, även i skolans värld. Han urskiljer två sätt att betrakta demokrati; som en ren beslutsform och som en livsform. Som livsform framstår demokrati som ett eftersträvansvärt tillstånd, det handlar om människors förhållningssätt till varandra, tolerans, medkänsla, jämlikhet och broderskap. Demokratin som beslutsform - demokrati som majoritetsbeslut men med respekt för minoritetens synpunkter, lämnar frågetecknen menar han, men påpekar att de två demokratiformerna inte utesluter varandra. Liljequist påpekar också skillnaden mellan demokrati för folket- en elitdemokrati, eller demokrati av folket- en deltagardemokrati.

Vidare berättar Liljequist (1999) att man kan urskilja två skolor, den instrumentella eller modernare uttryckt deskriptiva demokratiskolan respektive den normativa. Den deskriptiva demokratiskolan med ledardemokratiskt fokus stabiliserar och konserverar samhällssystemet. Den normativa demokratiskolan sätter deltagardemokratin främst och värnar om individens delaktighet i samhället. Förespråkaren för den normativa skolan hävdar en behovsstyrd fördelning av samhällets resurser. På så vis, menar Liljequist, verkar den normativa demokratin snarare för att förändra samhället än att konservera det. Dessa två riktningar är följden av två skilda synsätt på samhället, den konservativa respektive den radikala idépolitiska traditionen. Enligt den konservativa traditionen vill man bevara den rådande samhällsordningen med ojämlikhet, klasskillnader och konkurrens för att med ekonomisk effektivitet utveckla samhället. Den radikala traditionen å andra sidan, har som mål att förändra den orättfärdiga samhällsstrukturen. Ett öppet kritiskt förhållningssätt, menar företrädare för den radikala traditionen, är mer samhällsbevarande än ett skenbart samförstånd. Liljequist ställer sig kritisk till hur det kapitalistiska marknadssystemet är förenligt med demokratiknutna begrepp som jämlikhet och frihet. Han menar att "Ett system som bygger på konkurrens och tävlan blir svårt att förena med idén om jämlikhet och broderskap, med demokratin som livsform" (s. 123). Mot detta ställer han det faktum att de flesta demokratier i västvärlden ändå har ett marknadshushållningssystem och konstaterar att dessa demokratier i huvudsak ansluter sig till en deskriptiv demokratisyn. Härmed har det normativa jämlikhetsbegreppet fått stå tillbaka för det liberala frihetskravet.

Radikal idépolitisk tradition	Konservativ idépolitisk tradition
Normativ demokratisyn Demokrati som livsform Deltagardemokrati Värnar om individens delaktighet i samhället. Hävdar en behovsstyrd fördelning av samhällets resurser.	Deskriptiv instrumentell demokratisyn Demokrati som beslutsform Ledardemokratiskt fokus. Stabiliserar och konserverar samhället.
Deliberativ demokrati – Överläggande, rådplägande. Samtalet i fokus. Man söker konsensus. Inget beslut fattas förrän alla är överens. Man söker förståelse för varandras argument. Begrepps innebörden måste vara samstämmig. Maktintressen frånvarande. Tyske filosofen Habermas företrädare (Englund, 1999).	

Liljequist (1999) menar att den socialdemokratiska välfärdsstaten Sverige länge kunde fungera i ett balanserat samspel mellan kapitalismens vinstintressen och de principer om jämlikhet och frihet som demokratin förespråkar. Han pekar på en tid av debatter för eller emot, av en tid då människor tvingas ta ställning, en tid då Sveriges demokratiutveckling tar sin egen riktning, på något vis i kläm mellan de två supermakterna Sovjetunionen och Amerikas Förenta Stater. När så Berlinmuren faller 1989 innebär detta inte den nystart på demokratidebatten som många förväntat sig utan istället en triumf för det kapitalistiska marknadssystemet. Intresset för den politiska arenan svalnar till förmån för de snabba börsklippens tid och inom politiken tar man nu stort intryck av marknaden. I den offentliga förvaltningens korridorer hörs begrepp som entreprenörsanda, privatisering och konkurrens-tänkande. Trots kvarlevande demokratiord uttrycks det i språket att "...ett affärssamhälle, i vilket stat och kommuner etablerat sig som upphandlare/köpare och medborgarna blivit kunder/klienter" (s. 125). Liljequist påpekar hur samhällsutvecklingen under 1990-talet ger allt mindre utrymme åt demokratins krav på mänsklig värdighet, rättvisa och eftertänksamhet. Behovet av snabba beslutsprocesser krockar med demokratins långsamhet. Samhället handlar mest om marknadens aktörer, och det förefaller råda politisk enighet om lämpligheten av denna politiska anpassning till marknadsmässiga krav. Detta menar Liljequist, inverkar hämmande på den demokratiska debatten. En annan hämmande effekt menar han, är att kommunpolitiken har professionaliserats. Det har försvårat insynen för allmänheten och därmed minskar medborgarnas möjlighet till delaktighet. Den normativa uppfattningen om demokrati håller på att försvagas. Demokratins djupaste problem kan säger Liljequist, vara konflikten mellan vårt behov av regler å ena sidan och vår önskan om frihet å andra sidan.

I skolsammanhang nämns demokrati i 1946 års skolkommissions (SOU 1948:27) direktiv, där man slår fast att skolans uppgift i första hand består i att fostra demokratiska människor. Demokratin bygger på alla medborgares fria samverkan. En sådan samverkan måste i sin tur bygga på fria personligheter. Skolans främsta uppgift blir att fostra demokratiska människor. Kommissionen påpekar dock att man inte menar att man i skolan skall förkunna "demokratisk-politiska doktriner", den demokratiska undervisningen skall bygga på vetenskaplig, objektiv grund (Linné, 2001). Englund (1999) menar å andra sidan att skolkommissionen angående skolans uppgift att fostra till och för demokrati, såg det som en politisk uppgift. "...det vill säga primärt ett politiskt perspektiv där medborgarens framtida politiska roll fokuserades" (SOU 1999, s. 22). Skolkommissionen presenterar en syn som sätter skolans roll högt, skolan skall dana framtidens medborgare, demokratin och dess värden måste ständigt erövrats. Skolan skall bjuda på erfarenheter vilka skall leda medborgarna i rätt riktning. Skolan skall verka för att stärka värden som solidaritet, tolerans och propagandaresistens, värden som Englund menar kan karaktäriseras som demokratiska. Som ett led i att understödja detta arbete införs nu ämnet samhällskunskap i skolan. Den demokratisyn som skolkommissionen företrädde menar Englund (1999), skulle i dag kallas en deliberativ demokratiuppfattning och speglas genom detta citat:

Genom uppfostran till en propagandakritisk hållning skulle självständiga individer med kunskap om de ideologiska och samhälleliga stridsfrågorna ta ansvar för "en på medborgarnas egen insikt och vilja grundad samhällsutveckling" (SOU 1948:27 s. 3).

Englund (1999) påpekar att snart börjar emellertid synen på skolan som demokratins förkämpe att ge vika för ett intresse för skolans möjligheter i förhållande till den ekonomiska

utveckling som nu tar fart i samhället. Under slutet av 40- talet börjar en polarisering mellan dessa två intresseriktningar märkas, ekonomi och marknadsintresse kontra politisk demokratisk strävan. Svängningarna mellan dessa intressepoler menar Englund kan bero på att det i samhället under en lång tid pågått en kollektiv, patriarkalisk fostransutövning. Individerna har haft ett begränsat utrymme. Detta ställde individualismens och kollektivismens perspektiv mot varandra.

Samhällskunskapsämnet som infördes som ett sätt att stärka demokratifostran i skolan, förvandlas under 60- talet långsamt till ett studie- och yrkesvägledningsämne, de demokratiska frågorna får där endast ett marginellt utrymme. Demokrati nämns dock i Lgr 62 samt i Lgr 69 där ett mer elevaktivt arbetssätt än tidigare förespråkas. Vetenskapen är nu riktgivande för skolan och säkerställer att en demokratisk överideologi upprätthålls, demokrati är något som nu tas för givet i skolan (Englund, 1999).

Under 1970- talet råder en period då den deltagardemokratiska demokratiuppfattningen får stort utrymme i skolan. Det finns en acceptans för olika synsätt, även de alternativa och icke etablerade. I den så kallade SIA-utredningen (Skolans Inre Arbete) försöker man aktivt arbeta med begreppen skoldemokrati och en demokratisk skola. I den därpå följande läroplanen för grundskolan, Lgr 80, uttrycks en tydlig viktning för en normativ demokratisyn. Skolan skall fostra till demokrati. Englund pekar på en spänning mellan deltagardemokratiska och deliberativedemokratiska tendenser. I den allmänna debatten tolkas demokratisynen som deltagardemokratisk. Det finns menar Englund, dock tydliga drag av deliberativa tendenser i Lgr 80 (ibid). I Lpo 94 som därpå följer, fastslås att skolan ska vila på demokratins grund. Linné (2001) tolkar detta som att man inte med demokrati åsyftar innebörden av styrelseform.

Det handlar om en uppfordran till personliga ställningstaganden för oförytterliga värden, till kognitiva och emotiva överväganden som får konsekvenser i handling och som gör de unga samhällsmedborgarna bättre skickade att förverkliga ett gott liv i demokratisk gemenskap (ibid. s. 50).

Englund (1999) hävdar dock att den skoldebatt som förs under 1990- talet för skolan tillbaka till ett perspektiv där traditionell kunskapsförmedling och upprätthållande av disciplin råder. Utvecklingen närmar sig nu en fas där skolans demokratiroll avtar. Att utveckla en beredskap inför den stora demokratin, den som är allas angelägenhet, ger nu vika för en demokrati på individnivå. Medborgarskapet har blivit ett juridiskt tillstånd genom vilket man kan framhålla sina individuella rättigheter gentemot staten. Englund talar här om hur etik och politik tycks ha förlorat förbindelsen med varandra. Föräldrarna kan nu välja friskolor till sina barn och har över huvud taget stora möjligheter till inflytande i den ”lilla demokrativärlden”, den ”stora demokratin” har kommit i skymundan. Englund pekar på att man i friskolorna utgör en homogen grupp av människor, ofta från samma kultur och med samma åsikter. Att utvecklas i en sådan miljö främjar inte utvecklingen till en demokratisk människa i en deltagar- eller deliberativistisk demokratisyn.

Demokratarådet har uttryckt att samtalet har stor betydelse för lärandet. Skolan kan vara en mötesplats för detta menar Englund och identifierar tre områden vilka han framhåller som förutsättningar för att ett sådant samtal skall kunna föras. Det handlar om vilken samtalskultur som råder i skolan och om det finns utrymme för politisk skolning. Om det finns – sker det via faktaförmedling eller det problematiserande samtalet? Och slutligen, hur framställs den

enskilde medborgaren i förhållande till samhället i stort? Englund menar att kommunikationen måste stå i fokus för demokratin och stöder sig på flera stora tänkare som bland annat Dewey och Habermas (ibid).

I Demokratiutredningens (SOU 2000:1) betänkande argumenterar man för en deltagardemokratisk demokratisyn men med deliberativa kvalitéer. Där diskuteras demokratin i förhållande till internationella frågor om EU och övriga världen. Man ställer demokratin i relation till frågor om ekonomi, om nya informations- och kommunikationsmönster, om informationstekniken och det nya medielandskapet. Det finns en oro över förändringar i den offentliga sektorn och att utvecklingen inom folkrörelserna minskat. Man uttrycker även oro över en tendens i samhället till att människor "tar saken i egna händer" och nämner som exempel kravallerna i Göteborg under EU:s toppmöte 2001 samt hur djurrättsaktivister släpper ut burhållna djur i frihet. Demokratiutredningen kritiserar av borgerlig press för att vara alltför politiserad. Sydsvenska Dagbladet beskriver utredningen som en "*Utredning på lösa boliner*" (Ohlsson, 2002).

2006 får vi en ny regering, en borgerlig majoritetsregering. Härmed stakas en ny väg ut. I Lgr 11 framhåller man liksom i Lpo 94 att skolväsendet skall vila på demokratins grund. På Sveriges Riksdags hemsida kan följande rörande definitionen av demokratibegreppet läsas;

Människors lika värde och rättigheter är grundläggande i en demokrati. Frågor om demokrati har diskuterats i årtusenden. Det finns ingen definition på demokrati som hela världen skulle kunna ställa upp på. Däremot finns det egenskaper som många är överens om kännetecknar en demokrati:
http://www.riksdagen.se/templates/R_Page_1514.aspx (Åtkomst 2011-11-28)

Folkstyre, tryck och yttrandefrihet, rättssäkerhet samt föreningsfrihet räknas därpå upp och hänvisas alltså till som egenskaper. Lgr 11 nämner även att undervisningen skall genomsyras av ett demokratiskt arbetssätt, inte bara undervisa om det. Skolan skall rent konkret visa att alla röster får komma till tals, även om de ger uttryck för olika åsikter.

Det som gör demokratin till demokrati är, vad jag förstår, inte att vi är eniga utan att vi har rätt att vara oeniga och t.o.m. uppmuntras därtill (Liedman 1986 s. 15).

Kunskap

Vad kunskap är har intresserat många tänkare. I vår västerländska kultur vet vi att Platon funderade mycket över kunskapsbegreppet. Platon fastställde att det fanns en skillnad mellan att veta och att tycka och hävdade kriterier för vad han menade kunde betraktas som den sanna kunskapen, "episteme". Tyckandet kallade han "doxa". Aristoteles arbetade så småningom vidare på Platons teorier om kunskap och pekade på att den vetenskapligt teoretiska kunskapen var av undersökande och reflekterande art. Han definierade sedan ytterligare två sorters kunskap, båda av mer praktisk natur. Den praktiska och produktiva kunskapen som till exempel den skicklige hantverkaren eller konstnären besitter kallade han "techne" och den kunskap som han menade är knuten till etiska och politiska frågor benämnde han "fronesis", praktisk klokhet. Dessa olika typer av kunskap har värderats olika under olika tider och i skilda kulturer. I modern tid har den vetenskapligt teoretiska kunskapen

varit den kunskapsdefinition som vägt tyngst (Gustavsson, 2002).

Vi lever i dag i ett samhälle där utbudet av utbildningar är gigantiskt, där man talar om ”informationsflödet” och ”kunskapssamhället”. Den här typen av samhälle, menar Gustavsson leder till att kunskapen förvandlas till en vara, den har ett pris på marknaden och den får ett värde som bytesvara. Detta på bekostnad av kunskapens värde för människan. 1971 introduceras av den danske nationalekonomen Kristensen kunskap som en viktig faktor för den ekonomiska utvecklingen. Jord, arbete och kapital har tidigare varit de produktionsfaktorer man räknar med inom ekonomin, nu tillkommer kunskap som en ny och betydande faktor. Tidigare har kunskap betraktats som konsumtion, nu börjar man i stället se den som ett kapital, en investering som genererar produktivitet, kunskap blir produktion. Detta synsätt talas om som humankapitalteorin. 1971 kan i sammanhanget betraktas som en milstolpe, även på grund av att det är då chipset i datorerna uppfinns. Detta blir startskottet till och förutsättningen för det informationssamhälle som nu börjar ta form, om än långsamt (ibid).

Det synsätt som representeras genom humankapitalteorin skiljer sig från och strider mot det humanistiska synsättet på kunskap, där man i stället ser människan som bäraren av kunskap. Humanisten menar att kunskapen och människan hör samman, kunskapen är personlig och kan inte stå för sig själv. Det kunskapssamhälle vi nu sett växa fram, där kunskap blivit en produktionsfaktor medför menar Gustavsson, flera betydande konsekvenser. Kunskap har fått ett marknadsvärde, därigenom har det objektifierats och avskilts från människan. En annan konsekvens är att man nu har svårt att skilja på vad som är kunskap, information respektive underhållning. En tredje konsekvens är att man som en följd av synen på kunskap som produktion, strävar efter att effektivisera produktionen, det vill säga effektivisera utbildningar, man vill få ut mesta möjliga produktion av minsta möjliga investering. Ett exempel på detta kan vara fler elever per antalet lärare (Gustavsson, 2002).

Att erövra kunskap tar tid. För att kunskap ska bli kunskap krävs att vi bearbetar, processar och tillämpar den information vi tar in. En strävan från samhällets sida att effektivisera i utbildnings och kunskapsammanhang menar Gustavsson har lett till förluster av demokratiska dimensioner. Samhällets syn på utbildningens roll och den samhälleliga vinsten av den kan vara ekonomisk, humanistisk eller demokratisk. Före andra världskriget är ett humanistiskt synsätt på kunskap det förhärskande i Sverige. Erfarenheterna från nazitiden medför en uppfattning om demokratiska värden som en viktig samhällelig vinst av kunskap. Då den ekonomiska tillväxten efter andra världskriget blir allt starkare följer, säger Gustavsson, en ytterligare förskjutning mot ett synsätt där ekonomin utgör den samhälleliga motivationen för utbildning och kunskap. Detta synsätt växer successivt fram och blir tydligt synligt under 1980- talet, då kunskap som produktionsfaktor och humankapital på allvar slår igenom. Under 1990-talet börjar man tala om ”kunskap som färskvara”. Gustavsson ifrågasätter ett sådant synsätt och pekar på ett alltmer ytligt sätt att tala om och reflektera över kunskap. Ett sådant sätt att se skapar en kunskapselit och därmed marginaliserade grupper. Gustavsson pekar på en annan möjlig väg att gå, ett samhälle där olika sorters kunskap tas tillvara och behövs (ibid).

Ett rikt kunskapssamhälle måste väl vara ett samhälle där allas kunskaper tas tillvara på ett optimalt sätt. Det skulle betyda att olika former av kunskap är förenade med olika former av verksamheter. Ett demokratiskt kunskapssamhälle skulle kunna bygga på ömsesidig respekt för olika verksamheter och

därmed för olika typer av kunskap. I stället för ett samhälle som är indelat i vinnare och förlorare kunde vi tänka oss ett samhälle i vilket kunskap i dess olika former uppmuntras, så att alla kan känna sig delaktiga och centrala för den samfälliga utvecklingen (ibid, s. 35).

Uttrycket ”kunskap är makt” härrör från när människan genom naturvetenskap och teknik försökte ta makten över naturen. Kunskap om naturlagarna ger möjlighet att försöka styra och härska över naturen. Industrialismens framväxt och demokratiseringen i samhället gör att begreppet får en ny innebörd, det blir politiserat. Medborgarens kunskaper om samhällsbygget ger makt över det. Därefter har uttrycket förskjutits ännu en gång, till att syfta på möjligheten att kunskap kan ge makt att förtrycka, ge makt över andra människor (Gustavsson, 2002).

Gustavsson slår fast att utbildning och kunskap i form av den kunskapssyn redan Platon formulerade, under större delen av skolans historia i första hand varit något för eliten, något för de privilegierade. Den praktiska och den sinnliga kunskapen värderas lågt, marginaliserade grupper har stått utanför de utbildningsmöjligheter eliten haft tillgång till. Vissa försök till att demokratisera utbildning har gjorts, bland annat märks progressiva krafter som Dewey, Key och Freire. Detta till trots reagerar fortfarande den syn på kunskap som menar att den teoretiska kunskapen är finare än den praktiska (ibid).

Bedömning

Skolans uppgift är att främja lärande. Detta får ibland utmana gamla synsätt där att bedöma var det samma som att döma (Skolverket, 2009, s. 44).

Redan på 200- talet e.Kr. förekom formella examinationer i Kina, dessa var enbart selektiva. Dokumenterat finns också en institutionaliserad kunskapsbedömning i Europa under 1100- talet, i form av muntliga examinationer. Ett mer formaliserat bedömningssystem uppstår under slutet av 1700- talet. Utvecklingen går under 1800- talet sedan mot ett kvalificerande examinationssystem i de högre undervisningsformerna. I merparten av länderna i västeuropa överförs så småningom detta ämnesrelaterade examinationssystem till att även gälla i undervisningsformer för yngre elever. För att kunna utföra dessa examinationer ser man snart ett behov av att strukturera och förtydliga ämnesinnehållet (Korp, 2003). ”Examinationerna kan rent av ses som upphovet till läroplanerna” (Ecksteln Noah, 1993, s. 4).

I Sverige är det vid samma tid endast realskolorna, läroverken och flickskolorna som har centralt utformade examinationer. I folkskolan är det upp till varje lärare att göra en subjektiv bedömning och betygssättning av elevernas kunskaper. 1900- talet benämns i sammanhanget som ”the testing age”. I Sverige och övriga Europa uppstår nu ett stort intresse av att bedöma individers duglighet för studier och yrken. Intelligensen börjar testas och mätas. Intelligens-testerna införs inte för att vara en del av examinationssystemet men bidrar ändå till att en sammankoppling av intelligens och examination växer fram. Efterkrigstiden för med sig en industriell expansion och ett växande välfärdssamhälle. Detta samhälle kräver välutbildade människor. Den roll som examinationssystemet nu kommer att spela är att fördela platser i den högre utbildningen. För detta behövs ett systematiskt sätt att testa kunskaper. Det är nu ett nationellt examinationssystem får sitt stora genombrott. Det primära syftet med det är att finna eliten bland eleverna. I takt med att examinationssystemet växer stärks betygens

funktion som ett socialt differentieringsverktyg (Korp, 2003).

Som en följd av studentrevolten 1968 och den då rådande tidsandan radikaliserar under sjuttioalets synen på utbildning. SIA-reformen vill utjämna sociala skillnader i förhållande till utbildning och framtida möjligheter (Rickardsson, 1999). Den utmynnar i ett synsätt på bedömning som under det följande decenniet kommer till uttryck i att ansvar i hög grad nu överlämnas åt eleven. Diagnosmaterial för självbedömning introduceras och används flitigt (Korp, 2003).

Frågor om kunskapsbedömning blir ett hett ämne under 1990-talet. Det blir svårare att ta sig in på arbetsmarknaden, svagpresterande elever riskerar att hamna i arbetslöshet. Man vill genom prov och bedömning nu identifiera dessa elever. Syftet med prov och bedömning riktas mot att vara ett instrument för att förstå sitt eget lärande. Läsning enbart inför prov skall stävjas, istället skall strävan vara ett sätt att lära som ger djupare kunskaper. Här sker nu ett paradigmskifte, en förskjutning från det moderna till det postmoderna samhället. Testning frångås alltmer och den rådande kunskapssynen närmar sig påståendet att kunskaper är en social konstruktion som uppstår i samspelet mellan människor. Nytt är att bedömning nu även diskuteras i förhållande till genus och klass. Skolans effektivitet sätts i fokus, detta i förhållande till samhällets utveckling. För att mäta skolans effektivitet används betyg från storskaliga nationella prov (Korp, 2003).

Den syn på bedömning som präglar början av 2000-talet sammanfattar Korp (2003) som svårfångad. Hon menar att det nu förekommer parallella bedömningssystem, gamla och nya bedömningsmetoder och synsätt möts i något Korp talar om som "det nya provparadigmet". Strävan är nu att bedömningen skall utvärdera undervisningen såväl som elevernas lärande. Vägen till kunskap är lika viktig som målet. Formativ bedömning, det vill säga en bedömning som syftar till att stödja lärandet framåt framhålls. I klassrummet bör detta synsätt genomsyra arbetet genom ett antal faktorer; utmanande uppgifter som skall stimulera en komplex tankeförmåga kursplanemålen synliggörs för eleverna, eleverna förväntas vara aktiva i utvärderingen av sitt eget arbete.

Lohman (refererad i Korp, 2003) menar att bedömningen skall vara framåtsyftande och utgå från elevernas motivation och tilltro till sin egen förmåga. Ämnet bör avgöra bedömningsformen och centralt är att eleverna skall vara delaktiga i hela processen. Lärarens förmåga att hantera och förstå språkets betydelse i bedömningssammanhang är mycket central. Dialogen i klassrummet, genuina frågeställningar och kamratbedömning förespråkas. Uppgifter och prov skall vara direkt kopplade till elevernas lärande. Summativ bedömning, det vill säga vad eleven kan vid ett givet tillfälle, bör förekomma i slutet av varje avslutad kurs. Lundahl (2010) förespråkar den formativa bedömningen men instämmer med Lohman i sättet att se hur summativ och formativ bedömning kompletterar varandra. Han beskriver kunskapsbedömning som ett mycket verksamt politiskt styrmedel. Det kan menar han, ses som ett sätt att disciplinera den lärande individen, på ont och gott.

Metod

Inledningsvis berättade vi om valet att genomföra den här studien tillsammans. Det har resulterat i ett samarbete där vi gemensamt fattat beslut om varje detalj i arbetets organisation. Vi har båda läst all litteratur, vi har i dialog bearbetat och analyserat fakta. Skrivprocessen har vi fördelat mellan oss men vi har sedan tillsammans behandlat texterna, så att en gemensam berättarröst har artikulerats, detta för att uppsatsen ska kunna läsas med flyt och lätthet och innehållet inte skymmas av skillnader i rytm och ton.

Vårt syfte var att studera särskolans läroplaner över tid, i relation till värdegrund och bedömning. En litteraturstudie var alltså vårt val och läroplanerna vår empiri. Det vi ville veta mer om fanns förborgat i texter, mellan historia och samtid. Vi skulle så att säga intervjua texter, vilka spände över flera decennier. Vi ville studera alla särskolans läroplaner men hur många de var visste vi inte säkert vid arbetsprocessens början. För att rätt kunna närma oss uppgiften, behövde vi nu läsa in oss på de utvecklingsstördas historia. Här fick vi också den information vi saknade om när de första styrdokumentet för särskolan kom. Vi visste nu att de läroplaner vi skulle studera utgjorde ett omfattande material och spände över en tidsrymd om dryga femtio år, från 1959 till 2011. Detta halva sekel representerar en tid då stora förändringar skett i samhället. Vi föreställde oss hur dessa förändringar gett avtryck även i skolans värld och började fundera på hur vi behövde förhålla oss till detta faktum och med vilka metoder vi bäst skulle kunna studera och jämföra dokument från så olika historiska kontexter. Vi sökte redskap att förstå de ord och begrepp vi ville studera i den historiska kontext de sprungit ur. Med en hermeneutisk ansats skulle vi visserligen kunna förflytta oss mellan del och helhet och komma en god bit på väg men den hermeneutiska ansatsen skulle inte så vitt vi kunde se, kunna bjuda på ett perspektiv som tog hänsyn till och aktivt förhöll sig till den historiska kontext som det vi ville undersöka fanns i. Vi fann ett funktionellt redskap i den begreppshistoriska textanalysen. Med hjälp av den kunde vi närma oss texten och de begrepp vi skulle studera närmare, på ett sätt som vi bedömde skulle ge oss möjlighet till en rimlig tolkning och analys.

Men skulle skärpan räcka till? Frithiof (2007) talar om barn och ungdomar med utvecklingsstörning som en av de marginaliserade grupperna i samhället. Enligt Alvesson och Sköldberg (2008) söker den kritiska ansatsen efter underliggande, dolda avsikter och maktförhållanden, skrapar på den blanka ytan på den existerande samhällsordningen. Vi bedömde att vi med en kritisk ansats och ett begreppshistoriskt perspektiv skulle få verktyg skarpa nog att skära genom de syften, avsikter och argument läroplanerna består av. Den kritiska ansatsens praktiska uttryck genererades i vår dialog. Där skapades fortlöpande nya frågeställningar och ifrågasättanden som tillsammans med våra ökande kunskaper om politiska svängningar i samhället fick skrapa på ytan i den text vi studerade.

Vi skaffade så alla för särskolan gällande läroplaner med kompletterande texter; kursplaner, timplaner, supplement och kommentarmaterial.

- **1959 – Läroplan för rikets särskolor**
- **1968 – Läroplan för särskola. Skola för grundundervisning**
- **1973 – Läroplan särskolan 1: Allmän del (Lsä 73)**
Läroplan särskolan 2: Supplement: Förskola
Grundsärskola
Träningskola/Särskild undervisning
Yrkesskola
Verksamhetsträning, anvisningar
Elevens personlighetsstruktur
- **1990 – Läroplan för den obligatoriska särskolan. Allmän del.**
Mål och riktlinjer. Timplaner. Kursplaner (Lsä 90)
Att undervisa i grundsärskolan
Att undervisa i träningskolan
- **1994 – Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94)**
1995 Kursplaner
2002 Kursplaner
- **2011 – Läroplan för grundsärskolan 2011 (Lgr 11)**
Kunskapsbedömning i särskolan och särvox
Kommentarmaterial

Att få tillgång till dessa dokument var en process i sig. Den nyaste av dem alla, *Läroplan för grundsärskolan 2011*, hade vi redan fått i tjänsten, inklusive stödmaterialet ”*Kunskapsbedömning i särskolan och särvox*”. Vid den här tidpunkten saknades på grund av förseningar på Skolverket övrigt utlovat kommentarmaterial till läroplanen¹⁴. De äldsta läroplanerna var svåra att få tag i och få tillstånd att låna hem. Det tog lång tid att få ihop den litteratur vi ville undersöka och vi ville gärna läsa läroplanerna i kronologisk ordning. En kontakt med Skolverket, där vi bad om hjälp att komma i besittning av de äldsta av särskolans läroplaner med eventuellt tillhörande kommentarmaterial, eller åtminstone en förteckning över dessa, gav inget positivt gensvar. Man hänvisade oss till biblioteken och sade sig inte ha någon dylik information att komma med. Vår förteckning är således ett resultat av de efterforskningar vi gjort på folkbiblioteken, Riksarkivet samt Universitetsbiblioteken. Vi lyckades så småningom få tag på ett exemplar av 1968 års läroplan, vilken vi fick låna hem från Stockholms Universitet. 1959 års läroplan, den första av särskolans läroplaner, fick vi låna från Uppsala. Lsä 73 samt Lsä 90 kunde vi låna på Universitetsbiblioteket i Göteborg.

---

14 111219 gick Skolverket ut med information om att kommentarmaterialet fanns tillgängligt. Vi hade nu, på grund av tidsbrist, inte möjlighet att låta detta ingå i vår undersökning.

Lpo 94 samt Lgr 11 fanns förutom de exemplar vi själva förfogade över, även att finna på Skolverkets hemsida.

Vi läste så alla läroplanerna noggrant, inklusive kursplaner, timplaner, kommentar och supplementmaterial. Textmassan var mycket omfattande. Vi blev uppmärksamma på att utformningen av läroplanerna skiljde sig markant åt. Läroplanen från 1959 var liten och tunn men bemängd med detaljerade instruktioner samt information om den utvecklingsstördes beteende och natur. Läroplanen från 1968 var tjock och skriven med ett stort typsnitt med breda marginaler på ömse sidor om texten. Den följde förövrigt samma mönster som sin föregångare med smärre förändringar. Lsä 73 visade sig innehålla flera olika delar, det fanns en ”allmän del”, samt flera ”supplement”. Lsä 90 bestod av en allmän del och två kommentarmaterial av mindre omfång. Lpo 94 som för första gången var liktydig med grundskolans, hade tillhörande kursplaner för särskolan från 1995 respektive 2002 inklusive ett fåtal sidors kommentarer. Lgr 11 vilken var särskilt skriven för särskolan men i allt väsentligt lik grundskolans, var utformad så att en kort, allmän del samsades med kursplanerna. Bedömning togs specifikt upp i ett stödmaterial, dessutom utlovades kommentarmaterial till ämnena, detta var dock som tidigare beskrivits försenat.

Skillnaderna i läroplanernas omfång, typsnitt och upplägg gjorde att vi här såg en nödvändighet av att fatta ett beslut om hur urvalet av data skulle öras. Vi insåg att vi behövde begränsa vår empiri, risken var uppenbar att vår undersökning annars skulle svälla till ett i sammanhanget för stort omfång. Vi ville också vara noggranna med att verkligen undersöka det vi avsett att undersöka. En del av all denna textmassa var vi alltså tvungna att välja bort. Vi beslöt oss för att undanta kursplaner och timplaner från vårt urval av data. Det vi var intresserade av att studera bedömde vi mer stod att finna i de generella mål och riktlinjer som givits i varje läroplan, snarare än i instruktionerna för hur de angivna riktlinjerna rent praktiskt skulle verkställas, materialet hade annars blivit alldeles för omfångsrikt. Kursplanerna skiljer sig dessutom från läroplanerna. Kursplanernas karaktär är en helt annan, mer av att praktiskt uttrycka hur det som den allmänna delen anbefaller skall utföras. En del av de kommentarmaterial som fanns uppgavs tydligt vara ämnade som en fördjupning av kursplanerna, dessa valdes då bort. (Alla supplement till Lsä 73, de två kommentarmaterialen till Lsä 90, Lpo 94:s tillhörande kursplaner för särskolan 1995 respektive 2002 samt kommentarmaterialen till Lgr 11). Ett kommentarmaterial *Kunskapsbedömning i särskolan och särvux*, var utformat som ett stöd och en utveckling av det som angavs i den allmänna delen, i det fallet beslöt vi att ta med det.

Att vi noggrant läst allt tillgängligt material från alla särskolans läroplaner var dock långt ifrån bortkastat. Det gav en helhetsbild av varje läroplan och det gav oss en större känsla för och kunskap om den tid och det samhälle den skapats i. Detta var ett viktigt bidrag till valet av en begreppshistorisk ansats. Vår data bestod nu av läroplanernas allmänna del samt Lgr 11:s stödmaterial *Kunskapsbedömning i särskolan och särvux*, vilket i relation till vad vi ville titta på, kompletterade ofullständiga texter.

För att få en översikt ritade vi nu en tidsaxel som sträckte sig från tidigt 1800-tal till nutid (se bil. 7-8). Där fyllde vi i tidpunkten för när de olika läroplanerna introducerats. Vi markerade det agrara samhället, ångmaskinens och därmed industrialismens ankomst, skolhistoriska

milstolpar, regimskiften, krig, ekonomiska kriser och andra förändringar i samhället från 1800- talets början till idag. Vi diskuterade vad vi såg och insåg att vi behövde läsa in oss på historia, framförallt svensk historia från 1800- talet och framåt men också svensk skolhistoria och svensk politisk historia. Det skulle ge oss vassare verktyg att rätt förstå bakgrund och kontext till framförallt de äldre läroplanerna. Därmed skulle också validiteten stärkas i bearbetning och analys av vår data. Inläsningen av historisk litteratur gav oss anledning att komplettera vår tidslinje, dock strävade vi efter att inte överbelasta den så att själva avsikten med den skulle äventyras. Vi ville få ett grepp om de stora dragen av vad som utspelat sig i Sverige men också i andra delar av världen under de sista tvåhundra åren, även om vårt intresse mest riktades mot det sista seklet. Vi såg konturerna av en bild träda fram.

När vi nu återigen läste läroplanerna var utgångsläget ett helt annat. Då vi nu hade fattat beslut om att begränsa oss till den allmänna delen samt till det kommentarmaterial som kompletterade densamma, blev texten mer överblickbar. Vid den här genomläsningen hade vi också ett annat utgångsläge genom att vi satt oss in i den historiska kontexten. Det blev en helt annan upplevelse.

När vi läste läroplanstexterna denna gång var vi också öppna för att låta begrepp ”flyta upp” till ytan. Vi frågade oss vilka begrepp det var som kom till synes. Vilka var det som lyfte ur texten och talade till oss mer än andra? Vilka meningsbärande ord och begrepp var mest frekventa? Vid denna genomläsning blev det tydligt hur begrepp uttryckts olika eller menats olika med under skilda perioder. Vi behövde utifrån den insikten på nytt fördjupa oss i och aktivt under läsning och bearbetningen av texten använda en begreppshistorisk ansats. Dialogen kring hur detta kunde gestalta sig blev viktig och bidrog till fördjupad förståelse för texten.

Det blev nu påtagligt för oss hur kunskap lades till kunskap och bildade en ny väv när vi på det här viset läste läroplanerna flera gånger och varvade dem med annan litteratur så att texterna fick ”prata” med varandra. Detta tillsammans med våra individuella reflektioner och vår gemensamma dialog förde oss vidare och framåt på allvar. För varje ”varv” vi tog med dessa komponenter; läroplan, litteratur, reflektion, dialog, så fick vi syn på nya saker, trängde på djupet med allt vassare verktyg. Den hermeneutiska rörelsen blev mer än bara ord i en lärobok, den blev ett levande verktyg.

Vårt syfte med studien var att studera särskolans läroplaner över tid i relation till begrepp som värdegrund och bedömning. Det var alltså med det syftet i minnet vi nu återigen läste igenom läroplanerna. De begrepp som vid denna senaste genomläsning flöt upp till ytan genom att de i respektive läroplan var väldigt frekventa och laddade med stort värde var; samverkan, samarbete, samspel, delaktighet, demokrati, inflytande, ansvar, bedömning, kunskap, förmåga och fostran. Vi hade nu en rad ord som vi bedömde var ”värdegrundsord” respektive ”bedömningsord”. Men vad stod egentligen till exempel begreppet fostran för år 1959? Vad skulle vi säga att det står för idag, år 2011? Vilken kontext hade de funnits i respektive läroplan? För att med ett begreppshistoriskt rätt sätt kunna angripa den här typen av frågeställningar kring våra utvalda begrepp, behövde vi ännu en gång läsa, denna gång med ögon på jakt efter stycken och citat där de utvalda begreppen ingick. Dessa stycken och citat blev nu vår komprimerade empiri.

Vi skrev ut, klippte och klistrade upp citaten på långa tapetvåder, en våd för varje läroplan. Vi delade våderna på två kolumner. I ena kolumnen placerade vi text som berörde värdegrund; samverkan, samspel, demokrati, delaktighet och så vidare. I andra kolumnen placerade vi text om bedömning; kunskap, förmåga och fostran. På detta sätt skapade vi överblick. Själva det konkreta hantverket blev också ett sätt att komma ännu närmare en förståelse av texten, en sorts ”ord-processor”. Det blev också en dialog kring vad varje textstycke egentligen handlade om, var det bedömning eller värdegrund eller gick begreppen i varandra? Det gav en visuell möjlighet att bli varse proportioner, massa och hur de förhöll sig till varandra.

På jakt efter ett sätt att få syn på varje kolumns tyngdpunkt för respektive läroplan, skrev vi nu in alla citat, de urklipp vi gjort där våra utvalda begrepp ingick, i Wordle - ett dataprogram som visar hur frekvent olika ord i texten förekommer. De mest frekventa orden visualiseras i störst format och så vidare i en sorts ”ordmoln” (se bilaga 1–6). Prepositioner och konjunktioner sorteras bort men för övrigt tas alla meningsbärande ord med. I vårt fall bidrog detta till att vi alltså fick en bild av tyngdpunkten i hela citaten, inte bara över våra utvalda begrepp. Detta bidrog till ännu ett perspektiv på texternas innehåll.

Vi beslöt oss nu för att med statistikens hjälp ta reda på hur frekvent våra utvalda ord och begrepp förekom i respektive läroplan, det vill säga i hela den undersökta texten¹⁵. Detta åskådliggjordes därefter i tabellform (se tabell s. 48). Vi räknade hur många gånger respektive ord förekom i varje läroplan och beräknade sedan hur det resultatet förhöll sig till antalet ord i respektive läroplantext. I de läroplaner som står att finna på nätet var det lätt att med ordbehandlingsprogrammet både räkna ordförekomsten men också att få veta hur många ord texten innehöll totalt. I de äldre fick vi räkna ordförekomsten genom att läsa igenom all text igen, om än med ögon endast för de ord vi skulle räkna. Hur många ord hela texten innehöll fick vi i de icke digitaliserade läroplanerna göra en uppskattning av. Även om vi i de båda fallen i viss mån skumläste texten, var detta ändå ännu ett lästillfälle, vilket gjorde att vi kom närmare innehållet. De siffror i form av procent vi nu fick fram satte vi in i en enkel frekvenstabell där variablerna för den ena axeln var de utvalda orden och variablerna för den andra axeln var läroplanernas utgivningsår. Vi resonerade om huruvida det skulle varit bättre att visualisera resultaten av frekvensberäkningen genom att rita ett diagram av något slag men då en del av värdena var mycket små men ändå viktiga att ta med och andra värden visade på noll, verkade en frekvenstabell vara det bästa alternativet.

I det här skedet fick vi möjlighet att läsa Provisorisk undervisningsplan för sinnesslöskolorna från 1946. Den fanns i ett arkiv på Stockholms Universitetsbibliotek. Vi fick den översänd till vårt lokala bibliotek men fick inte låna hem den. Undervisningsplanen kompletterade den historiska bakgrunden vi behövde.

I varje moment av den beskrivna arbetsprocessen var vår gemensamma reflektion och vår dialog central.

---

15 Läroplanernas allmänna del samt Lgr 11:s stödmaterial Kunskapsbedömning i särskolan och särvtv.

Etiska överväganden

Då vi som författare till en litteraturstudie skall förhålla oss till Vetenskapsrådets (2002) krav på att man som forskare uppfyller de forskningsetiska principerna; informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet samt nyttjandekravet, vilka skall verka för ett grundläggande skydd för den enskilde individen, ställs vi inför frågan hur dessa principer bör appliceras på vår litteraturstudie. En litteraturstudie ställer knappast enskilda individer i en skyddslös position, den medvetenhet om dessa fyra krav som ställs på forskaren är ändå något vi bär med oss. Om vår avsikt med studien varit att granska hur läroplanstexterna omsatts i praktiken hade de forskningsetiska principerna krävt andra ställningstaganden av oss. Litteraturstudien avser att bidra med kunskap om hur särskolans läroplaner kan förstås med fokus på begreppen värdegrund och bedömning. De författare och de personer vi valt att låta komma till tals i teoriavsnittet har inneburit att andra röster inte fått höras. I urvalet av vilka kompletterande material till läroplanerna vi skulle ta med i studien har vi också därmed tagit ställning för vilka texter som skulle uteslutas. I sammanfattningar av läroplanstexterna som vi gjort har vi också ställts inför att göra ett urval. Frågan om vilka fakta vi lyft fram och vilka vi lämnat därhän är även det en form av ställningstaganden vi gjort, en form av etiska överväganden. I detta ligger ett mått av makt vilket man som författare bör vara medveten om menar Ålund och Scheirup (1991). Till detta synsätt ansluter vi oss.

Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet

Enligt Kvale (1997) bör man som forskare ständigt förhålla sig till studiens reliabilitet, validitet och generaliserbarhet och därmed borga för god kvalitet. Vi ansluter oss till Fridlund (2011) som med avseende på detta beskriver hur det goda hantverket skall genomlysas arbetet. Synen på validiteten när det gäller kvalitativa studier menar Kvale (1997) har förändrats. Tidigare hade vi ett sökande efter en absolut och säker kunskap medan vi idag snarare har en föreställning om kunskapsanspråk som är försvarbara. Starrin & Svensson (2000) menar att validering är en fråga om att välja mellan tolkningar som konkurrerar samt att granska och argumentera för en relativ trovärdighet hos de begrepp man väljer. Med den begrepps-historiska analysen samt en medvetenhet om vikten av att ständigt reflektera över dessa frågeställningar, menar vi att dessa krav är uppfyllda.

Kvale (1997; 2005) trycker på vikten av att inom kvalitativ forskning kontrollera trovärdigheten regelbundet genom att under hela forskningsprocessen ifrågasätta syfte, det tillvägagångssätt man valt samt det resultat som växer fram. Vi har tidigare redogjort för vilka överväganden och ställningstaganden vi kontinuerligt gjort under arbetets gång. Detta har tillsammans med vår förståelse och vår dialog inneburit att reliabiliteten har säkerställts.

Graden av generaliserbarhet får framtiden utvisa, vår studie kan dock få betydelse i den mening att den bidrar med kunskap inom ett relativt obeforskat fält.

Resultat

Utifrån vårt syfte att studera särskolans läroplaner med fokus på begrepp som värdegrund och bedömning, har vi ställt frågor till texten. En påminnelse om dessa frågeställningar kan vara på sin plats.

- Hur kan man förstå särskolans läroplaner i relation till sin historiska kontext?
- Vilken syn på grundläggande värden och bedömning kommer där till uttryck?
- Vilka tendenser i termer av värdegrund och bedömning kan en sådan tillbakablick ge?

När vi nu skall överblicka resultatet av vår studie, har vi ett digert material att strukturera, presentera och dra slutsatser av. Låt oss börja med vår andra frågeställning, den som handlar om vilken syn på grundläggande värden som kommer till uttryck i respektive läroplan.

Begreppet värdegrund är hämtat från dagens språkbruk. Vi har sett hur det kom i bruk under 1990- talet då det nyttjades flitigt, så är det även i dag. Värdegrund kan enkelt uttryckt och med nationalencyklopedins hjälp beskrivas som ”de grundläggande värderingar som formar en individs normer och handlingar” (Nationalencyklopedin, 2011). Vi intresserar oss för vilka grundläggande värderingar man framhållit som önskvärda principer i särskolans läroplaner. För att få syn på dem var det nödvändigt att identifiera ord och begrepp som beskrev grundläggande värderingar. Vi är medvetna om att det vi såg som grundläggande värderingar är en följd av vår förförståelse, vår gemensamma värdering och tolkning.

De ord och begrepp vi bedömde vara uttryck för grundläggande värderingar och som vi tyckte talade till oss eller så att säga flöt upp till ytan var; värdegrund, individualisering, fostran, samarbete, samverkan, samspel, ansvar, delaktighet och demokrati. Vi såg dem som nära besläktade med varandra och uppfattade vid denna överblick ordet värdegrund som ett paraplybegrepp för de andra. Ord och begrepp knutna till bedömning syntes i form av bedömning, kunskap och förmåga. Bedömningsanknutna begrepp verkade vid vår första anblick alltså inte vara så talrika, det tycktes finnas få synonymer. Sammantaget var det tydligt hur vissa begrepp förekom flitigt i någon läroplan för att inte nämnas alls i en annan. Resultatet av den statistiska undersökning vi gjorde av dessa begrepp redovisas nedan. Påpekas bör att böjningsformer av orden accepterats vid räkningen, dessutom har ordet individ räknats som tillhörande individualisering, detta för att vi bedömde att det bättre skulle spegla synen på individens utrymme i läroplanstexterna.

Tabell 1: Tabellen åskådliggör hur frekvent begreppen i kolumnen till vänster förekommer i sarskolans alla läroplaner från 1959 – 2011, visat i procent.

	1959	1968	1973	1990	1994	2011
Värdegrund	0	0	0	0	0,04	0,03
Individualisering	0,07	0,03	0,07	0,05	0	0,06
Fostran	0,23	0,01	0	0,04	0,09	0,03
Samarbeta	0,08	0,07	0,08	0,05	0	0,02
Samverkan	0,01	0,20	0,07	0,06	0,09	0,08
Samspel	0	0,02	0	0,03	0,09	0,11
Ansvar	0,10	0,06	0	0,04	0,82	0,26
Delaktighet	0	0	0	0	0,04	0,12
Demokrati	0	0	0	0,06	0,22	0,06
Bedömning	0,07	0,16	0,05	0,01	0,07	0,66
Betyg	0,23	0,16	0,04	0	0,11	0,25
Förmåga	0,07	0,18	0,06	0,03	0,62	0,20
Kunskap	0,07	0,14	0,03	0,18	1,22	1,85

Vi kan fundera speciellt över några värden: Ordet **ansvar** ökar från 0,04 till 0,82 på fyra år, från 1990 till 1994. Begreppet **demokrati** ökar också dramatiskt samma år. En annan fråga rör bakgrunden till att 1973 generellt har så låga värden. En intressant observation är att begreppet **fostran** 1959 har ett högt värde. Anmärkningsvärt är också hur **betyg** sticker ut samma år. Vi noterar att bedömningsorden får tydligare genomslag i tabellen än värdegrundsorden 1968. Bedömningsorden ökar generellt i frekvens 1994 och 2011 i jämförelse med värdegrundsorden. 2011 visar höga värden för **bedömning** och ännu högre för **kunskap**.

I processen med att hantera orden i kategori värdegrund och kategori bedömning kom vi dem nära. Satta i sin historiska kontext blev de mer begripliga, samtidigt syntes en komplexitet. Hur man kan se på det återkommer vi till i diskussionsdelen. Vi gjorde ett försök att inom varje kategori söka rangordna begreppen. Grundvalen för den rangordningen ligger på den samlade kunskap vi hade vid den tidpunkten samt vår kritiska dialog där vi brottades med argument för och emot begreppens inbördes placering. Vi är medvetna om att den rangordning vi beslöt oss för kan ses på andra sätt än vårt. Vi stannade för ett ställningstagande där vi placerade dem i ett inbördes förhållande enligt nedan.

Värdegrund	
	Individualisering
	Fostran
	Samarbete
	Samverkan
	Samspel
	Ansvar
	Delaktighet
	Demokrati

Bedömning	
	Kunskap
	Förmåga
	Betyg
	Bedömning

Ett behov av att begränsa antalet centrala begrepp till ett mer hanterbart omfång i förhållande till studiens karaktär. I den ordning vi nu placerat begreppen urskilde vi i varje kategori något vi definierar som två poler.

Dessa begrepp betraktade vi som själva essensen av de värdegrund- och bedömningsbegrepp vi funnit i läroplanerna. De fyra begreppen har därefter fått tjäna syftet att vara avstämningspunkter vid analys och diskussion.

Läroplansanalys

1959

Nyckelord: Fostran, betyg, ansvar.

- Skolans mål är att ”utveckla eleverna till harmoniska, dugliga och ansvarsställande människor och samhällsmedlemmar” (Kungliga skolöverstyrelsen, 1959, s. 9).
- Undervisningen regleras av Kungliga Skolöverstyrelsen (staten)
- Skollagen talar om: ”Den psykiskt efterblivne”.
- Elevkategori: Vissa psykiskt efterblivna (här tolkat som lindrig utvecklingsstörning¹⁶).
- Läroplanen talar om: ”Eleven”.
- Stort fokus läggs på lärarens ansvar.
- Undervisningen meddelas.
- Hela människans utveckling lika viktig.
- Man talar om ”förståndsgåvor” och utgår från dessa i undervisningen.
- Trädgårdsskötsel, kärlek till djur och natur betonas.
- Skolbibliotekets möjligheter betonas.
- Kontinuerlig kunskapsbedömning förespråkas.
- Betyg ges relaterade till kunskaper och färdigheter, ej till personliga egenskaper.
- Eleven förväntas ta plats i samhället och på arbetsmarknaden.

Läroplan för rikets särskolor 1959 ryms i ett litet häfte, detta till trots är innehållet kompakt och rikligt. Den ger tydliga instruktioner till läraren om förhållningssätt till eleverna samt lämpligt arbetssätt och läromedel. Ansvar för hur väl undervisningen lyckas är framförallt kopplat till läraren som uppmanas till självansvar för att utveckla sina undervisningsmetoder. Det finns en tydlig förväntan och tilltro på utveckling hos eleven. En reflektion över om och hur detta möjligen kan hänga samman med att man talar mycket om betyg i läroplanen kan göras.

---

16 Utifrån kursplanernas innehåll samt den senare tillkomna lagen (1967:940).

1968

Nyckelord: Samverkan, samarbete, samspel, bedömning, betyg, förmåga, kunskap

- Skolans mål är att ge eleverna en harmonisk utveckling.
- Undervisningen regleras av Kungliga Skolöverstyrelsen.
- Landstinget har ansvaret för särskolan.
- Skollagen talar om: "Den psykiskt utvecklingsstörde"
- Elevkategori: Alla barn och ungdomar med utvecklingsstörning får nu rätt att gå i skolan.
- Läroplanen talar om: "Eleven" och "den utvecklingsstörde".
- Man talar om svårigheter, brister och förmågor hos eleven och utgår från dessa.
- Eleven tränas.
- Omsorg om hela människans utveckling betonas.
- Många personalkategorier behövs runt eleven.
- Skolpersonal, boendepersonal och föräldrar skall samverka.
- Lärarens roll framträdande.
- Undervisningen meddelas.
- Specialundervisning inom särskolan införs. ("Kliniken")
- Djur, natur och trafik betonas.
- Bedömning av kunskaper används med försiktighet med hänsyn till elevens självkänsla.
- Särskolebetyg ges men vissa med stor tvekan, kan bytas mot intyg.
- Framtidsförväntningar otydliga.

Läroplan för särskola – skola för undervisning har ett måttligt omfång. Den liknar en manual vilken förklarar utvecklingsstörning mycket utförligt, den undervisar läraren detaljerat om hur hon utifrån utvecklingsstörningen bör organisera och utföra arbetet. Detta kan ses i ljuset av att särskolan nu även omfattar elever med större svårigheter. Man talar i läroplanen om ett dilemma, att både meddela kunskaper och träna funktioner. Utökningen av särskolans elevkrets medför ett behov av fler personalkategorier. Detta tillsammans med att många av eleverna bor på elevhem eller institution, medför ett starkt behov av samverkan mellan alla parter. Även föräldrarna bjuds in till samverkan med skolan. Samverkan ses som ett viktigt instrument för att hantera att undervisningen nu inbegriper även elever med större svårigheter. I läroplanen förs ett resonemang om betygens värde. Man pekar på en risk för att arbetsgivare kan missförstå dessa och framhåller vikten av att påtala denna risk för föräldrarna. Bedömningsbegreppen förekommer frekvent, detta kan ses i relation till betygsdiskussionen i läroplanen. Det kan också ses i skenet av att läraren skall bedöma effekten av sin undervisning.

1973

Nyckelord: behandling, samarbete, specialundervisning, betyg, "eleven ..."

- Skolans mål är att meddela kunskaper och färdigheter inför vuxenlivet.
- Undervisningen regleras av Skolöverstyrelsen.

- Landstinget ansvarar för särskolan.
- Skollagen talar om: ”Den psykiskt utvecklingsstörde.”
- Elevkategori: Alla barn och ungdomar med utvecklingsstörning.
- Läroplanen talar om: ”Eleven”
- Eleven behandlas.
- Omsorg om hela människan viktigt.
- Läraren ställer diagnoser.
- Undervisningen meddelas.
- Sexualundervisning ges stort utrymme.
- Specialundervisning i särskolan nu i observationsklass.
- Samordnad specialundervisning i klinik.
- Samarbete med hemmen mycket viktigt.
- Antalet aktörer runt eleverna stort för att tillgodose behovet av expertkunskaper.
- Elevassistenter införs.
- Samarbete mellan alla professioner och samhällsinstanser runt eleven mycket viktigt.
- Betyg ges (1-5) till grundsärskoleelev vid vårterminen i årskurs 3, 6, 7, 9 och 10.
- Träningskoleeleven ges betyg vid slutet av varje stadiums vårtermin. Betyg kan bytas mot intyg.
- Bedömning hjälper eleven ”framåt med tillförsikt.”
- Bedömning informerar föräldrarna om kunskapsnivån
- Yrkes och verksamhetsorientering viktigt.
- Föräldrar i samråd med eleven bör föreslå studiemål.
- Förväntade möjligheter i framtiden förövrigt otydliga.

Läroplan för särskolan (Lsä 73) är omfattningsrik, består av flera delar och så kallade supplement. Vilka elever som hör till särskolans krets bestäms av noggranna utredningar. Vid dessa skall man titta på den pedagogiska, sociala, medicinska och den psykologiska utvecklingsnivån. Elever som inte bedöms kunna delta i grundsärskolans undervisning placeras i vad som benämns träningskola. Man talar nu alltså om två verksamhetsformer, grundsärskola och träningskola. Läroplanen tar ett samlat grepp för att möta upp behoven kring träningskolans elever. Behovet av experter är därför stort, detta medför att antalet aktörer runt eleverna nu ökar. Dessa experter måste samverka med varandra. Man betonar att personalen skall samverka i arbetslag. Detta anses nödvändigt för att nå läroplanens mål. Konferenser är ett viktigt inslag i verksamheten. Vid dessa skall all personal medverka. Kollektivet och samspel med andra är centralt. Detta för att få tag på mångas perspektiv i arbetet kring eleverna. Talet om elevens "personlighetsstruktur" är omfattande, inte bara i ett eget supplement utan även i den allmänna delen av läroplanen. De värdegrunds- och bedömningsbegrepp vi tittat på finns men förefaller skymmas av talet om personlighetsstruktur. I läroplanen ges ett mycket stort utrymme åt den mängd skiftande svårigheter den utvecklingsstörde kan tänkas ha. Kunskaper och insikter om utvecklingsstörning finns med som en hjälp för personalen i särskolan. I läroplanen beskrivs att man önskar följa den rådande tendensen inom skolväsendet, att minska betygens roll och värde. Däremot påtalar man att betygen fyller en stor funktion som jämlikhetsagent. Bedömning av elevens kunskaper skall framförallt användas som en hjälp för läraren att kontrollera om hon undervisar på rätt nivå. Dessutom framhålls behovet av att bedömningen av elevens

kunskaper skall klargöra elevens kunskapsnivå för föräldrarna så att missförstånd kring betygen undviks. Det skall vara tydligt för föräldrarna att betygen inte fyller någon reell funktion på arbetsmarknaden. Studie- och yrkesvägledning samt praktisk yrkesorientering, det vill säga praktik på arbetsplatser införs nu efter intresse och "vad samhället erbjuder". Detta till trots talar man inte om framtiden.

1990

Nyckelord: Utveckla, samverkan, tema.

- Skolans mål är att tillgodose alla barns behov av utbildning och utveckling.
- Undervisningen regleras av Skolöverstyrelsen.
- Landstinget ansvarar för särskolan.
- Skollagen talar om: Den psykiskt utvecklingsstörde.
- Elevkategori: Alla barn och ungdomar med utvecklingsstörning.
- Läroplanen talar om: "Eleven"
- Läroplanen talar i ringa utsträckning om utvecklingsstörning och särskola.
- Läraren planerar undervisningen, är för övrigt tämligen osynlig.
- Elevens kognitiva utveckling prioriteras.
- Skolan ger kunskaper. Skolan utvecklar eleven.
- Tväramnesinriktat temaarbete förespråkas.
- Internationalisering omnämns.
- Bedömning ses som grund för betyg.
- Betyg ges ej.
- Samverkan mellan skolformer viktigt.
- Samverkan med föreningar, näringslivet samt arbetslivet i övrigt viktigt.
- Skolan skall förbereda för framtida yrkesval och ge kunskaper om arbetslivet.

Läroplan för den obligatoriska särskolan har ett medelmåttigt omfång. Intressant är att ordet särskola knappast nämns i läroplanen trots att den är särskolans läroplan. Läroplanen är konstruerad utifrån principen att man utgått ifrån grundskolans läroplan, till det har man gjort några smärre tillägg, ägnade särskolan. Noteras kan att läraren i särskolan knappast heller nämns. Dock uppmanas denne i ganska skarpa ordalag att inte inskränka sig till att ge eleverna i förväg färdigställda individuella uppgifter. Detta ses som ett hinder för utveckling. Läraren uppmanas i stället att verka i dialog med eleverna. Man betonar att samtalet skall stå i fokus. Lärarens svaga framtoning kan ses i relation till det undersökande, kritiskt granskande och sambandsinriktade arbetssätt man vill att eleverna skall använda. Ämnena genomgår en nyorientering, Orienteringsämnena får ett påtagligt stort utrymme. Vi noterar att franska och tyska nämns som ämnen, dock finns de inte med i kommentarmaterialen bland de övriga. Detta väcker frågor huruvida dessa språk varit ett reellt alternativ för grundsärskolans elever eller inte. Träningsskolans kursplaner får ny rubricering och förändras mot undervisningsområden. En reflektion kan göras över det faktum att internationalisering nu nämns. Kan det finnas en koppling mellan detta och språkämnen? Ett intressant observandum är också att rubriceringen av träningsskolans ämnen är helt ny. Detta väcker frågor. Bedömningens uppgift är att utgöra grund för betyg. Betyg ges dock ej, skälet till detta anges vara att det inte behövs

som grund för fortsatta studier. Alla elever får dock vid utbildningens slut ett intyg om avslutad skolgång. ”De elever som önskar fortsätta sin utbildning har ovillkorlig rätt till sådan inom yrkessärskolan” (Skolöverstyrelsen, 1990, s.46).

1994

Nyckelord: fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet, internationell, eleven skall.

- Skolans mål är att förmedla kunskaper och ge eleven en harmonisk utveckling.
- Undervisningen regleras av Skolverket.
- Kommunen ansvarar för undervisningen.
- Skollagen talar om: ”Den utvecklingsstörde”.
- Elevkategori: Även elever med begåvningsnedsättning på grund av förvärvad hjärnskada samt elever med autism eller autismliknande tillstånd.
- Läroplanen är gemensam för grundskolan, särskolan, sameskolan och specialskolan.
- Elevkategori: ”..elever som på grund av sin utvecklingsstörning inte kan gå i grundskolan...” (s. 5).
- Läroplanen är uttalat målinriktad.
- Läroplanen talar om: ”Eleven”.
- Rektors ansvar uttalat.
- Eleven inhämtar kunskaper.
- Eleven förväntas uppnå målen efter sina individuella förutsättningar.
- Läraren handleder och stimulerar.
- Skolan förmedlar kunskaper.
- Skolan utvecklar eleven.
- Kunskap kommer till uttryck i olika former – såsom fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet.
- Internationalisering betydelsefullt.
- Muntlig och skriftlig bedömning ges av läraren.
- Elevens självbedömning övas.
- Betyg ges i förhållande till kursplanernas mål men ”efter sina förutsättningar”.
- Man talar om framtiden i termer av vidare studier.

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, grundskolan, sameskolan, specialskolan och den obligatoriska särskolan (Lpo 94) är liten i omfånget. Läroplanen förmedlar inget om lämpligt eller förväntat arbetsätt i rent konkret mening, däremot talar man om att eleven skall utveckla sin förmåga att arbeta under demokratiska former. Eleven förväntas utveckla sin förmåga att ta ansvar och man vill ge eleven inflytande över sin utbildning. Lärarens roll är nedtonad, hon skall finnas som en hjälpare hand och stimulera eleven i dess arbete. Utvecklingssamtal hålls då läraren ger eleven och föräldrarna en bedömning av hur väl eleven når upp till målen i kursplanen. Läroplanen uttrycker att eleverna skall lära sig bedöma sina egna insatser. De skall kunna jämföra sin egen självbedömning med andras bedömning av deras prestationer. Förutom detta talar man om att eleven ska kunna jämföra sina egna prestationer med andra elevers. De betyg som ges kan bara vara Godkänd eller Väl Godkänd.

2011

Nyckelord: Kunskap, bedömning, elevinflytande, läraren skall.

- Skolans mål är att eleven ska utveckla och inhämta värden och kunskaper.
- Undervisningen regleras av Skolverket.
- Skollagen talar om: "Den utvecklingsstörde".
- Elevkategori: Alla barn och ungdomar med utvecklingsstörning.
- Läroplanen talar om: "Eleven".
- Eleven inhämtar och utvecklar kunskaper.
- Rektors ansvar uttalat.
- Läraren leder och organiserar undervisningen. Läraren har stort ansvar.
- Kunskapsutvecklingen betonas.
- Undervisningen skall anpassas individuellt till varje elevs behov och förutsättningar.
- Internationalisering betonas.
- Bedömning av kunskapsnivån central.
- Krav på godkänt finns i varje ämne.
- Betyg ges.
- Man talar om framtiden i termer av fortsatta studier.

De studerade delarna "Skolans värdegrund och uppdrag" samt "Övergripande mål och riktlinjer för utbildningen" i Läroplan för grundsärskolan 2011, upptar tillsammans ett ringa omfång. Nu har särskolan åter en egen läroplan och ingen ansats till samverkan med grundskolan är synlig. Den första delen av läroplanen, "Skolans värdegrund och uppdrag", uppges vara i princip identisk med grundskolans. I särskolans organisation ryms nu träningskolan som en inriktning under grundsärskolans tak. De normalbegåvade elever med autismdiagnos som tidigare haft möjlighet att välja särskola, erbjuds inte längre detta. Lärarens ledande roll och ansvar lyfts nu fram som betydelsefull. Även rektors roll och ansvarsområden förtydligas. Skrivningen "efter sina förutsättningar" är nu borta. Läroplanen anger detaljerade mål som särskolans elever skall uppnå i varje ämne. Bedömningen av hur eleverna lyckas i sina studier åligger läraren men även eleven, vilken skall bedöma sin egen insats. Föräldrarna inbjuds att tillsammans med alla som arbetar i skolan utveckla verksamhet och innehåll. Särskolebetyg ges nu enligt en femgradig skala¹⁷ från årskurs sex. Betygen liknar den nya betygsskala man samtidigt infört i grundskolan, skillnaden är att särskolan inte skall ge betyget F, icke godkänt. Särskolans betyg har ingen funktion när det gäller att söka arbete eller utbildning.

---

17 Målrelaterade betyg: A-B-C-D-E. Högsta betyg är A, lägsta är E (SFS 2010:10).

Diskussion

Denna avslutande del inleds med en metoddiskussion, därpå följer resultatdiskussionen för att avslutas med en sammanfattning. Vi har i resultatdiskussionen valt att inte använda några underrubriker men diskussionen har en rytm och ett mönster läsaren kan följa, känna igen sig och hitta i.

Metoddiskussion

Vi har trots att vi avråts från att göra det, valt att skriva denna uppsats tillsammans. Forskningsområdet är ett gemensamt intresse som vi båda är starkt engagerade i. Vi har goda erfarenheter av att tidigare både arbetat och skrivit tillsammans och har sett vilka vinster detta kan ge. En studie i dialogform menar vi kan gynna analys och tolkning tack vare att fler tankar och fler perspektiv på det som studeras blir synliggjorda och processade. Det reflektiva samtalet under arbetets gång genererar också kreativitet och gör arbetet lustfyllt. Vi menar att dialogen, inte bara med de texter vi studerar eller med oss själva utan även med varandra, skapar nya möjligheter, det kan fördjupa och bredda forskningsprocessen. Med dessa argument för ett delat arbete och författarskap, gick vi in i arbetsprocessen och kan med en blick i backspeglarna konstatera att samarbetet kring forskningsfrågan, både det rent praktiska och det kanske svårare, att tänka tillsammans, tillförde allt det vi förväntat oss. Det var ett gott val.

I forskningsprocessen ställs forskaren ständigt inför nya val. En del kan tyckas små och betydelselösa men varje beslut leder vidare mot nya vägar och vyer. Vid vägs ände kan vi fundera över om de val vi gjorde var de rätta för att få svar på just våra frågor. Vi ville med vår studie få kunskap om hur man kan förstå särskolans läroplaner i sin historiska kontext. Vi ställde frågor om särskolans läroplaner i relation till värdegrund och bedömning och vi funderade över om dessa frågor kunde leda oss mot framtida tendenser när det gäller särskolan. Kunde vår metod varit en annan? Kunde något gjorts annorlunda? Svaret är naturligtvis ja. Om det teoretiska perspektivet varit ett annat hade andra saker troligen blivit synliga. Ett rent hermeneutiskt perspektiv hade kunnat användas men då hade den historiska dimensionen gått förlorad och därmed hade förståelsen blivit platt och isolerad från sitt sammanhang.

Vår konkreta ansats då vi läste, klippte och klistrade var ett arbete som förde oss mot en mer abstrakt förståelse av texterna. Det gav förtrogenhet med läroplanerna och överblick. Att tolka texter är i många stycken ett språkligt hantverk. Språket lever och förändras med samhället och de människor som befolkar det. Vår studie omfattar texter från mer än fem decennier. Det har varit ett påtagligt och spännande faktum att förhålla sig till. Det är med ödmjukhet vi bläddrat i de tunna arken i den lilla skrift från -59 som var särskolans första läroplan. Vi har smakat på ord som sinnesslö och förståndsgåvor. Hur ska man tolka sådana ord? Undervisningsplanen, föregångaren från -46, bjöd på begrepp som lärjunge och levnadsglädje. De klingade vackert i våra öron men hur hade klangen låtit om vi hört dem 1946? Vi är inga historiker men det här arbetet har gett oss ökad förståelse för hur stor betydelse det

förflutna har på vår nutid. Hur saker vävs in i varandra, flätas samman och följer logiskt på varandra. Den historia vi läst in oss på skulle en historiker kanske kalla otillräcklig men inom det här arbetets ram fanns inte utrymme för mer. Vår bedömning är att det var ett nödvändigt och riktigt val att förankra varje läroplan i sin tid. Detta var också nödvändigt för att rätt förstå de centrala begrepp vi fokuserade på. Det begreppshistoriska perspektivet var ett nytt men användbart redskap. Vi har strävat efter att korrekt använda begreppshistoriska principer under hela processen.

Undervisningsplanen från 1946 var ett dokument vi så här i efterhand beklagar att vi inte tog med i samma process som läroplanerna. I de få texter den omnämns framhålls dess provisoriska karaktär. Detta bidrog till att vi i ett lite för sent skede insåg att vi gärna ville läsa den och började söka efter den. Då vi efter visst detektivarbete fick möjlighet att läsa den blev det tydligt att den i själva verket var ett intressant, väl genomtänkt och arbetat stycke särskolehistoria som inte verkade särskilt provisoriskt. (För övrigt tog det tretton år innan den byttes ut). Nu valde vi att använda den som ett historiskt dokument som hjälpte oss med en bakgrund till den läroplan som sedan följde.

Vi har varit tvungna att begränsa oss till framför allt de allmänna delarna av de utvalda läroplanerna eftersom materialet inklusive en mängd kompletterande delar är stort, större än vi förstod från början. Det var ett klokt beslut utifrån vad den här studien kan omfatta. Vi kan dock se att det hade gett en bättre helhetsbild om vi tagit med allt material. Det hade också varit intressant att läsa grundskolans läroplaner. Det hade till exempel gett oss möjlighet att bättre förstå Lsä 90 som ju grundar sig på Lgr 80. Det skulle också gett möjligheter till jämförelser. Detta skulle kunna vara något att studera vidare i ett annat arbete.

Resultatdiskussion

Vårt resultat kan ses som vår nya utsiktsplats. Vad ser vi då från denna plats, hur kan vi härifrån förstå särskolans läroplaner? Vi kan urskilja hur de olika läroplanerna är en produkt av ett samhälle i ständig förändring. I en kronologisk betraktelse speglar de en samhällsutveckling som hänger samman med den politiska utvecklingen i Sverige. I de nyare läroplanerna märks också en koppling till den internationella politiska och ekonomiska arenan. 2011 har världen krympt, 1959 byggde vi folkhemmet.

Det folkhemsbygge Socialdemokraternas tidigare ledare tillika Sveriges statsminister, Per Albin Hansson påbörjat efter kriget, slog nu igenom med kraft under statsminister Tage Erlanders ledning. I detta folkhemsbygge slog man vakt om både välfärd och demokrati. En av byggstenarna blev skolan, vilken som fostrare och kunskapsförmedlare utgjorde ett viktigt redskap. Ett välutbildat folk skulle borge för att välfärden växte. Skolan skulle bland mycket annat bedriva social fostran och personlighetsdanning, det vill säga demokratifostran. Med honnörsord som samförstånd, gemenskap och jämlikhet arbetade man politiskt för att avskaffa klassamhället. Tage Erlander beskrev redan vid 1940-talets slut hur skolan skulle vara en del av samhället och hur eleverna skulle vara delaktiga i utformningen av skolan. Tage Erlanders skola var även Deweys skola, i den skolan skulle alla få vara med.

Alla barn med utvecklingsstörning fick dock inte gå i skolan 1959. Detta trots att Lagen om undervisning och vård av bildbara sinnesslöa redan 1945 satt undervisning av utvecklingsstörda barn i fokus. De barn med utvecklingsstörning eller med den tidens språkbruk de sinnesslöa, som fick undervisning var de bildbara. Vilka de var går inte att här med säkerhet klarlägga. Gränsen mellan bildbar sinnesslö och icke bildbar påminner om liknande nutida diskussioner.

Vi ser 1959 ett samhälle som visserligen är i teknisk utveckling men som fortfarande har gott om enkla arbetsuppgifter och gott om arbete. Det är endast en liten skara som läser vidare på högre utbildningar, de flesta börjar arbeta direkt efter folkskolan. Det blir här tydligt att särskolans elever inte skilde sig från övriga i det avseendet. I läroplanen syns redan i de inledande raderna en förväntan på att eleven skall ta plats som en samhällsmedborgare bland andra. Ämnena yrkeskunskap och trädgårdsskötsel pekar också mot en förväntad framtid i arbetslivet.

Särskolans elever har vid denna tid betyg enligt samma skala som folkskolan. Detta kan möjligen tyda på ett visst mått av likställande mellan de bildbara sinnesslöa och folkskolans elever. Det är kunskaper och färdigheter som betygssätts och man betonar att det inte är personligheten som skall bedömas. Man talar i läroplanen om hur viktig lärarens roll är och hur resultatet av undervisningen är avhängigt lärarens förmåga att konkretisera, visualisera och levandegöra undervisningen. Man beskriver hur bedömning skall ske kontinuerligt under terminens gång och på olika sätt. Sammantaget pekar detta på att *Läroplan för rikets särskolor 1959* anbefaller med dagens terminologi sagt, såväl summativ som formativ bedömning.

Bland de värdegrundsbegrepp som vid vår inledande läsning blev synliga fanns fostran. Vi noterar att begreppet beskrivs i direkt samband med undervisningen. Fostran har här en positiv klang, det är uppenbart att syftet med denna fostran pekar mot en avsikt att ge eleven självständighet och kunskaper, vilka möjliggör ett aktivt medborgarskap. Ett exempel är talet om ekonomisk fostran. Yrkesfostran, estetisk fostran och hälsofostran är ord som också förekommer flitigt i skoldebatten vid samma tid. Fostran 1959 förefaller användas synonymt med kunskap och lärande.

Nazitidens inriktning mot ras- och arvshygien och en utsortering av de svaga och de som av andra skäl avvek från den önskade mallen, medförde efter krigsslutet en motreaktion. Man såg vikten av att värna om demokrati och medborgerligt ansvar. Redan i *Provisorisk undervisningsplan för sinnesslöskolan 1946*, märks denna ansats genom att ämnet hembygds-kunskap för de yngre barnen samt medborgarkunskap för de äldre, ingår i kursplanen. Medborgarkunskapen innebär undervisning om företeelser i samhället men framförallt undervisning om styrelseskick i stat och kommun. Här handlar det alltså i första hand om att redogöra för en deskriptiv demokrati med votering och rösträkning. Hembygds-kunskap samt kunskaper om samhällsföreteelser är värdefulla faktorer i undervisningen för att eleven sedan som vuxen skall kunna utöva ett aktivt medborgarskap och vara delaktig i samhället även med utvecklingsstörning.

1959 ersätter ämnet samhällskunskap medborgarkunskap som ämne i särskolan. Detta ämne kan tillsammans med hembygds-kunskap ses som ett uttryck för skolans avsikt att värna om

och fostra till demokrati. Ekonomisk fostran är som beskrivits en viktig del av skolans uppdrag. Här kan göras kopplingar till medborgerligt ansvar. Avsikten att stärka det medborgerliga ansvaret märks också på att man har elevråd. Den främsta funktionen för elevrådet kan dock sägas vara att åskådliggöra föreningsteknik. Föreningslivet i sig är under den här tiden rikt och har stor betydelse för kunskapsutvecklingen och delaktigheten i samhällsprocesser hos gemene man. I en förlängning kan detta sägas ha medfört ett visst mått av demokratisk fostran.

Personlighetsutvecklingen beskrivs som lika viktig som den kognitiva utvecklingen. Detta kan ses i ljuset av det opersonliga institutionsboende som vid den här tiden är de flesta utvecklingsstördas vardag. Har man inte några egna kläder, inga egna saker, kanske inte ens en alldeles egen tandborste, vilket hade varit och fortfarande var verklighet för många utvecklingsstörda under denna institutionernas era, så är det svårt att utveckla sin personlighet och vara en egen självständig individ. Synen på personlighetsutvecklingens betydelse även för personer med utvecklingsstörning var ett stort steg framåt och ett uttryck för en förändrad samhällelig värdegrund. I läroplanen talar man om elevens förståndsgåvor och hur läraren skall utgå ifrån dem i sin undervisning. Detta tillsammans med talet om personlighetsutvecklingen kan tolkas som en form av individualisering av undervisningen.

Industrin blomstrar 1968 under fortsatt socialdemokratiskt styre. Med höjda skatter lyckas man finansiera en förbättrad välfärd, en välfärd som skall gälla alla. Det finns en stark ideologisk strävan mot jämlikhet och alla människors lika värde. I denna strävan inbegrips till sist även psykiskt utvecklingsstörda med omfattande behov (med detta avses personer med en högre grad av utvecklingsstörning), genom Omsorgslagen (1967:940). Denna lag fastslår att alla barn nu har rätt att gå i skola. Här kan vi se hur 1959 års läroplan inte längre är tillräcklig. Man måste nu formulera en läroplan som är anpassad till de nya villkor som råder. 1968 års läroplan för särskola präglas alltså av Omsorgslagen som nu trätt i kraft. Effekterna av denna lag innebär förändringar i vardagen för många i samhället, för ett fåtal är förändringarna omvälvande. Nu får slutligen alla barn möjlighet att gå i skolan, även utvecklingsstörda barn med omfattande behov. Dessa skall beredas plats i en skola som lokalmässigt inte anpassats för detta, bland människor som knappast kan sägas vara förberedda. Resultatet av att denna elevkategori nu exponeras för fler än en liten personalstab på ett vårdhem, kan beskrivas som små men många ringar på vattnet. För de elever som redan går i särskola, för elever i grundskolan, för lärare, för föräldrar, anhöriga och för de nya eleverna själva, påverkas vardagen på olika sätt. Den nya elevkategorin kräver en anpassning av särskolans arbetssätt, av läromedel och av lokaler. Det krävs expertkunskaper i form av till exempel talpedagoger och sjukgymnaster. Antalet barn i särskolan ökar med denna lag dramatiskt.

Samarbete, samverkan och samspel är begrepp som används flitigt i 1968 års läroplan. Det skulle kunna tolkas som ett uttryck för en demokratisk ansats men med utgångspunkt i effekterna av Omsorgslagens genomförande, kan vi se att tyngdpunkten på samverkansbegreppen snarare härrör från ett akut behov av att samordna alla parter runt denna nya elevkategori; lärare, föräldrar, boendepersonal och experter av skilda slag. Här krävs kommunikationsförmåga och samarbetsvilja. Noteras kan att särskolan trots att den nu innefattar elever med stora behov, även vårdbehov, ingalunda är en tudelad särskola. Alla särskolans elever har samma kursplan och samma ämnen. Elever med riktigt svår problematik

ges dock möjlighet att få specialundervisning i ”kliniken”, vilken bör förstås som en avskild plats för enskilt arbete tillsammans med en lärare speciellt avsedd för detta. Begreppet kliniken förefaller lånat från naturvetenskapliga domäner och appellerar till klinisk vård och behandling. Detta speglar tidsandan och kan ses som en följd av att skolan nu skulle omfatta en helt ny elevgrupp, de med större utvecklingsstörning och många gånger andra svåra tilläggshandikapp. Vid denna tid har man med forskning, nya lagar och politiska viljeyttringar, i skolan fått elever med en mängd svårigheter man tidigare inte mött. För att tala om detta krävs ett specifikt fackspråk. En skola som inte riktigt hann skapa begrepp för detta lånade av den dominerande naturvetenskapen.

Man poängterar i läroplanen att både individuell undervisning och gruppundervisning är viktig. Individualisering kommer till uttryck i läroplanen genom de individanpassade expertinsatser som sätts in där eleven har bristande förmågor. En tolkning av läroplanens karaktär av faktabok om utvecklingsstörning som ledning för pedagogen, kan vara att dessa kunskaper möjliggör en god grad av individanpassad undervisning utifrån elevens förmåga.

I läroplanen läggs som vi beskrivit stor vikt vid att skapa förståelse och förutsättningar för den elevkategori som nu tillkommit, det är vår bedömning att annat därmed fått mindre utrymme. Inslag om demokrati har varit synliga och haft en mer framträdande plats i tidigare undervisningsplan och läroplan. Detta pekar, tillsammans med en alltjämt rådande demokratiskt orienterad samhällsideologi, på en tolkning av det nedtonade talet i läroplanen om demokrati som ett resultat av den nya elevkategorin i särskolan. Kursplanen innefattar såväl hembygdkunskap som samhällskunskap. Detta pekar på undervisning som kan kopplas till demokrati genom kunskaper om hur samhället är uppbyggt och om medborgarskap. Man uppmanar till samverkan med grundskolan, så att särskolans elever får möjlighet att möta människor utanför den vanliga kretsen. Detta ses som ett sätt att förbereda eleverna på att senare i livet kunna vara delaktiga i föreningslivet. Man uppmanar också skolan till att upprätta elevråd. Även om man ser svårigheterna med att ha elevråd i särskolan, säger man i läroplanen att detta kan bidra till elevens självständighets- och sociala utveckling. Vi menar att elevrådsarbetet även kan ses som en utbildning i styrelsekick och föreningsteknik, vilket i sig är en demokratifostran. I läroplanen betonas skolbibliotekets betydelse för elevens möjligheter att i framtiden utnyttja folkbiblioteken. Detta leder också till ökade möjligheter för den utvecklingsstörde att utöva ett aktivt medborgarskap.

Balansen mellan social funktionsträning och kunskapsmeddelande ses som en svår avvägning. Man påpekar att läraren här skall gå försiktigt fram och i sin undervisning se till hela människan. Även om vi av begreppet kunskapsmeddelande och ur den pedagogiska historieber beskrivningen kan utläsa en rådande förmedlingspedagogisk kunskapssyn, kan vi också reflektera över att detta i särskolan på ett praktiskt plan bör ha fått ett annat genomslag än i grundskolan. Den tydligt uttalade uppmaningen att i särskolan arbeta med åskådliggörande och konkretisering som metod, kan ha bidragit till en pedagogik där förmedlandet i någon mån bör ha fått stå tillbaka för ett visst mått av aktivitet, delaktighet och problemlösning. Anmärkningsvärt är att man trots förändringen av särskolans elevkrets, i stort sett har kvar samma timplan som i 1959 års läroplan. Trädgårdskunskap har försvunnit, troligt är att detta är en följd av den expanderande industrialiseringen och det därmed minskade intresset för och bruket av trädgårdssodling. Tillkommit har Allmän Daglig Livsföring, ADL. Detta ämne kan ses som ett direkt resultat av att utvecklingsstörda barn med stora behov nu skall undervisas. För övrigt noterar vi att alla elever studerar alla ämnen. Med tanke på det

stora utrymme som i läroplanen ges till eleverna med stora behov, samt den gemensamma timplanen, är det inte orimligt att anta att övriga elever under den här perioden undervisas på en för låg nivå.

I läroplanen framhålls bedömning som ett sätt för läraren att korrigera och utveckla sin egen undervisning. Man ställer sig däremot tveksam till bedömning av kunskaper men lägger vikt vid bedömning av elevernas beteende. Då särskolan nu även omfattar elever med stora svårigheter vilka många gånger uppvisar udda beteenden, finns en uttalad rädsla att bedömningen skall visa på elevens tillkortakommanden och medföra en dålig självkänsla. Det uttrycks en medveten om att den nya elevgruppen har stora inlärnings svårigheter, därför erbjuds en möjlighet för dem att istället för betyg få ett intyg på avslutad skolgång. Man berättar att betyg ges, men påtalar nu att de är av ringa värde och inte jämförbara med grundskolans relativa betyg. Med den nya elevkategorin och särskolebetygens därmed förändrade karaktär och betydelse, följer en stor oro över att föräldrar och arbetsgivare skall missförstå betygets verkliga innebörd. I själva verket fyller betygen nu i första hand en uppmuntrande funktion. De liknar grundskolans betyg men är mest en låtsasprodukt. Vi kan i detta utläsa att man förefaller ha tappat något av bildningsomsorgen om den ursprungliga elevkategorin, elever med en lättare utvecklingsstörning. De har fått stå tillbaka för eleverna med stora behov. De kunskapsgrundade betyg som förut getts till de bildbara utvecklingsstörda och som hade en reell funktion på en arbetsmarknad där det fanns enkla manuella arbeten, finns inte längre. De har nu omvandlats till en chimär och en kompensatorisk tröst.

1973 sitter socialdemokraterna kvar vid makten men de så kallade rekordåren är över, det vill säga det råder nu lågkonjunktur. De uttryck för folkets oro och krav på förändringar som nu visas i demonstrationer och husockupationer samt i efterdyningar av studentrevolten 1968, berättar sitt tydliga språk om hur folkets uttrycksrätt nu leder till politiska diskussioner och åtgärder. Socialdemokraterna kämpar för att svara upp mot detta genom att trots lågkonjunkturrens effekter på arbetsmarknaden, sträva efter att alla skall ha arbete. Det är inte längre bara reformer som startar förändringsarbete, det är i hög grad folket och kanske särskilt ungdomen, i en progressiv våg där solidaritet och kollektivet är centralt. I särskolans nya kursplan som introduceras 1973, märks avtryck av detta i form av en tyngdpunkt på kollektivet och samarbete. Arbetslaget framhålls som navet i skolans arbete, alla behövs, alla måste samverka, tillsammans gör man jobbet.

I läroplanen talar man framförallt om individualisering i den mening att läraren uppmanas anpassa kraven på eleven utifrån dess individuella förmåga. Individualisering av undervisningen kan sägas bli märkbar i läroplanen genom att man anbefaller individuellt anpassade arbetsuppgifter samt genom att man inför specialundervisning i observationsklass. Dessutom har man kvar möjligheten till specialundervisning i klinik. Vid den här tiden har Kyléns kategorisering av utvecklingsstörning fått genomslag. Den genomsyrar hela läroplanen, vilken har en uttalat undervisande karaktär och förmedlar djupa och även nya kunskaper om utvecklingsstörning. Kyléns tal om hur man i skolan måste se varje individ, hur varje människa är unik och hur miljön har betydelse för hur väl den utvecklingsstörde kan anpassas, slår igenom med kraft i läroplanen. Om en individ har anpassningssvårigheter lägger läroplanen hela ansvaret på arbetslaget, det har då att se över elevens förutsättningar i form av hur elevens kringmiljö är utformad och fungerar. Vi kan se att intresset för individen

är stort och att det uttrycks ett kunskapsbehov kring elevens utvecklingsstörning. De stora institutionerna har nu börjat stängas, det leder till att de utvecklingsstörda är mer synliga i samhället, de skall servas av och möta en ny och stor grupp människor. Detta skapar behov av kunskap om den utvecklingsstörde individen, fler behöver veta mer.

Demokratiska värden märks i läroplanen genom ett uttalat mål att eleverna skall lära sig samarbeta. Ämnet samhällskunskap utgör en plattform för demokratiundervisning, bland annat i form av undervisning om lag och rätt. Begrepp som rättvisa, ärlighet, hänsyn och tolerans lyfts fram som viktiga komponenter i den undervisning som skall leda fram till en medborgarkompetens där den utvecklingsstörde anpassats till samhället. Hänsyn, tolerans och solidaritet beskrivs också som centrala förutsättningar för det lagarbete av personal från skilda kategorier som skall leda till att eleverna lyckas. Härmed kan vi föreställa oss att det lagarbete som skall genomsyra att arbetet runt eleverna också blir ett gott och levande exempel på en demokratisk arbetsform, därmed kan det sägas fylla en demokratifostrande funktion.

I Lsä 73 tar man nu ett samlat grepp för att möta upp de förutsättningar det innebär att elever med stora behov eller elever på tidig utvecklingsnivå som man nu övergår till att säga, ingår i särskolans elevgrupp. Vi ser Lsä 73 som ett direkt svar på den mängd uppkomna situationer, problem och insikter som uppstod då dessa elever 1968 tillkom i särskolans krets, i en verksamhet som inte tycks ha varit förberedd för det. I Lsä 73 försöker man gottgöra detta genom att nu ytterst noggrant i detalj beskriva hur verksamheten skall bedrivas men med tyngdpunkt på den nya elevgruppen. Grundsärskoleeleven kommer här såväl som i 1968 års läroplan något i skymundan. Det talas inte längre om de obildbara men man talar om ”de elever som ej kan tillgodogöra sig grundsärskolans undervisning”, skolformen för dessa kallas nu träningskola. Trots denna uppdelning av särskolans elever i träningskola och grundsärskola, har timplanerna gemensamma drag. För träningskoleeleven läggs dock tyngdpunkten på praktisk färdighetsträning, sinnesträning och ADL-träning. För grundsärskolan läggs tyngdpunkten på de teoretiska ämnena. Det ser ut som om de två olika verksamheterna fått färga av sig på varandra.

I den tabell vi tidigare presenterat, finns få värden att redovisa för 1973. En förklaring till detta kan vara att det speglar den viktning mot vård som nu kommer till uttryck i läroplanen. Begrepp som ”läraren diagnostiserar”, ”eleven behandlas”, behandlingsplaner och behandlingskonferenser, för tankarna till sjukvård, någon är sjuk och måste botas. Å andra sidan kan man reflektera över om dessa begrepp användes i brist på bättre enligt principen man tager vad man haver. Det tar tid för terminologi att växa fram. Med de vårdbetonade begreppen märks i läroplanen en tendens till att kunskapen i viss mån får stå tillbaka för vård och behandling. Detta måste ses i skenet av att många av eleverna på tidig utvecklingsnivå har ett verkligt vårdbehov. Det kan handla om tilläggshandikapp som synskador, hörselskador, rörelsehinder, cp- skador, epilepsi med mera. Många har behov av till exempel medicinsk vård, sjukgymnastik och talträning. I den mån man talar om kunskap handlar det om att kunskap och färdigheter meddelas.

Man talar om bedömning av elevens prestationer i termer av att eleven utifrån dessa med tillförsikt och framgång kan gå vidare mot nya och mer krävande uppgifter. Bedömning är alltså i första hand ett instrument för läraren att stämma av när det är dags att ge eleven nya

utmaningar. Det viktigaste motivet för bedömning kan dock sägas vara den information man från skolans sida vill bibringa föräldrarna. Med bedömningen vill man få och vidarebefordra information inte bara om elevens kunskaper och färdigheter, man vill se till hela människan och bedömer därför även elevens arbetssätt, sociala relationer, känslomässiga uttrycksformer, intressen och särskilda begåvningsdrag. Bedömning används också som grund för betyg. I läroplanen klargörs med tydlighet att särskolans betyg inte är urvalsgrundande för fortsatt skolgång, särskolans elever skall utan betyg ges plats i den obligatoriska yrkesskolan. Betygen är heller inte användbara i arbetssammanhang. Här menar man att rekommendationer och arbetsbetyg har långt större tyngd. Man påpekar att betygen har en motivationshöjande funktion men varnar för jämförelser elever emellan, detta är inte möjligt. Betygen kan enbart ses i förhållande till var och ens individuella mål.

De klara förtydliganden som görs i Lsä 73 om särskolebetygens ringa betydelse, kan peka på ett samband mellan en ny elevgrupp, (träningsskoleleverna) och en sviktande arbetsmarknad med allt färre enkla, praktiska arbetsuppgifter. Det fanns inte tillräckligt med arbete åt välutbildade normalbegåvade personer, vad skulle man då göra med alla utvecklingsstörda elever på tidig nivå vilka dessutom kanske hade flera andra tilläggshandikapp? Resonemanget kring betygens betydelselöshet andas en oro för att inge falska förhoppningar och förespeglningar till de här elevernas föräldrar.

Efter att ha studerat läroplanerna noga kan vi konstatera att särskolans tre första läroplaner hänger ihop, den ena bygger på den andra i en logisk utveckling, därefter tas en ny ansats. En avrundande reflektion kring de första läroplanerna är ett intryck av att det är erfarna särskolelärare som skrivit 1959 och 1968 års läroplaner. De andas förförståelse och praktiskt kunnande. Lsä 73 förefaller däremot med sina supplement och sina ingående förklaringar av nya uttryck som personlighetsstruktur med mera, vara skriven av experter. Det kan finnas ett samband mellan detta intryck och en tilltagande tro på psykologisk och pedagogisk vetenskap.

Särskolan har kritiserats för att vara för omvårdande. När vi studerar de äldsta läroplanerna samt undervisningsplanen för särskolan, det vill säga styrdokument från 1946 till 1973, ställs denna kritik i en annan dager. Det uttrycks inget behov av ett omvårdande eller beskyddande förhållningssätt varken i 1946 eller 1959 års läroplan. I 1968 års läroplan börjar man tala om förhållningssätt och observandum grundade i det faktum att särskolan nu även omfattar elever med stora behov. I och med denna nya elevkategori har behovet av att se hela människans utveckling blivit tydligt. Vilken sorts kunskap som är viktig för den enskilde ställs härmed också på sin spets. Omsorgen om hela människans utveckling ses som en mycket viktig del av särskolans uppdrag. Man uttrycker sig skarpt i både 1968 års läroplan och Lsä 73 om detta och tar ett tydligt avstånd från en smal kunskapssyn där enbart ämneskunskaperna ses som viktiga. Detta menar man, skulle få förödande konsekvenser. Man räknar in den personliga utvecklingen på alla plan i sin syn på kunskap. Man har omsorg om hela människan och dess livssituation.

Det tar sexton år innan särskolan efter Lsä 73 får ett nytt styrdokument, *Läroplan för den obligatoriska särskolan, Lsä 90*. Under de sexton åren har Sverige fått se ett par regeringsskiften, socialdemokratins ställning försvagas till förmån för högern. De år

högerpartierna sitter vid makten 1976 – 1982, resulterar bland annat i en ny läroplan för grundskolan, Lgr 80. För första gången regleras 1985 grundskolan och särskolan av samma lag, skollagen (SFS 1985:1100). Samtidigt revideras Omsorgslagen. Nu skapas gruppboende för utvecklingsstörda personer runt om i samhället. De stora institutionerna stängs ner, de utvecklingsstörda skall inte längre leva i ett eget litet skyddat samhälle. Nu skall de använda samma samhällsservice som alla andra medborgare, samma vårdcentral, samma hemtjänst, samma fritidsverksamhet. De utvecklingsstörda integreras i samhället, det ger genklang även i skolans värld. I Lsä 90 uppmanar man till ett visst mått av samverkan mellan grundskolan och särskolan, detta menar man skall leda till respekt och förståelse för varandra. Det är också nu begreppet integrering nämns för första gången i samband med särskolans elever. Det innebär att grundsärskoleelever ska få möjlighet att delta i viss undervisning på grundskolan.

Lsä 90 påminner i sin utformning om Lgr 80. Innehållsmässigt ger den intryck av att snarare vända sig till grundskolan än till särskolan. I förordet bekräftas detta genom upplysningen att Lgr 80 utgör grunden för Lsä 90. Det blir tydligt genom att Lsä 90 förefaller märkligt skriven för att vara en läroplan för särskolan. Det talas knappast över huvud taget om utvecklingsstörning eller särskola, det är egentligen i första hand titeln på framsidan som säger något om detta. Kunskaper om utvecklingsstörning och tilläggshandikapp ges litet utrymme men läroplanen är starkt problemorienterad. Stort utrymme ges däremot åt svårigheter, hinder, specialundervisning och åtgärdsprogram. Vi ser här flera intressanta faktorer att fundera över i samband med effekterna av den reviderade omsorgslagen. De utvecklingsstörda slussas ut i samhället, blir synliga där men osynliga i Lsä 90, möjligen enligt en sorts jämlikhetstanke eller administrativ integreringsprincip. I detta nya integreringsdecennium, var det säkert också lättare att tänka in och ge plats åt grundsärskolans elever i gemensamma strävanden och aktiviteter i skolans värld, (steget mellan dem och grundskolans barn var inte så stort), än åt träningskolans elever om vilka det i Lsä 90 talas väsentligt mindre om än i Lsä 73. De vaga riktlinjer för särskolan Lsä 90 ger kan möjligen också förstås som en spegling av den kunskapsdecentraliserande effekt stängningen av vårdhemmen innebar, då en samlad trust av kunnig personal skingrades. Ett annat skäl skulle möjligen kunna vara att pedagoger och övrig personal vid det här laget (sedan 1968), genom erfarenhet och förbättrade utbildningar blivit såpass förtrodda med träningskolans elevgrupp att Skolöverstyrelsens intressefokus nu kunde flyttas.

Lsä 90 lägger vikt vid individualisering av undervisningen men betonar med skärpa att läraren inte får inskränka sig till att erbjuda eleven i förväg färdigställda uppgifter. Detta ses som ett direkt hinder för elevens utveckling. Dialogen och samtalet skall i stället vara det centrala. Individanpassade uppgifter (här tolkade som lösa arbetsblad eller arbetsböcker), ses alltså som en helt annan sak än individualisering. Med individualisering menas här i första hand att varje elev skall få anpassade arbetsuppgifter utifrån intresse, en intresseindividualisering. Här talas också om vikten av att läraren skall individualisera när det gäller tid och arbetssätt. Den tid och det arbetssätt eleven behöver menar man varierar från individ till individ. Varje elevs behov ska tillgodoses. I det sammanhanget nämns för första gången yrkeskategorin elev-assistenter. Dessa skall ge stöd åt elever med extra stora behov. Det förefaller som om detta kan tolkas som en insats för att stödja specifika individers behov. Talet i Lsä 90 om ett varierat och individanpassat arbetssätt stämmer väl överens med hur man skriver om det i Lgr 80.

Det är först i Lsä 90 begreppet demokrati syns i särskolans läroplaner, om än i ringa omfattning. Man berör det i termer av likvärdighet men talar inte om hur denna likvärdighet kan eller ska gestaltas i ord och handling. Demokratibegreppet som det uttrycks i form av likvärdighet, får här snarare en karaktär av att beskriva hur man vill att människor skall bli betraktade. Det får i Lsä 90 stödja den integreringsansats som är tydlig i den reviderade omsorgslagen men blott märkbar i läroplanen. Här beskrivs hur alla samhällsmedborgare skall respekteras ”även om förmågan att prestera och ta ansvar kan vara olika från individ till individ” (s. 15). I detta hörs en ton av förmaning, man bereder väg åt de utvecklingsstörda men också åt andra elever med svårigheter, till exempel elever ur minoritetsgrupper. I Lsä 90 använder man som redan nämnts sällan ordet särskola, grundskola används däremot flitigt. Det är bara i samband med det som demokrati i övrigt berörs. En kort passus beskriver hur arbetssättet bör vara utformat så att det främjar en syn på människan som skapande, aktiv, kunskapssökande, ansvarstagande och med en vilja att förbättra livsvillkor för sig själv och andra. I takt med elevens stigande ålder är skolan skyldig att ge medinflytande och ansvar. Man talar i första hand om människors olikheter, att skolan inte ska sträva efter att göra dem lika, om att lämna skolan med bibehållen individualitet och särprägel och om att respektera andras individualitet. I talet om likvärdighet nämns inga samtal, ingen dialog, ingen delaktighet.

Lsä 90 pläderar för ett aktivt, undersökande, kritiskt och varierat arbetssätt, gärna tväramnesinriktat. Detta motsägs något av att man i nästa stund formulerar att skolan utvecklar eleven och skolan ger kunskaper. En reflektion över detta kan vara om inte det synsättet i samma slag gör eleverna inaktiva, passiva, och okritiska? Om särskolans kunskapssyn säger man att varje individ skall ges möjlighet till både känslomässig utveckling, social utveckling, begåvningsutveckling, kunskap och färdighetsutveckling. Detta kan tolkas som en kvardröjande rest av den helhetssyn på människan som tidigare uttrycks starkt i särskolans läroplaner, dock syns inte något större stöd för dessa intentioner. Nu får träningsskolan egna undervisningsområden, grundsärskolan behåller sina ämnen. Skillnaden mellan träningsskola och grundsärskola blir därmed tydligare.

Utvärdering är det nu rådande bedömningsbegreppet. I Lsä 90 talas om olika utvärderingsformer som enkäter, diagnostiska prov, intern statistik om bokutlåning etcetera. Det här förefaller vara ännu ett prov på en text som i själva verket tycks avsedd för grundskolan. Det står mycket om betyg i särskolans läroplan men särskolans elever får inte betyg. Anledningen till detta sägs vara att eleverna inte behöver betyg eftersom de ovillkorligen skall beredas plats på yrkessärskolan efter fullgjord skolplikt. De får däremot ett intyg. Avsaknaden av betyg för särskolans elever kan hänga samman med ett undvikande av det relativa betygssystem som råder för grundskolan. Härmed undviker man från skolans sida att så att säga strö salt i såren på elever som redan har det kämpigt nog.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att det är svårt att förstå Lsä 90. Den utgörs av en text som tydligt riktar sig till grundskolan. Till denna har man lagt små inpass riktade till särskolan men tillsammans blir det hela en motsägelsefull, svårbegriplig textmassa, där tal om integrering av minoritetsgrupper och individer med svårigheter överskuggar tal om kunskap och lärande.

När Lpo 94 kommer ut har vi sedan tre år tillbaka åter fått en borgerlig regering. Under den tiden har ansvaret för särskolan övergått från landstinget till kommunerna. Ansvaret för grundskolan har övergått från stat till kommun. Intresset och engagemanget för föreningsliv och politik är i jämförelse med tidigare decennier svalt hos befolkningen. Den svenska välfärden är god, folkhemsbygget har stått klart sedan länge, samhällsmedborgaren i gemen är mätt och belåten. Ur det perspektivet ser vi att individen får större utrymme. På den politiska arenan hörs tal om individens frihet, individen skall ha valmöjligheter. Privatiseringen i samhället ökar, friskolorna blir fler. Lpo 94 är den första läroplanen som är gemensam för alla de obligatoriska skolformerna, grundskolan och särskolan samsas nu tillsammans med sameskolan och specialskolan under samma organisatoriska tak. Ett nytt betygssystem skapas, med målrelaterade betyg. Den målcentrerade inriktningen är mycket tydlig i läroplanen, målen är många och staplas på varandra.

Lpo 94 ger uttryck för att en av skolans uppgifter är att ge utrymme för varje enskild elev att hitta sin unika egenart. Det betonas att undervisningen därmed inte kan göras lika för alla. Individualisering nämns inte som begrepp. I den tabell vi tidigare redovisat, visar 1994 inget utslag alls när det gäller den variabeln. Däremot synliggörs individen i Lpo 94 i den upprepade devisen ”efter sina individuella förutsättningar”. Lpo 94 upprepar gång på gång att skolan skall ta hänsyn till varje elevs förutsättningar och behov och att undervisningen skall anpassas härefter. Eleven skall utveckla sin egen lärstil och lära sig att arbeta självständigt men även med andra. För särskolans elever gäller skrivningen ”efter sina individuella förutsättningar” i relation till varje uppställt mål. Individens valmöjligheter betonas, eleven skall kunna välja bland kurser och ämnen. Nu introduceras ämnet ”elevens val” på schemat.

Demokratibegreppet lyfts fram stort i Lpo 94, det nämns redan i den första meningen i läroplanen. Det räcker inte att lära sig om demokrati. Alla som arbetar i skolan, även eleverna, skall även arbeta under demokratiska former. Dessa handlar framförallt om individens valfrihet och varje människas egenvärde. Samarbete, dialog, samtal som leder till konsensus, nämns inte. I Lpo 94 uttrycks ingenting om kollektiva behov eller mål. Begreppet demokrati används flitigt. Läroplanen genomsyras av en deskriptiv demokratisyn där individens frihet, valfrihet och egenart döljer sig bakom demokratibegreppet. Här har alltså en förskjutning skett från demokrati som folkets och kollektivets rätt, till demokrati som individens rätt till valfrihet. En tolkning kan vara att begreppet här i bildlig mening stjäls från den radikala idépolitiska traditionen av den konservativa idépolitiska traditionens företrädare.

Skolan utvecklar eleven och förmedlar kunskaper. Dessa sorteras in i fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet och är de fyra ben kunskapen vilar på enligt denna läroplan. Kunskap är ett frekvent använt begrepp i Lpo 94 enligt Tabell 1. Detta kan ses som en spegling av att samhället nu blivit vad som kallas ett kunskapssamhälle. Kunskap har blivit en eftertraktad vara på arbetsmarknaden, kunskapen kan köpas och säljas. Den är en färskvara och ses som ett medel att öka valfriheten. Eleverna skall självständigt söka och utveckla kunskaper och i det arbetet nyttja teknik, bibliotek och olika läromedel. Lpo 94 tycks prioritera teoretiska kunskaper. I strävansmålen märks också högt ställda förväntningar på abstraktionsförmåga, vilket till exempel kommer till uttryck i målen att eleven skall värdera, göra överväganden, kritiskt granska och pröva antaganden. Detta kan ses i relation till att Lpo 94 tydligt visar att vägen leder vidare mot fortsatta studier. Man talar även om att kunskaperna

skall vara tillräckliga för att kunna hjälpa eleven att göra bra val inför framtida studier.

Att överblicka kräver ett visst avstånd. Med det begreppshistoriska perspektiv vi tagit till hjälp för att förstå särskolans läroplaner har vi haft ett gott redskap att arbeta med. Det har hjälpt oss att se hur begrepps innebörder förändras och måste förstås i förhållande till sin historiska kontext. Svårare är att överblicka det som är riktigt nära. Hur kan ett begreppshistoriskt perspektiv fungera som redskap när vi ska förstå särskolans nuvarande läroplan? Svaret måste bli att begreppen vi vill fokusera måste förstås i sin samtid. Detta var inte en självklarhet att komma fram till. När vi skulle diskutera Lgr 11 framstod den som svår att överblicka, undanglidande och motsägelsefull. Det blev uppenbart att det som är oss allra närmast måste vi ta ett steg tillbaka för att se. Vi behövde se begreppen i sin samtida kontext enligt samma mönster som vi gjorde med övriga läroplaners historiska kontext. Detta var en frigörande insikt.

Den borgerliga regeringen har med utbildningsminister Björklund i spetsen under flera år fokuserat på skolfrågor. Regeringen har genom Björklund uttryckt sitt missnöje med kunskapsnivån hos eleverna i Sveriges skolor. Skolan kritiseras för alltför dåliga resultat och kunskapsinnehållet anses dessutom för dåligt anpassat till marknadens behov. Detta resulterar i Lgr 11 där krafttag tas med ett detaljerat, målstyrt innehåll. Detta gäller även särskolan. Den ansats till samverkan mellan skolformernas verksamheter som Lpo 94 förmedlat har fasats ut.

Trots att man valt att ta bort skrivningen ”efter sina förutsättningar”, skrivs det i Lgr 11 att undervisningen skall *anpassas* efter varje individs förutsättningar. Detta kan dock inte tolkas som synonymt med att eleven liksom tidigare förväntas *prester* efter sina förutsättningar. En förrädisk likhet i ordvalet kan lätt förleda läsaren att uppfatta det så. I läroplanen nämns helt kort att varje elev skall ha en individuell utvecklingsplan. Denna förväntas tillsammans med utvecklingssamtal bidra till elevens sociala och kunskapsmässiga utveckling.

Begreppet individ är flitigt omnämnt i läroplanen. Individen skall ges kunskaper vilka skall öka individens valfrihet i en mängd situationer i framtiden. Sett i samtidens ljus med individens närmast oändliga valmöjligheter genom privatisering av vård, skola, äldreomsorg med mera, framstår detta logiskt. Vi lever i ett samhälle där kollektivet fått ge vika för individen. Björklund önskar dock en minskad omfattning av individuellt arbete i skolan. Det kan tyckas som en paradox i sammanhanget. Det syns motsägelsefullt att dels aktivt ställa individens behov i centrum, avråda från att samma individ arbetar enskilt men ändå inte ge tal om gruppen eller samarbete större utrymme än vad man gjort. Utifrån antagandet att begreppet individens motsats är gruppen, enligt den begreppshistoriska arbetsmodellen, väcker detta funderingar. Grundsärskolans elever förväntas dock enligt Lgr 11 i framtiden kunna samspela med andra individer utifrån kunskaper om andras skiftande förutsättningar i livsvillkor. Här menar vi att man talar om samspel mellan individer, i meningen att betona varje individs rätt att ha valfrihet att leva sitt liv som man vill. Man talar inte, till skillnad mot hur man talar om samspel i tidigare läroplaner, om samspel för att nå gemensamma mål.

Begreppet demokrati kan sägas vara starkt betonat i Lgr 11. Redan i de inledande raderna uppges att skolväsendet vilar på demokratins grund. Man talar angående samhällskunskapsämnet om att undervisningen skall bidra till att eleverna blir bekanta med

demokratiska processer, värden och arbetssätt, de ska även få arbeta under demokratiska former. Skolan skall förmedla den demokratisyn som det svenska samhället sägs vila på. Vid en kontroll av hur detta uttrycks finner vi på regeringens hemsida en vag beskrivning av att det finns många uppfattningar om vad demokrati innebär men att den kan ha flera egenskaper. Folkstyre, tryck och yttrandefrihet, rättssäkerhet samt föreningsfrihet räknas sedan upp som exempel på dessa egenskaper. I Lgr 11 tycks värdegrundsbegrepp som tidigare sorterat under talet om demokrati, ha skilts från demokratin och talas nu om i termer av lika värde och delaktighet. När man i Lgr 11 talar om delaktighet är det i form av att eleverna skall ges inflytande över sin utbildning. De skall få inflytande över arbetssätt, innehåll, det inre arbetet i skolan, över den fysiska, sociala och kulturella miljön. Eleverna skall förberedas för de skyldigheter och rättigheter som präglar ett demokratiskt samhälle. Allt detta tycks dock motsägas något av att elevernas delaktighet beskrivs i form av att eleverna skall få information i frågor som bedöms röra dem. Information är i Lgr 11 ett flitigt använt begrepp. Eleven skall få information. Läraren skall informera eleven, läraren skall informera föräldrar och läraren skall skaffa sig information om eleven. Vi tolkar information som överbringande av fakta från en part till en annan, det är i vår mening inte liktydigt med kommunikation. Detta kan ses i samband med Englunds uttalande att kommunikationen måste stå i fokus för demokratin. I Lgr 11 kan vi konstatera att kommunikation inte står i fokus.

Bakom talet om demokrati lyser en tyngdpunkt på individens rätt igenom. Elever skall få komma till tals, varje individ skall få höras, individen är i centrum. Demokratin skall leda till individens valfrihet, inte till folkets rätt. Här ses en stark överensstämmelse med vad Englund (2009) beskriver som att skolans strävan att förbereda eleven inför allas angelägenhet, den stora demokratin, har fått vika undan för en viktning åt en demokrati på individnivå där medborgarskapet handlar om att framhålla sina individuella rättigheter gentemot staten. I Lgr 11 uppmärksammas att skolan skall samverka med arbetslivet utanför skolan, man uppmanar till kontakt med företag och skolan skall undervisa om entreprenörskap. Skolan skall också verka för att eleverna utvecklar ett förhållningssätt som främjar entreprenörskap. Redan 2009 ger regeringen ut en skrift som pläderar för ett lärande med samma kvalitéer som utmärker en bra entreprenör, det entreprenöriella lärandet dyker upp som ett begrepp. Observeras kan att denna skrift är tillkommen i ett samarbete mellan utbildningsdepartementet och näringsdepartementet. Här ser vi ett starkt uttryck för en önskad koppling mellan skola och näringsliv. Med det entreprenöriella lärandet vill man utveckla kvalitéer i den sanne entreprenörens anda; initiativförmåga, förmåga att leda och organisera, samarbeta med andra, ta ansvar, lösa problem, tänka nytt och planera sitt arbete. Kvalitéer som utvecklar en stark individ, kompetensområden där särskolans elever riskerar att komma till korta genom (generellt uttryckt) ofta förekommande behov av tid, oföränderlighet, svårigheter med problemlösning, svårigheter att generalisera. Vi ställer oss frågan hur denna syn på lärande kan komma att inverka på eleverna i särskolan. Kommer den att vara utvecklande eller hämmande?

Begrepp som entreprenör har lånats in från företagsvärlden, ett samband som knappast kan ses som tillfälligt. Det åskådliggör vad Liljequist (1999) talar om som en samhällsutveckling där marknadens aktörer tar plats. Den politiska anpassningen (vilken Liljequist beskriver som enig) till marknadens krav, menar han dock inverkar hämmande på den demokratiska debatten. Han beskriver ett samhälle som nu blivit ett affärssamhälle där medborgarna är

kunder eller klienter och stat och kommun är upphandlare eller köpare. Vi instämmer med Liljequist i att det finns en motsättning mellan den marknadsanpassade skolan och demokratin, i alla fall om man talar om demokrati i normativa termer. Vilket värde har särskoleeleven i en skola där marknad, entreprenörskap och snabba marknadsanpassade förändringar anger ton och riktning?

I det affärssamhälle som råder när Lgr 11 introduceras är kunskap en handelsvara. Man köper och säljer kunskap och kunskapen har ett pris. Enligt Gustavsson (2002) är detta på bekostnad av kunskapens värde för människan. Det talas nu om kunskapssamhället, i det är kunskap en produktionsfaktor. Gustavsson pekar på en strävan att effektivisera kunskapsproduktionen för att få ut mesta möjliga värde av den. Denna effektivisering leder till förluster av demokratiska dimensioner. Kunskapen betraktas som en färskvara, den blir snabbt gammal och inaktuell. Det här resonemanget menar Gustavsson leder till att det skapas en kunskapselit och marginaliserade grupper. Var särskolans elever hamnar i detta resonemang råder knappast någon tvekan om.

I läroplanen kopplas kunskapen starkt till specifikt uttalade mål i varje ämne. Då skrivningen ”efter sina förutsättningar” är borttagen, antar de beskrivna målen i vissa fall helt andra proportioner än tidigare. Kunskapen skall mätas mot de uppställda målen och bedömas utifrån dessa. Bedömning ses som ett medel att befämja och diagnostisera lärande. Liksom i Ls 73 använder man här en metafor från sjukvården. Nu är det inte eleven som visar symptom som skall diagnostiseras utan lärande och problem. Det påpekas att bedömning kan lyfta styrkor och förmågor, identifiera hjälpbehov och användas för att planera undervisningen.

I stöd materialet *Kunskapsbedömning i särskolan och särsvux* (Skolverket, 2009) framhålls att bedömningen skall vara framåtsyftande. Man vill alltså använda såväl formativ som summativ bedömning. Utmönstringen av skrivningen ”efter sina förutsättningar”, krav på godkänt, betyg som inte används som sortering eller urval, hur detta hänger samman är otydligt och motsägelsefullt. Vilket uppges då syftet bakom betygen vara? Betygen, vilka fortfarande är frivilliga och får begäras av elev eller vårdnadshavare i särskolan, går inte att använda som urvalsinstrument till utbildningar eller arbete. De kan möjligen sägas vara motivationshöjande för en del elever och nedslående för andra. För eleverna själva fyller de alltså en ringa funktion. Det förefaller inte som om syftet med särskolans betyg hänger samman med elevernas motivation, jämställdhet eller framtid.

Skolverket pekar på att man vill se kvalitetsredovisningar även från särskolan. Avsaknaden av nationella prov i särskolan gör att det är svårt att få en samlad blick över hur väl undervisningen faller ut. Kommunerna är trots detta skyldiga att kvalitetsredovisa särskolans verksamhet. Det uppges vara svårt då det hittills saknats någon sådan form av sammanställning. I den mån det inkommer kvalitetsredovisningar från särskolan till kommunerna saknas en koppling till de nationella målen. Med den nya målstyrda läroplanen och betygen har man skapat ett verktyg för detta. Kan en tolkning vara att man från skolverkets sida i och med det här även skapat ett instrument för att kontrollera och mäta lärarens måluppfyllelse? Är detta kanske till och med huvudsyftet med särskolans betyg? En sådan tanke väcker frågor om hur resultatet av det skulle se ut i en förlängning. Vi noterar också att det motstånd mot stark statlig kontroll och styrning som brukar framföras från den konservativt ideologiska

traditionen, har till synes givit vika för ett behov av statlig detaljkontroll.

Lgr 11 ger ett motsägelsefullt intryck. Den brukar flitigt mjuka begrepp som demokrati och delaktighet, blandar och ger med en syn på kunskap som lätt mätbar och krav på den enskildes valfrihet i en lätt haltande ekvation. Det förefaller som om man bakom orden bjuder lockelser i både vänster och höger hand. Det är lätt att förföras av ord som demokrati. Att det begreppsligt kan innebära olika saker är inte självklart för den som lyssnar till det politiska språk som till exempel används i läroplaner. Under senare år har det politiska språket allt oftare fått funktionen att i en ideologisk gråzon dölja, locka och förföra i kampen om väljare. Exempel kan vara användningen av ordet arbetare i ”Moderaterna - det nya arbetarpartiet” och demokratibegreppet i Sverigedemokraterna. Denna tendens kommer till synes i Lgr 11.

Sammanfattning

Vi har sett hur värdegrund och bedömning kommit till uttryck på olika vis i särskolans läroplaner. Ord och begrepp har skiftat innebörd med tidens gång. De begrepp vi vaskade fram som själva essensen av alla de ord för värdegrund och bedömning vi tyckte oss se vid arbetets början, var individualisering, demokrati, kunskap och bedömning. Under arbetets gång har individualisering fått stå tillbaka för begreppet individ. Vi har blivit uppmärksammade på språkets stora betydelse i hur vi uttrycker och förstår företeelser i vår omvärld. En förståelse som ständigt uppdateras i en allt snabbare föränderlig värld.

Begreppet individ har i särskolans läroplaner under perioden vi studerat, från 1959 till 2011, gått från att beskriva individen som en länk i en kedja till synen på individen som solitär. Demokratibegreppet har där följt samma kurva, i en riktning från den stora demokratin som allas angelägenhet, till den lilla demokratin som individens arena för individuell valfrihet. Synen på kunskap har i läroplanerna först uttrycks som fostran till en duglig samhällsmedlem, därefter som kunskap, vilken möjliggör självständighet och till sist som kunskap vilken möjliggör individuell valfrihet men också som globalt gångbar vara. Bedömning uttrycks i särskolans tidiga läroplaner som relaterad till kunskap och lärarskicklighet, därefter som förödande för självkänslan för att nu uttrycka elevens grad av måluppfyllelse.

Kan denna överblick ge oss möjlighet att säga något om framtida tendenser när det gäller särskolan och särskolans läroplaner? Under den tidsperiod vi intresserat oss för ser vi hur grundskola och särskola med avseende på sina respektive läroplaner varit i otakt med varandra fram till 1994 då de båda skolformerna får en gemensam läroplan. Med Lgr 11 fungerar skolformerna fortfarande parallellt med varandra, skolformerna har vid samma tidpunkt fått var sin läroplan, likartat utformade. Kan detta peka på hur framtiden kommer att gestalta sig organisatoriskt för särskolan? I samband med de nya läroplanernas införande 2011 tar man bort möjligheten för normalbegåvade elever med autism att studera i särskolan och/eller studera enligt särskolans kursplan. De skall nu oavsett grad av svårighet eller föräldrars önskemål, få sin utbildning i grundskolan. Där står man på de flesta håll dåligt rustad inför denna förändring av elevunderlag med tanke på såväl lokaler som utbildad och kunnig personal. Det skarpa läge som särskolans elever nu försatts i, med tanke på de målinriktade kursplanerna med krav på godkänt och där skrivningen ”efter sina förutsättningar” nu utmönstrats, kan peka på en riktning mot en omsortering av särskolans elevkrets. Det kan visa på en riktning mot en liknande manöver som man nu gjort med

normalbegåvade elever med autism. Grundsärskoleeleverna kan på samma vis komma att överföras till grundskolans organisation. Vi ser i Lgr 11 tecken på att det förslag på förändringar av särskolan som Carlbeckskommittén kom med 2002, även om det inte gick igenom, förefaller ha slagit rot.

När det gäller bedömning kan särskolans betyg möjligen komma att få en urvalsfunktion inom en inte helt avlägsen framtid. Vi ser ett tänkbart scenario där grundsärskolans elever utifrån betyg kan skrivas ut ur särskolan. Man kan som en logisk följd av det nya systemet med betyg och krav på godkänt i förhållande till uppsatta mål, tänka sig att de elever som inte når upp till godkänt kan komma att övergå till studier med inriktning mot träningskolans kursplan. Ett annat scenario kan också vara att särskolans betyg får en urvalsfunktion i förhållande till gymnasiesärskolan och/eller gymnasiets individuella yrkesprogram.

En stor skillnad mellan läroplanerna är att de äldsta, *Läroplan för rikets särskolor 1959*, *Läroplan för särskola. Skola för grundundervisning 1968* och *Lsä 73* innehåller gedigna och detaljerade fakta om utvecklingsstörning och den problematik som kan uppstå i arbetet med utvecklingsstörda elever. Råd och anvisningar kopplade till undervisningssituationen ges av en berättarröst som ger intryck av att ha erfarenhet, kunskap och rutin inom området. De äldre läroplanerna betonar vikten av att som lärare ha kunskaper om elevernas svårigheter och hur man skall förhålla sig till dem. Läroplanerna utbildar läraren. De nyare läroplanerna *Lsä 90*, *Lpo 94* och *Lgr 11* har, menar vi, en ny ansats. *Lsä 90* bygger på grundskolans läroplan *Lgr 80* och bibringar inga kunskaper om utvecklingsstörning eller att undervisa elever med utvecklingsstörning utom några försumbara sidor i kompletteringsmaterialet. Inte heller *Lpo 94* eller *Lgr 11* innehåller något kunskapsstöd till oerfarna lärare.

De exempel vi givit på tänkbara framtida förändringar, skulle för en del av särskolans elever kunna vara positiva, andra skulle kunna vara förödande. Frågorna som uppstår är många. En av dem rör huruvida kunnandet kring elever med utvecklingsstörning vattnas ur vid till exempel ett samgående med grundskolan. Det behövs kunskap om utvecklingsstörning hos pedagoger i grundskolan för att stödja en sådan inkluderande satsning. Vem eller vilka har tillräcklig kunskap att undervisa dessa elever och var finns denna kunskap i dag? Hur kan det komma sig att de senaste läroplanerna för särskolan inte bjuder läraren någon kunskap? I skrivande stund har speciallärarutbildningen med inriktning mot särskola återupptagits efter att ha legat nere ett tiotal år. Den lärarlegitimation som nu införs kräver för särskolans elever pedagoger med en utbildning som inte funnits på ett decennium. En annan frågeställning rör vilka som i framtiden kommer att tillhöra särskolans krets. Dagens träningskoleelever är kanske de som ensamma kommer att utgöra en framtida särskola. Hur skulle det påverka deras status och utvecklingsmöjligheter?

Specialpedagogiska implikationer som kan vara möjliga utifrån de resultat och den resultatdiskussion vi presenterat, menar vi kan vara att dessa kunskaper kan fylla ett tomrum och vara värdefulla för studerande, verksamma pedagoger och framtida beslutsfattare, då det saknas forskning inom området. Studien kan också bidra till att skapa intresse kring särskolans frågor utifrån ett nytt perspektiv. Ett exempel kan vara att den kritik som riktats mot särskolan som alltför omvårdande, nu kan förstås i en annan dager och kanske göra skillnad.

Fortsatta studier inom området kan som tidigare beskrivits vara att studera särskolans läroplaner i relation till grundskolans. Vi har studerat läroplanernas innehåll men inte hur dessa sedan omsatts i verksamheten. Det skulle vara intressant att studera, till exempel genom att intervjua pedagoger som varit verksamma under de olika läroplansperioderna, möjligen även vuxna personer med utvecklingsstörning om hur deras skolgång varit. Vi ser dock vissa svårigheter med det senare alternativet på grund av minnesproblematik, tänkbara kommunikationssvårigheter samt svårigheter att hitta informanter. En uppföljning av Lgr 11 är också ett brännande ämne för fortsatta studier, hur kommer till exempel konsekvenserna att se ut för särskolans elever av att man tagit bort skrivningen ”efter sina förutsättningar” ur läroplanen?

Lgr 11 väcker många frågor värda att studera närmare; Hur kommer individens möjligheter till personlig utveckling att se ut? Hur kommer särskolans elever att kunna nå reell delaktighet i samhället? Vad blev det av inkluderingstanken? Hur kommer den kunskapssyn som framförs i Lgr 11 att påverka särskolans elever? Hur kan man se på bedömning och betygs funktion när det gäller särskolans elever? Hur kommer konsekvenserna av det nya betygs och bedömningssystemet att se ut? Forskningsfältet är närmast oändligt. Den sträcka vi nu har gått i särskolans spår, har som synes väckt fler frågor än den gett svar på och så ska det kanske vara. Vi har passerat milstolpar i ett samhälle i ständig förändring där elever med utvecklingsstörning fått ta plats i skiftande omfattning. Vi har blickat framåt och fundersamt undrat. Låt oss ta ett steg till.

Referenser

- Alvesson, M. & Sköldberg, K. (2008). (2:a uppl.). *Tolkning & reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Bakk, A. & Grunewald, K. (1998). *Omsorgsboken*. Stockholm: Liber AB.
- Bergström, G. & Boreus, K. (Red.). (2005). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Björklund, J. (2011). *Debatt: Den svenska skolan – Dags för läraren att åter ta plats i skolans kateder.* Stockholm: Dagens Nyheter. [Http://www.dn.se/debatt/dags-for-lararen-att-___+](http://www.dn.se/debatt/dags-for-lararen-att-___+) . (åtkomst 2011-12-01).
- Dahlberg, H. (1999). *Hundra år i Sverige. Krönika över ett dramatiskt sekel*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Ecksteln, M.A. & Noah, H.J. (1993). *Secondary school. Examinations*. New Haven and London Yale University Press.
- Englund, T. (1999). *Den svenska skolan och demokratin*. I: SOU 2000:1. En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet. Demokratiutredningens forskarvolym VI. Stockholm: Fritzes.
- Fridlund, L. (2011). *Interkulturell undervisning – ett pedagogiskt dilemma. Talet om undervisning i svenska som andra språk och i förberedelseklasser*. Göteborgs Universitet. Institutionen för pedagogik och specialpedagogik.
- Frithiof, E. (2007). *Mening, makt och utbildning. Delaktighetens villkor för personer med utvecklingsstörning*. VÄXSJÖ: Avhandling.
- Grünewald, K. (2008). *Från idiot till medborgare*. Stockholm: Gothia Förlag AB.
- Gustavsson, B. (2002). *Vad är kunskap? En diskussion om praktisk och teoretisk kunskap*. (Forskning i fokus, nr 5). Stockholm: Liber Distribution. Myndigheten för skolutveckling.
- Key, E. (1995). (4:de uppl.). *Barnets århundrade*. Stockholm: ABF-förbundet, Bprgholm: Bildningsförlaget.
- Korp, H. (2003). *Kunskapsbedömning: hur, vad och varför?* Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Kungliga Skolöverstyrelsen. (1946). *Provisorisk undervisningsplan för sinnesslöskolorna*. Stockholm: AB Hasse W. Tullbergs Blankettförlag.

- Kungliga Skolöverstyrelsen. (1959). *Läroplan för rikets särskolor*. Kungliga Skolöverstyrelsens skriftserie, nr 43. Stockholm: Karlshamn: Lagerblads.
- Kungliga Skolöverstyrelsen. (1968). *Läroplan för särskola. Skola för grundundervisning*. Stockholm: Liber Utbildningsförlag.
- Kurunmäki, J. (2005). *Begreppshistoria*. I: Bergström, G. & Boreus, K. (Red.). (2005). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, S. (2005). *Om tolkning af kvalitativa forskningsintervjuer*. *Nordisk Pedagogik*, 25 (Jubilee Issue), 3-15. Göteborgs universitet: Institutionen för pedagogik och didaktik.
- Lag (1967:940) Angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda, omsorgslagen. Prop. 1967/142
- Lahdenperä, P. (2001). *Värdegrunden som exkluderande eller inkluderande diskurs*. I: Linde, G. (Red.). (2001). *Värdegrund och svensk etnicitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Liedman, S-E. (2011). *Hets. En bok om skolan*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Liljequist, K. (1999). *Skola och samhällsutveckling*. (2:a uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Linde, G. (Red.). (2001). *Värdegrund och svensk etnicitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindensjö, B. & Lundgren, U. P. (2000). *Utbildningsreformer och politisk styrning*. Stockholm: HLS Förlag.
- Lundahl, C. (2010). *Bedömning för lärande*. Stockholm: Norstedts.
- Ohlsson, P.T. (20020216). Varför inte majoritetsval? Sydsvenskan. [Http://www.sydsvenskan.se/opion/pertohlssonkronika/article18449/varfor-inte-amjoritetsval/html](http://www.sydsvenskan.se/opion/pertohlssonkronika/article18449/varfor-inte-amjoritetsval/html) (åtkomst 2011-12-28).
- Rabe, T. (1997). *På väg in i vuxenvärlden. Ungdomar med utvecklingsstörning – en uppföljning i ett normaliseringsperspektiv*. Rapport nr 1997:09. Institutionen för pedagogik. Göteborgs Universitet.
- Regeringen (2010). *Pressmeddelande - Nya läroplanen sätter tydliga mål för lärare och elever. Nya läroplanen sätter tydliga mål för lärare och elever*. <http://www.regeringen.se/sb/d/12466/a/153375> (åtkomst 2011-11-15).

- Richardsson, G. (2004). *Svensk Utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu*. Lund: Studentlitteratur.
- Roren, O. (2007). *Idioternas tid – en indelning i bildbara och obildbara*. Stockholms Universitet.
- SFS 1986:573. *Svensk författningssamling. Särskoleförordningen, i SOS 1999 Skollag och skolförordningar*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- SFS 1985:1100. *Skollagen*. Stockholm: Sveriges Riksdag. Utbildningsdepartementet.
- SFS 1988:655. *Svensk författningssamling. Grundskoleförordningen, i SOS 1999 Skollag och skolförordningar*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- SFS 1993:387. *Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade*.
- SFS 2010:10. *Skollagen*. Stockholm: Sveriges Riksdag. Utbildningsdepartementet.
- Skolverket. (1994). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (1995). *Särskolan – Träningsskolan och grundsärskolan. Kursplaner. Obligatoriska särskolan*. Andra upplagan. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2009). *Kunskapsbedömning i särskolan och särsvux – ett stödmaterial för samtal och verksamhetsutveckling*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2011). *Läroplan för grundsärskolan 2011*. Stockholm: Fritzes.
- Skolöverstyrelsen. (1973). *Läroplan för särskolan 1: Allmän del, Lsä 73*. Stockholm: Liber Utbildningsförlag.
- Skolöverstyrelsen. (1990). *Läroplan för den obligatoriska särskolan. Allmän del: Mål och riktlinjer, kursplaner, timplaner*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 1948:27. *1946 års skolkommissons betänkande med förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling*.
- SOU 1999:93. *Det unga folkstyret. Demokratiutredningens forskarvolym VI*. Stockholm: Elanders Gotab.
- SOU 2000:1. *En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet. Demokratiutredningens forskarvolym VI*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2004:98. *För oss tillsammans: Om utbildning och utvecklingsstörning*. Stockholm: Fritzes.

- Stukat, S. (2005). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Svensson, P-G. & Starrin, B. (Red.). (2000). *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Söderman, L. & Antonsson, S. (2011). *Nya Omsorgsboken*. Malmö: Liber AB.
- Tideman, M. (1998). *I gränslandet mellan grundskola och särskola* (Wigforsinstitutets rapportserie 12). Halmstad: Högskolan i Halmstad.
- Torpsten, A-C. (2006). *Ett monokulturellt erbjudande. Om svenskan som andraspråk i grundskolans läro- och kursplaner. Pedagogiska uppsatser*. Växjö Universitet. Växjö: Institutionen för pedagogik.
- Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Zaremba, M (2011). Artikelserie: Hem till skolan. Stockholm: Dagens Nyheter. <http://www.dn.se/Stories/stories-kultur/hem-till-skolan>. (Åtkomst 2011-07-23)
- Ålund & Scheirup (1991). *Paradoxes of multiculturalism: Essays on Swedish society*. Aldershot: Avesbury.
- Örstadius, K. (2011). Björklund: Artiklarna belyser stora problem. Stockholm: Dagens nyheter. <http://www.dn.se/nyheter/politik/bjorklund-artiklarna-belyser-stora-problem>. (Åtkomst 2011-07-23).

Uppslagsverk/ lexikon

- Demokrati. *Nationalencyklopedin*. 2011. <http://www.ne.se/sok?q=demokrati> (åtkomst 2011-11-22).
- Demokrati. *Svenska Akademiens ordbok*. 2011. <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>. (åtkomst 2011-11-22).
- Individ. *Nationalencyklopedin*. 2011. <http://www.ne.se/sok?q=individ>. (åtkomst 2011-11-22).
- Individualisering. *Nationalencyklopedin*. 2011. <http://www.ne.se/sok?q=individualisering> (åtkomst 2011-11-22).
- Värdegrund. *Nationalencyklopedin*. 2011. <http://www.ne.se/sok?q=v%C3%Ardegrund> (åtkomst 2011-11-22).

1968 - Värdegrund

1968 - Bedömning

1990 - Värdegrund

1990 - Bedömning

